

อภินันทนาการ

4124307

ประวัติศาสตร์การทอเกี่ยวกับจังหวัดนครปฐม

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

0370

29 SEP 2006

วิทยานิพนธ์

ทอง

รังสรรค์ โสดาภิษฐ์

คณะสังคมศาสตร์

มหาวิทยาลัยนครสวรรค์

วันลงทะเบียน 29 SEP 2006

เลขทะเบียน 0370

เลขเรียกหนังสือ ID 24020001

DS 589 .N39

5314 2

2535

เสนอต่อมหาวิทยาลัยนครสวรรค์

เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาคามหลักสูตร

ปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิต

ตุลาคม 2535

อาจารย์ที่ปรึกษาประจำตัวนิสิตได้พิจารณาวิทยานิพนธ์ฉบับนี้แล้ว เห็นสมควรรับเป็น
ส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิตของมหาวิทยาลัยนเรศวร

.....ดร. สมบูรณ์.....

(อาจารย์อาวุโส กลั่นกลิ่นหอม)

อาจารย์ที่ปรึกษา

.....
.....

(รองศาสตราจารย์สมคิด ศรีสิงห์)

กรรมการตรวจรูปแบบ

คำประกาศคุณูปการ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี เป็นผลมาจากผู้เขียนได้รับความช่วยเหลืออย่างดียิ่งจากอาจารย์อารี กลิ่นกลิ่นหอม ที่ได้กรุณาเป็นอาจารย์ที่ปรึกษา และได้ให้ข้อคิดเห็น ข้อเสนอแนะ พร้อมทั้งแก้ไขข้อบกพร่องต่าง ๆ ชัดเจนสาrawnภาษา และให้กำลังใจตลอดมา จนทำให้งานเขียนเป็นไปด้วยความเรียบร้อย ผู้เขียนจึงขอกราบขอบพระคุณอาจารย์เป็นอย่างสูงไว้ ณ ที่นี้

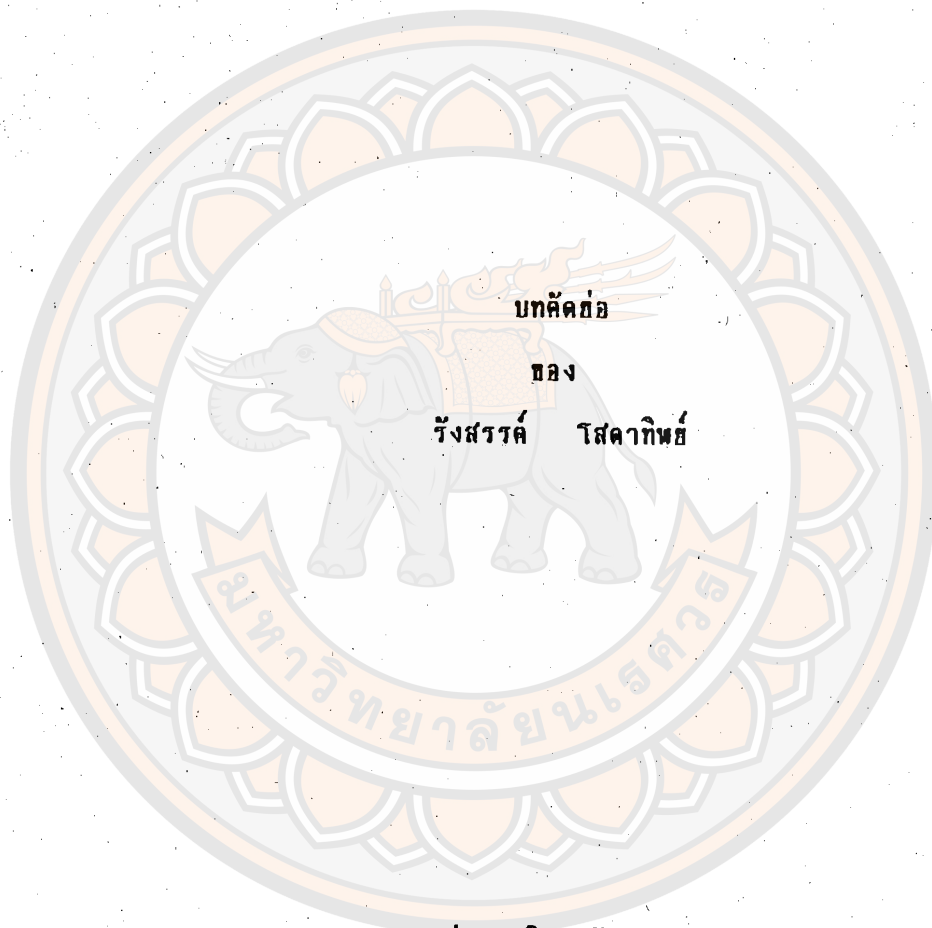
ขอขอบพระคุณ คุณประภาพรพรหม เทียบจวิทยาวัตร เจ้าหน้าที่วิเคราะห์ นโยบายและแผนฯ สำนักงานจังหวัดนครปฐม คุณปทุม ปักชิด เจ้าหน้าที่วิเคราะห์นโยบายและแผนฯ เทศบาลเมืองนครปฐม คุณอมภาพร บรรณเกียรติ เจ้าหน้าที่กองสถิติการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย คุณวิษณุ เอ็มประสิทธิ์ ผู้จัดการพิพิธภัณฑ์หุ่นขี้ผึ้งไทย คุณวันเพ็ญ พิกัสบุรณ์ เจ้าหน้าที่ประชาสัมพันธ์พิพิธภัณฑ์หุ่นขี้ผึ้งไทย คุณวาสนา ลิ้มไพบูลย์ เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการศึกษาพิพิธภัณฑ์หุ่นขี้ผึ้งไทย รวมถึงเจ้าหน้าที่กระทรวงมหาดไทย และเจ้าหน้าที่ของสมาคมต่าง ๆ ที่ช่วยอำนวยความสะดวก และบริการให้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่อการศึกษาค้นคว้า แก่ผู้เขียนเป็นอย่างดี

คุณค่าแห่งความดีของวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ผู้เขียนขอมอบให้แก่ คุณพ่อ คุณแม่ และพี่น้องของผู้เขียน ที่คอยให้กำลังใจและปรารถนาที่จะเห็นความสำเร็จทางการศึกษาของผู้เขียน พร้อมทั้งให้ผู้เขียนมีความพยายามค้นคว้าในการเขียนวิทยานิพนธ์จนสำเร็จ

ผู้เขียนหวังเป็นอย่างยิ่งว่า วิทยานิพนธ์ฉบับนี้คงเป็นประโยชน์แก่ท่านผู้สนใจศึกษาค้นคว้าได้มากพอสมควร ส่วนข้อบกพร่องหรือการวิพากษ์วิจารณ์ใด ๆ ที่พึงจะเกิดขึ้น ผู้เขียนขออภัยรับด้วยความเต็มใจยิ่ง

รังสรรค์ โสคาทิพย์

ประวัติศาสตร์การท่องเที่ยวจังหวัดนครปฐม

เสนอต่อมหาวิทยาลัยนครปฐม

เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาคามหลักสูตร

ปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิต

ตุลาคม 2535

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้มีจุดมุ่งหมาย เพื่อศึกษาเรื่องราวของจังหวัดนครปฐม ทั้งทางด้าน ภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ ตลอดจนถึงฐานะบทบาท การปกครอง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม ประเพณีของจังหวัดนครปฐม เพื่อศึกษาถึงความตื่นตัวและความร่วมมือในการเตรียมพร้อมสำหรับการท่องเที่ยว ในจังหวัดนครปฐมทั้งภาครัฐและภาคเอกชน เพื่อรวบรวมแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญ ทั้งที่เป็นโบราณสถาน โบราณวัตถุและสถานที่ท่องเที่ยวอื่น ๆ ที่สำคัญ และเพื่อเผยแพร่ความรู้ เรื่องราวเกี่ยวกับจังหวัดนครปฐมให้แพร่หลายมากขึ้น ตลอดจนส่งเสริมและอนุรักษ์วัฒนธรรม ประเพณีท้องถิ่นของจังหวัดนครปฐมให้คงอยู่เป็นมรดกของชาติต่อไป โดยใช้วิธีการทาง ประวัติศาสตร์ (Historical Approach) ในการศึกษาค้นคว้าและออกไปติดต่อสอบถามหา ข้อมูลต่างโดยตรงจากสถานที่ราชการที่เกี่ยวข้องทุกแห่ง สถานที่ท่องเที่ยวและแหล่งข้อมูลจาก สถาบันการศึกษาต่าง ๆ ทั้งที่เป็นหลักฐานขั้นต้น (Primary Sources) และเอกสารชั้นรอง (Seconeary Sources) พร้อมกับนำเสนอรายงานในรูปแบบการบรรยาย

ผลของการศึกษาค้นพบว่า

นครปฐมเป็นจังหวัดหนึ่งทางภาคกลางของไทย ที่มีประวัติความเป็นมายาวนานนับแต่ สมัยสุวรรณภูมิ สมัยทวารวดี สมัยอยุธยา จนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ เพราะมีหลักฐานทาง โบราณคดีหลงเหลืออยู่ เช่น พระปฐมเจดีย์ พระพุทธรูปสมัยทวารวดี เป็นต้น ทำให้ได้รับความ สนใจในการศึกษาจากนักประวัติศาสตร์และนักโบราณคดี ทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ ทั้ง ยังมีเอกสารขั้นต้นและชั้นรองมากมาย ที่เขียนไว้เกี่ยวกับจังหวัดนครปฐม และในปัจจุบันนครปฐม ยังเป็นจังหวัดที่มีสภาพทางสังคม การปกครอง เศรษฐกิจและวัฒนธรรมประเพณี ค่อนข้างดี

นครปฐมเป็นจังหวัดหนึ่งที่มีศักยภาพทางการท่องเที่ยวสูง เพราะมีปัจจัยเกื้อหนุนอยู่มากทั้ง ยังได้รับความร่วมมือในการเตรียมพร้อมสำหรับการท่องเที่ยว ทั้งภาครัฐและภาคเอกชนเป็นอย่างดี

นครปฐมเป็นจังหวัดหนึ่งที่มีสถานที่ท่องเที่ยวมากมายทั้งที่เป็นโบราณสถานและโบราณวัตถุ และสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ ซึ่งเป็นปัจจัยหนึ่งที่สำคัญของการท่องเที่ยวและพบว่าองค์พระปฐมเจดีย์ และสวนสามพรานเป็นจุดท่องเที่ยวที่ได้รับความนิยมมากที่สุด

นครปฐมเป็นจังหวัดที่มีความพร้อมและมีการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์เรื่องราวของจังหวัด
เสมอ เพื่อให้นักท่องเที่ยวและผู้มาเยี่ยมชมได้รับความรู้เกี่ยวกับจังหวัดนครปฐมมากขึ้น
ชาวนครปฐมยังมีขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรมท้องถิ่นที่คงสืบทอดกันมาชั่วลูก
ชั่วหลาน และในปัจจุบันยังได้รับการอนุมัติและส่งเสริมจากทางจังหวัดและประชาชนทั่วไป
โดยเฉพาะประเพณีของพวกลาวโซ่ง

สารบัญ

บทที่	หน้า
บทนำ	1
ความมุ่งหมายของการศึกษาค้นคว้า	5
ความสำคัญของการศึกษาค้นคว้า	5
ขอบเขตของการศึกษาค้นคว้า	6
วิธีการดำเนินการศึกษาค้นคว้า	6
แหล่งศึกษาค้นคว้าที่สำคัญ	7
1 ลักษณะทางภูมิศาสตร์ของจังหวัดนครปฐม	8
1.1 ขนาดและที่ตั้ง	8
1.2 ลักษณะภูมิประเทศ	11
1.3 ลักษณะทางภูมิอากาศ	11
1.4 ลักษณะการปกครอง	13
1.5 ประชากร	15
1.6 สภาพทางเศรษฐกิจ	17
1.7 ลักษณะทางสังคม	25
1.8 การคมนาคม	28
2 ประวัติความเป็นมาของจังหวัดนครปฐม	29
2.1 เมืองนครปฐมในประวัติศาสตร์	29
2.1.1 สมัยสุวรรณภูมิ	33
2.1.2 สมัยทวาราวดี	36
2.1.3 สมัยอยุธยา	44
2.1.4 สมัยรัตนโกสินทร์	47

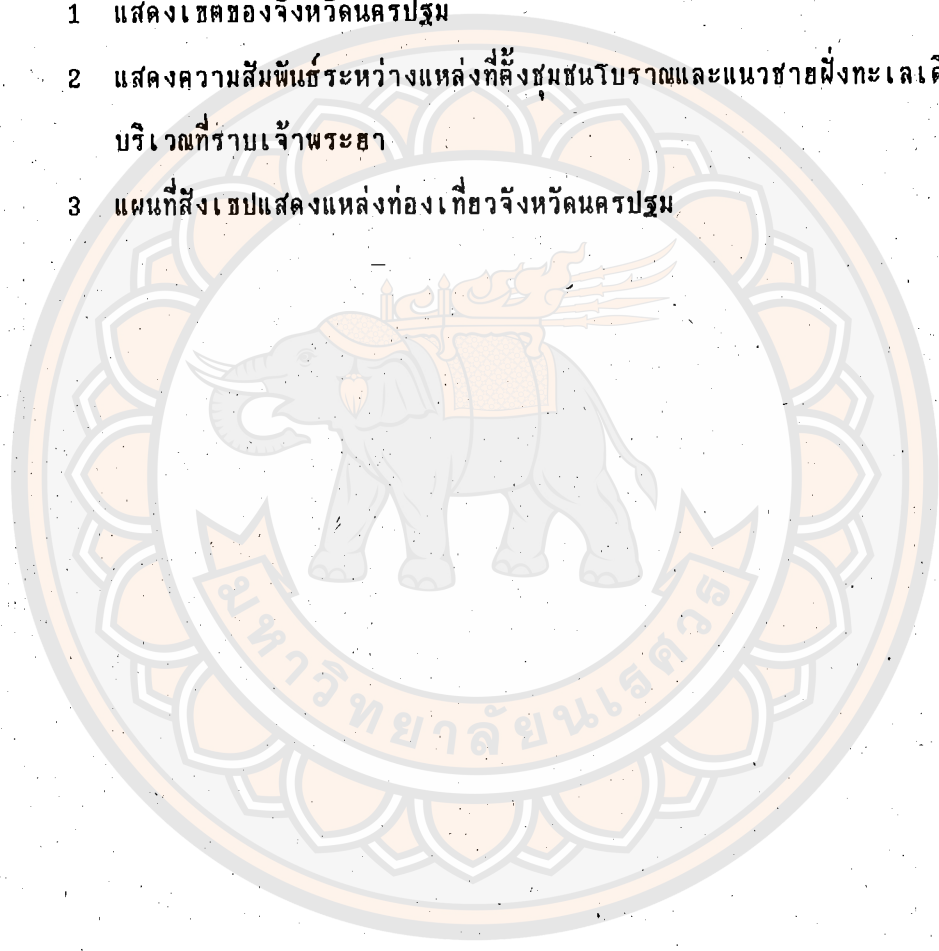
2.2	ประวัติความเป็นมาของอำเภอต่าง ๆ ในจังหวัดนครปฐม	61
2.2.1	อำเภอเมืองนครปฐม	61
2.2.2	อำเภอนครชัยศรี	66
2.2.3	อำเภอสามพราน	68
2.2.4	อำเภอบางเลน	70
2.2.5	อำเภอกำแพงแสน	72
2.2.6	อำเภอดอนตูม	74
3	สถานที่ท่องเที่ยวและการพัฒนาการท่องเที่ยวของจังหวัดนครปฐม	76
3.1	สถานที่ท่องเที่ยวและสิ่งสำคัญของจังหวัดนครปฐม	76
3.1.1	วัดพระปฐมเจดีย์ราชวรมหาวิหาร	76
3.1.2	พระร่วงโรจนฤทธิ์	84
3.1.3	พระราชวังนครปฐม	84
3.1.4	เนินวัดพระงาม	85
3.1.5	พระราชวังสนามจันทร์	87
3.1.6	พระที่นั่งพิมานปฐม	88
3.1.7	พระที่นั่งอภิรมย์ฤดี	89
3.1.8	พระที่นั่งวิษักรมยา	89
3.1.9	พระที่นั่งสามัคคีมุขมาตย์	89
3.1.10	พระตำหนักชาลีมงคลอาสน์	90
3.1.11	พระตำหนักมารีราชรัตบัลลังก์	90
3.1.12	พระตำหนักทับแก้ว	91
3.1.13	พระตำหนักทับขวัญ	91

3.1.14	เทวาลัยคเชศวรร	92
3.1.15	อนุสาวรีย์ย่าเหล	92
3.1.16	พระราชวังเดิม	94
3.1.17	วัดพระเมรุ	94
3.1.18	วัดพระประโทณเจดีย์	100
3.1.19	เนินธรรมศาลา	102
3.1.20	เนินพระหรือเนินชายหอม	104
3.1.21	เมืองกำแพงแสน	104
3.1.22	หมู่บ้านไทยโซ่ง	106
3.1.23	วัดไร่ขิง	107
3.1.24	สวนสามพราน	108
3.1.25	ลานแสดงช้างและสวนสัตว์สามพราน	109
3.1.26	เมืองนครชัยศรี	110
3.1.27	พิพิธภัณฑ์หุ่นขี้ผึ้งไทย	118
3.1.28	พุกกมณฑล	122
3.1.29	สวนศิลป์มีเซียม อิบอินซอย	123
3.2	การพัฒนาการท่องเที่ยวของจังหวัดนครปฐม	126
3.2.1	ข้อมูลการเดินทางของผู้เยี่ยมชมเยือนจังหวัดนครปฐม	131
3.2.2	สถานที่พักในจังหวัดนครปฐม	132
3.2.3	ภัตตาคารและร้านอาหาร	134
3.2.4	ศูนย์บริการและสินค้าของฝากจากจังหวัดนครปฐม	135

บทที่	หน้า
4	136
วัฒนธรรม ประเพณี และงานเทศกาลที่สำคัญของจังหวัดนครปฐม	136
4.1	138
วัฒนธรรมประเพณีของชาวนครปฐม	138
4.1.1	138
ประเพณีการไถนํ้ามัน	138
4.1.2	140
ประเพณีการทำบุญข้าวจี	140
4.1.3	141
ประเพณีการทำบุญกลางบ้าน	141
4.1.4	142
ประเพณีการตัดบาตรดอกไม้ของชาวไทยรามัญ	142
4.1.5	144
ประเพณีแห่ธงสงกรานต์	144
4.1.6	146
ประเพณีการเผาศพพระพุทธเจ้า	146
4.1.7	149
ประเพณีการเสด็จบั้ง	149
4.1.8	151
การละเล่นพื้นเมือง	151
4.2	156
งานเทศกาลที่สำคัญของจังหวัดนครปฐม	156
4.2.1	156
งานเทศกาลอาหารและผลไม้นครปฐม	156
4.2.2	157
งานประเพณีนมัสการองค์พระปฐมเจดีย์	157
4.2.3	157
งานนมัสการปิดทองหลวงพ่อวัดไร่ขิง	157
4.2.4	158
งานประเพณีสงกรานต์	158
บทสรุป	161
บรรณานุกรม	165
ภาคผนวก	173
บทคัดย่อ	176
ประวัติผู้เขียน	179

สารบัญแนบที่

แนบที่		หน้า
1	แสดงเขตของจังหวัดนครปฐม	10
2	แสดงความสัมพันธ์ระหว่างแหล่งที่ตั้งชุมชนโบราณและแนวชายฝั่งทะเลเดิมบริเวณที่ราบเจ้าพระยา	30
3	แผนที่สังเขปแสดงแหล่งท่องเที่ยวจังหวัดนครปฐม	77

สารบัญตาราง

ตารางที่		หน้า
1	แสดงปริมาณน้ำฝนและอุณหภูมิตั้งปี 2532	12
2	แสดงจำนวนประชากร	15
3	แสดงพื้นที่ประชากรและความหนาแน่นของประชากรในจังหวัดนครปฐม	16
4	แสดงการใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่ของจังหวัดนครปฐม	19
5	แสดงปริมาณการเลี้ยงสุกรในจังหวัดนครปฐม	20
6	แสดงปริมาณและมูลค่าปศุสัตว์ที่ส่งออก ปี 2531 - 2532	21
7	แสดงพื้นที่ผลิตและมูลค่าส้มโอ ปี 2532	22
8	แสดงจำนวนโรงงานจังหวัดนครปฐม	23
9	แสดงจำนวนธุรกิจและเงินทุนหุ้นส่วนบริษัทจังหวัดนครปฐม	24
10	แสดงข้อมูลด้านการศึกษา	26

สารบัญภาพประกอบ

ภาพประกอบที่	หน้า
1 ตราประจำจังหวัดนครปฐม	9
2 แสดงคูคันดินขุดล้อมรอบเมือง (1), คลองไปยังดอนยายหอมทาง ด้านใต้ (2), คลองจากกลางเมืองไปยังแม่น้ำท่าจีนที่เมืองนครชัยศรี (3)	30
3 ภาพจากดาวเทียม SPO : MLA ปรากฏร่องรอยทางโบราณคดีบริเวณเมือง โบราณที่นครปฐม	31
4 ตัวหนังสือโบราณ (อักษรคนถนัด) จารึกที่พระอุโบสถวัดพระปฐม ฯ	32
5 ศิลาจำหลักสมัยทวารวดี พบที่วัดไทร อำเภอเมืองนครชัยศรี จังหวัด นครปฐม	38
6 ฐานเจดีย์จุลประโทน เป็นฐานเจดีย์สมัยทวารวดี	39
7 พระประธานวัดโลกเชมาทำด้วยศิลา ปางสมาธิ สมัยอู่ทอง	41
8 ใบเสมาอู่ทองทำด้วยศิลาทราย อยู่วัดห้วยตะโก ลุ่มแม่น้ำบางแก้ว	42
9 พระปฐมเจดีย์	81
10 พระร่วงโรจนฤทธิ์	86
11 พระราชวังสนามจันทร์ สมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว	95
12 พระราชวังสนามจันทร์ปัจจุบัน	96
13 พระบรมราชานุสาวรีย์ รัชกาลที่ 6	97
14 พระตำหนักชาลีมงคลอาสน์	97
15 พระที่นั่งพิมานปฐม	97
16 พระที่นั่งวัชรพิมาน	97
17 ทางเดินซึ่งทำเป็นสะพานเชื่อมระหว่างพระตำหนักชาลีมงคลอาสน์ กับพระตำหนักมารีราชรัตนบัลลังก์	98

ภาพประกอบที่

หน้า

18	ท้องพระโรงพระที่นั่งสามัคคีมุขมาตย์	98
19	อนุสาวรีย์ย่าเหล	98
20	สระน้ำจันทร์	98
21	พระตำหนักทับขวัญ	99
22	วัดพระประโทนเจดีย์	103
23	วัดพระเมรุ	103
24	หลวงพ่อดำวัดไร่ขิง	111
25	ลานแสดงช้างและสวนสัตว์สามพราน	112
26	รูปเจดีย์เรือสำเภาที่วัดห้วยพลู เมืองนครชัยศรี	116
27	ธรรมมาสน์ สมัยอยุธยาตอนกลางอยู่ในศาลาการเปรียญวัดกลาง บางแก้ว	117
28	พุทธมณฑล	124
29	พิพิธภัณฑ์หุ่นขี้ผึ้งไทย	125
30	ประเพณีแห่ธงสงกรานต์	154
31	ประเพณีการทำบุญกลางบ้าน	154
32	ประเพณีการเส่นตั้งบั้ง	155
33	ประเพณีการเผาศพพระพุทธรูปเจ้า (อัฐรมีบุงข้าว)	155
34	ผลิตผลทางการเกษตรและของฝากจากเมืองนครปฐม	159
35	งานเทศกาลอาหารและผลไม้ นครปฐม	160

บทนำ

1. ภูมิหลัง

ปัจจุบันประเทศไทยนั้น เป็นประเทศที่น่าสนใจ และเป็นที่ยู่อักของนานาชาติทั่วโลก เพราะเป็นประเทศที่มีความมั่นคงทางการเมือง มีความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจค่อนข้างสูง โดยเฉพาะรายได้จากการท่องเที่ยว นับว่าเป็นรายได้หลักที่สำคัญของประเทศ นับแต่ปี พ.ศ. 2530 เป็นต้นมา การท่องเที่ยวได้เข้ามามีบทบาทมากขึ้น แต่ละชาติย่อมแข่งขันกันและนำเอา สิ่งที่ใช้คหน้าชูตาของประเทศมาเผยแพร่ พร้อมกับเอกลักษณ์ของตัวเอง เพื่อผลประโยชน์ต่อ ชาตินบ้านเมือง ประเทศไทยก็เป็นประเทศหนึ่งที่มีทรัพยากรทางด้านการท่องเที่ยวมากมาย ทั้ง ที่เป็น โบราณวัตถุ โบราณสถาน แหล่งท่องเที่ยวที่มีศิลปะและวัฒนธรรมประเพณี พร้อมกับ เป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ ทั้ง 73 จังหวัดทั่วประเทศ ทุกจังหวัดได้พยายามประชาสัมพันธ์ จังหวัดของตนเอง พร้อมทั้งเผยแพร่ของคที่น่าชื่นชม โดยการจ้ดเทศกาลเชิญชวนให้คนมา เยี่ยมเยือนมากขึ้น

นครปฐม เป็นจังหวัดหนึ่งทางภาคกลางของประเทศไทย ที่มีความสำคัญและเป็นที่ยู่อัก ของคนทั่วไป ถึงแม้จะเป็นเมืองเล็ก ๆ ห่างจากกรุงเทพฯ ประมาณ 58 กม. แต่เป็นจังหวัด ที่มีประวัติศาสตร์ความเป็นมาอันยาวนาน มีความเจริญรุ่งเรืองมานานนับพันปี จากหลักฐานการ ขุดพบโบราณสถานและโบราณวัตถุต่าง ๆ ซึ่งมีอยู่เป็นจำนวนมาก ทั้งที่มีการสำรวจแล้วและที่ยัง ไม่สำรวจ จนเป็นที่กล่าวว้านครปฐมเป็นเมืองที่เก่าแก่ที่สุดไม่มีเมืองใดจะเก่าแก่ทัดเทียมเมืองนี้ ได้เลย¹ ดังนั้นจึงเป็นการค้อย่างยิ่งที่จะได้ศึกษาถึงประวัติความเป็นมา ศิลปวัฒนธรรมและ

¹ กองวัฒนธรรม สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ. ทัศนศาสตร์ไทยจังหวัดนครปฐม.

ประเพณี และสถานที่ท่องเที่ยวต่าง ๆ ในจังหวัดนครปฐม ที่สามารถถ่ายทอดไปสู่ลูกหลานและ
 อนุชนรุ่นหลัง ให้รู้จักเมืองนครปฐมได้ดียิ่งขึ้นสมควรที่จะรักษาไว้ให้เป็นมรดกของชาติต่อไป
 เมื่อก้าวถึงเมืองนครปฐม จุดแรกที่ทุกคนรู้จักกันดีนั่นคือ พระปฐมเจดีย์ ซึ่งเป็นพระ
 เจดีย์ทรงกลมขนาดใหญ่ ตั้งเป็นประธานสง่าอยู่กลางตัวเมือง ตรงข้ามกับสำนักงานเทศบาล
 อำเภอเมืองในปัจจุบัน ส่วนคนทั่วไปก็ทราบแต่เพียงว่านครปฐมเป็นจังหวัดหนึ่งของประเทศ
 ไทย และเป็นเมืองที่สวยงามเมืองหนึ่ง ส่วนผู้ที่สนใจในประวัติศาสตร์นี้รู้ว่า นครปฐมเป็น
 เมืองโบราณแต่สมัยทวาราวดี² เพราะพบซากโบราณสถานและโบราณวัตถุในเขตจังหวัดนี้
 มากมาย อาทิ เช่น พระปฐมเจดีย์องค์เดิม ธรรมจักรกบฏวาง แท่งหินอันเป็นอาสนบูชา
 สกูปและจารึกพระธรรมภาษามคธ และคณาเขษุมมา (ก่อนมีพระพุทธรูปและพระพิมพ์ต่าง ๆ
 เกิดขึ้น) ซึ่งทำตามคตินิยมเพื่อเป็นพระอนุสรณ์พุทธรูปบูชา แด่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า^{*}
 ในอดีตเมืองนครปฐมได้รับความสนใจ มากในการศึกษาค้นคว้าจากนักประวัติศาสตร์ และ
 นักโบราณคดีทั้งชาวไทย และชาวต่างประเทศ บางท่านสันนิษฐานว่าเมืองนครปฐมนี้ เคยเป็น
 ธานีของอาณาจักรทวาราวดีอันยิ่งใหญ่ เป็นแหล่งอารยธรรมในสมัยนั้น และเป็นศูนย์กลาง
 ของพระพุทธศาสนา เพราะศึกษาจากเหตุผลที่เป็นไปได้ คือ สถาปัตยกรรมของเมืองนครปฐม
 นั้นตั้งอยู่ในทำเลที่เป็นศูนย์กลางการคมนาคม ที่ติดต่อได้ ทั้งทางทะเลกับหัวเมืองภายใน มีที่
 ลุ่มมากสามารถทำการเพาะปลูกได้ ประชากรมีความหนาแน่นและมีโบราณสถานและโบราณวัตถุ
 ขนาดใหญ่ ที่สร้างด้วยฝีมือช่างชั้นสูง³ ซึ่งสื่อให้เห็นถึงความเจริญของกลุ่มชน และความสามารถ
 ในการสร้างสรรค์ผลงานออกมา

² ศรีศักร วัลลิโภดม. โบราณคดีไทยในทศวรรษที่ผ่านมา. หน้า 43

³ ค. หน้า 48

* โดยพระเจ้าอโศกมหาราชแห่งประเทศอินเดีย ทรงมีรับสั่งให้สร้างขึ้น เพื่อเป็นการ
 แฝงแพร่พระพุทธศาสนาออกไปทุกแคว้นทุกประเทศ

นครปฐม มีประวัติศาสตร์มาตั้งแต่สมัยสุวรรณภูมิ ต่อมาจนถึงสมัยทวารวดีและสมัยอยุธยา จนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ โดยเฉพาะในสมัยรัชกาลที่ 6 ได้เสด็จพระราชดำเนินประทับแรม ณ เมืองนครปฐม โปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระราชวังและพระที่นั่งต่าง ๆ อาทิ เช่น พระราชวังสนามจันทร์ ซึ่งปัจจุบันเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญและเป็นแหล่งที่น่าสนใจในการศึกษาค้นคว้า ประวัติศาสตร์เมืองนครปฐม พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพอพระราชหฤทัยเมืองนี้เป็นอย่างยิ่ง ทรงเห็นว่าเป็นเมืองที่เหมาะสมสำหรับประทับพักผ่อน เนื่องจากมีภูมิประเทศที่งดงามร่มเย็น ทั้งพระองค์ยังทรงพระราชทานนามเมืองนี้ใหม่ว่า "เมืองนครปฐม" ซึ่งเปลี่ยนจากชื่อเดิมคือ นครชัยศรี เมื่อวันที่ 2 กรกฎาคม พ.ศ. 2456⁴ จึงได้ออกไปพักอยู่ที่เมืองนครปฐมบ่อย ๆ จึงได้ใส่ใจในองค์พระนั้นมากแต่นั้นมา"⁵

นอกจากนี้พระองค์ยังทรงเห็นว่า นครปฐม เป็นเมืองที่มีชัยภูมิเหมาะสมสำหรับตั้งบ้านพักซึ่งจะยกเข้ามาทางน้ำได้อย่างดี ครั้นพระองค์เสด็จสวรรคต รัชกาลที่ 7 ทรงมีประกาศยกเลิกมณฑลนครชัยศรีและโอนให้การปกครองจังหวัดในมณฑลนครชัยศรี ไปรวมกับมณฑลราชบุรี และเมื่อมีการประกาศใช้พระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการแผ่นดิน พ.ศ. 2476 จังหวัดนครปฐม ซึ่งเคยขึ้นกับมณฑลราชบุรีก็แยกมาเป็นเขตการปกครองส่วนภูมิภาคอิสระ เป็นจังหวัดนครปฐมเรื่อยมาจนทุกวันนี้

ทางด้านวัฒนธรรมและประเพณีท้องถิ่นในจังหวัดนครปฐมนั้น เป็นสิ่งที่ไม่ใคร่รู้จักกันแพร่หลายนักเมื่อเปรียบกับจังหวัดอื่น ๆ ทั้ง ๆ ที่เป็นแหล่งรวมประเพณีของชนเชื้อสายไทย จีน ลาว มอญ แม้ว่าคนไทยเหล่านี้จะมีลักษณะการดำรงชีวิตในรูปแบบที่คล้ายคลึงกัน แต่ก็ยังคงสืบทอดวัฒนธรรมประเพณีดั้งเดิมของตนไว้จนกระทั่งถึงปัจจุบัน

⁴ สำนักงานจังหวัดนครปฐม, กระทรวงมหาดไทย. ประวัติมหาดไทยส่วนภูมิภาค.

⁵ กองบริการท่องเที่ยว. นครปฐม. หน้า 3

สำหรับการพัฒนาศักยภาพทางการท่องเที่ยวใน ทางจังหวัดนครปฐม ก็มีศักยภาพ อยู่ในระดับสูง และมีเส้นทางท่องเที่ยวในลักษณะที่เป็นวงบรรจบ (Loop) * ดังที่ท่าน ผู้ว่าราชการจังหวัดนครปฐม นายสุกิจ จุลละนันท์ ได้กล่าวไว้ ในคำนำของหนังสือแนะนำ จังหวัดนครปฐมว่า

"การพัฒนาและส่งเสริมการท่องเที่ยวจังหวัดนครปฐม ได้มีการประชาสัมพันธ์พัฒนา และปรับปรุงสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ และสถานที่ท่องเที่ยว ตลอดจนบริการด้านต่าง ๆ เพื่อสามารถให้บริการแก่นักท่องเที่ยว ทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศอย่างทั่วถึง มีการร่วมมือ ร่วมใจกันเป็นอย่างดีจากภาครัฐบาลและภาคเอกชน ในการพัฒนาจังหวัดนครปฐม" ^๕

สถานที่ท่องเที่ยวในจังหวัดนครปฐม มีความพร้อม และมีการพัฒนาอยู่เสมอ พร้อมกับ มีจุดประสงค์ในการให้การศึกษาแก่เยาวชน และผู้ที่สนใจ ส่งเสริม เผยแพร่ และอนุรักษ์ไว้ซึ่ง ศิลปวัฒนธรรมประเพณีของไทย ^๖ เช่น พิพิธภัณฑ์หุ่นขี้ผึ้งไทย เป็นต้น หรือบางแห่งเป็นสถานที่ท่องเที่ยวเพื่อการพักผ่อนหย่อนใจ

จากประวัติความเป็นมา วัฒนธรรมประเพณี และสถานที่ท่องเที่ยวต่าง ๆ ในจังหวัด นครปฐม ดังที่กล่าวมาแล้วนั้นเป็นเหตุจูงใจให้ข้าพเจ้ามีความสนใจใคร่ศึกษาเรื่องราวต่าง ๆ ของจังหวัดนครปฐม จึงได้จัดทำวิทยานิพนธ์เรื่อง ประวัติศาสตร์การท่องเที่ยว จังหวัดนครปฐม ขึ้นเพื่อเป็นสื่อชักชวนให้นักท่องเที่ยวได้เห็นความสำคัญของจังหวัดนครปฐม และเชิญชวนมาท่องเที่ยวจังหวัดนครปฐมให้มากขึ้น

* วงบรรจบ หมายถึง มีลักษณะการท่องเที่ยวร่วมกันกับเส้นทางในจังหวัดอื่น เช่น เส้นทางท่องเที่ยวจากกรุงเทพฯ ไปยังจังหวัดราชบุรี แล้วมายังจังหวัดนครปฐม ถึงกลับสู่กรุงเทพฯ

^๕ สำนักงานจังหวัดนครปฐม. นครปฐม. หน้า 10

^๖ พิพิธภัณฑ์หุ่นขี้ผึ้งไทย. พิพิธภัณฑ์หุ่นขี้ผึ้งไทย. ไม่ปรากฏเลขหน้า

2. ความมุ่งหมายในการศึกษาค้นคว้า

2.1 เพื่อศึกษาเรื่องราวของจังหวัดนครปฐม ทั้งทางด้านภูมิศาสตร์และประวัติศาสตร์ ตลอดจนศึกษาถึงฐานะบทบาท การปกครอง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมประเพณีของ จังหวัดนครปฐม

2.2 เพื่อศึกษาถึงความตื่นตัวและความร่วมมือในการเตรียมพร้อมสำหรับการท่องเที่ยวใน จังหวัดนครปฐม ทั้งภาครัฐบาลและภาคเอกชน

2.3 เพื่อรวบรวมแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญทั้งในด้านโบราณวัตถุ โบราณสถานและสถานที่ท่องเที่ยวอื่น ๆ ที่สำคัญ

2.4 เพื่อเผยแพร่ความรู้ เกี่ยวกับจังหวัดนครปฐม ให้แพร่หลายมากขึ้น

2.5 เพื่อส่งเสริมและอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่นของจังหวัดนครปฐมให้คงอยู่เป็น มรดกของชาติต่อไป

3. ความสำคัญของการศึกษาค้นคว้า

3.1 ผลของการศึกษาค้นคว้าเพื่อให้เกิดความเข้าใจเรื่องราวเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ การท่องเที่ยว จังหวัดนครปฐมได้อย่างชัดเจนมากยิ่งขึ้น

3.2 ผลของการศึกษาค้นคว้าจะเป็นการรวบรวมแหล่งท่องเที่ยวและถ่ายทอดวัฒนธรรม ท้องถิ่น ซึ่งเป็นส่วนเกื้อหนุนให้ดำรงไว้ซึ่งสมบัติทางวัฒนธรรมของชาติ

3.3 ผลของการศึกษาค้นคว้า จะทำให้ทราบถึงความเคลื่อนไหว การตื่นตัวของกลุ่มบุคคล ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องและได้รับผลประโยชน์ อีกทั้งยังเป็นการกระตุ้นและดึงดูดนักท่องเที่ยวให้ หันมาสนใจจังหวัดนครปฐมมากขึ้นกว่าเดิม

3.4 ผลของการศึกษาค้นคว้า จะเป็นหลักฐานอ้างอิงเกี่ยวกับประวัติศาสตร์การท่องเที่ยว จังหวัดนครปฐม เพื่อให้ผู้ที่สนใจศึกษาค้นคว้าต่อไป

4. ขอบเขตของการศึกษาค้นคว้า

4.1 การศึกษาค้นคว้าจะจำกัดขอบเขตเฉพาะในจังหวัดนครปฐม โดยจะเน้นเฉพาะในเรื่องประวัติความเป็นมา สภาพทางด้านภูมิศาสตร์ สถานที่ท่องเที่ยวที่สำคัญ และเป็นที่ยึด ทั้งที่เป็นโบราณสถาน โบราณวัตถุและสถานที่ที่เป็นแหล่งพักผ่อนหย่อนใจ พร้อมกับแนะนำสถานที่ท่องเที่ยวแห่งใหม่ด้วย

4.2 ศึกษาถึงบทบาทของภาครัฐและเอกชน ว่ามีการตื่นตัว และพร้อมสำหรับการต้อนรับนักท่องเที่ยวในจังหวัดมากน้อยเพียงใด

4.3 ศึกษาถึงแนวโน้มของการท่องเที่ยวและจำนวนนักท่องเที่ยวของจังหวัดนครปฐม โดยใช้ข้อมูลของกองสถิติและวิจัย ฝ่ายวิชาการ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ซึ่งเป็นข้อมูลที่ถูกต้อง แม่นยำ และเป็นจริงมากที่สุด

4.4 สำหรับการศึกษาค้นคว้า เรื่องของวัฒนธรรมประเพณี จะเน้นเฉพาะที่เป็นของท้องถิ่นในจังหวัดนครปฐม

5. วิธีการดำเนินการศึกษาค้นคว้า

การศึกษาค้นคว้าเรื่องนี้จะใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์ (Historical Approach) และออกไปติดต่อสอบถามหาข้อมูลต่าง ๆ โดยตรงจากสถานที่ราชการที่เกี่ยวข้องทุกแห่ง เช่น ศาลากลางจังหวัด สำนักงานเทศบาล และวัดวาอาราม สถานที่ท่องเที่ยวในจังหวัดนครปฐม พร้อมทั้งหาข้อมูลเพิ่มเติมจากสถาบันอุดมศึกษาต่าง ๆ ทั้งในจังหวัดนครปฐม และที่กรุงเทพฯ ทั้งที่เป็นหลักฐานขั้นต้น (Primary Sources) และหลักฐานขั้นรอง (Secondary Sources) นำมาเสนอรายงานในรูปแบบของการบรรยาย และการเสนอข้อมูล จากรายงานการวิจัย

6. แหล่งศึกษาค้นคว้าที่สำคัญ

- 6.1 หอสมุดแห่งชาติ กรุงเทพฯ
- 6.2 หอสมุดกลาง มหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตพระราชวังสนามจันทร์
- 6.3 ห้องสมุดมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- 6.4 หอสมุดกลาง มหาวิทยาลัยนเรศวร
- 6.5 ห้องสมุดวิทยาลัยนครปฐม
- 6.6 หอสมุดประชาชนจังหวัดนครปฐม
- 6.7 ศาลากลางจังหวัดนครปฐม
- 6.8 ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดนครปฐม วิทยาลัยนครปฐม
- 6.9 ห้องประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร
- 6.10 การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย
- 6.11 แหล่งค้นคว้าอื่น ๆ ที่จำเป็น เช่น พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระปฐมเจดีย์ เป็นต้น และแหล่งข้อมูลตามวัดต่าง ๆ ในจังหวัดนครปฐม

บทที่ 1

ลักษณะทางภูมิศาสตร์ของจังหวัดนครปฐม

1.1 ขนาดและที่ตั้ง

จังหวัดนครปฐมเป็นจังหวัดหนึ่งทางภาคกลางของประเทศไทย มีพื้นที่ประมาณ 2,168,327 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 1,355,204 ไร่ ตั้งอยู่บริเวณลุ่มแม่น้ำท่าจีน เส้นรุ้งที่ 13 องศา 45 ลิปดา 10 พิลิปดา เส้นแวงที่ 100 องศา 94 ลิปดา 28 พิลิปดา ห่างจากกรุงเทพมหานคร ตามถนนเพชรเกษมประมาณ 58 กิโลเมตร ตามถนนปิ่นเกล้า - นครชัยศรี ประมาณ 49 กิโลเมตร และตามเส้นทางรถไฟสายใต้ประมาณ 62 กิโลเมตร¹

อาณาเขต²

- ทิศเหนือ ติดต่อกับท้องที่อำเภอสองพี่น้อง จังหวัดสุพรรณบุรี
- ทิศใต้ ติดต่อกับท้องที่อำเภอกระทุ่มแบนและอำเภอบ้านแพ้ว จังหวัดสมุทรสาคร และอำเภอบางแพะ จังหวัดราชบุรี
- ทิศตะวันออก ติดต่อกับท้องที่อำเภอไทรน้อย, อำเภอบางใหญ่ และอำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี และที่เขตตลิ่งชัน เขตหนองแขม จังหวัดกรุงเทพมหานคร
- ทิศตะวันตก ติดต่อกับท้องที่อำเภอบ้านโป่ง อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี และอำเภอท่ามะกา อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี

¹ สำนักงานจังหวัดนครปฐม. บรรยายสรุปจังหวัดนครปฐม 2533. หน้า 3

² วิทย์ เกษงบุรณธรรม. แผนที่เมืองไทย 73 จังหวัด. หน้า 91

นครปฐม

ภาพที่ 1 ตราประจำจังหวัดนครปฐม

รูปพระปฐมเจดีย์ ซึ่งเป็นพระเจดีย์แห่งแรกของเมือง องค์เจดีย์นี้ได้ถูกสร้างขึ้นมาในสมัยพระโขนงกับพระอู่ตะเภาเข้ามาเผยแผ่ศาสนา และต่อมาได้แก้ไขเพิ่มเติมมาหลายยุค โดยเฉพาะสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ในรัชกาลที่ 4 ได้ทำการปฏิสังขรณ์ใหม่ และทุก ๆ ครั้งที่พระองค์เสด็จไปทอดพระเนตรการปฏิสังขรณ์จะทรงนำแผ่นอิฐเสด็จขึ้นไปนั่งร้าน และทรงก่อพระเจดีย์ด้วยพระหัตถ์เสมอ องค์พระเจดีย์ในปัจจุบันจึงเป็นสถูปอันสูงใหญ่ เก่าแก่และเป็นปูชนียสถานที่สำคัญยิ่งของจังหวัดนี้

1.2 ลักษณะภูมิประเทศ

สภาพภูมิประเทศโดยทั่วไปของจังหวัดนครปฐมเป็นที่ราบลุ่ม ไม่มีภูเขาที่มีค่อนเฉพาะทาง ตะวันตกเฉียงเหนือของอำเภอเมืองนครปฐม และอำเภอกำแพงแสนเท่านั้น ส่วนที่ราบลุ่มบริเวณ ลุ่มน้ำท่าจีน (แม่น้ำนครชัยศรี) ได้แก่ท้องที่อำเภอนครชัยศรี อำเภอสามพรานและอำเภอบางเลน เป็นพื้นที่ที่อุดมสมบูรณ์ มีการประกอบการเกษตรกรรมและเลี้ยงสัตว์

พื้นที่ส่วนใหญ่จะลาดจากทิศเหนือสู่ทิศใต้ และทิศตะวันตกสู่ทิศตะวันออก พื้นที่สูงสุดจากระดับน้ำทะเลประมาณ 6 - 10 เมตร

จากลักษณะและสภาพภูมิประเทศของจังหวัดนครปฐม ทำให้เกิดทรัพยากรทางการท่องเที่ยวให้แก่จังหวัดนี้ เช่นพื้นที่เพาะปลูกส้มโอ ก็สามารถทำให้นักท่องเที่ยวสามารถแวะชมได้ ทำให้เกิดศักยภาพทางด้านการท่องเที่ยวมากขึ้น หรือสภาพภูมิประเทศที่มีแม่น้ำลำคลองมากมาย ก็สามารถทำให้เกิดแหล่งท่องเที่ยวได้เช่นกัน

1.3 ลักษณะภูมิอากาศ

สภาพภูมิอากาศโดยทั่วไปอยู่ในเกณฑ์ค่อนข้างร้อน อุณหภูมิสูงสุด วัดได้เมื่อเดือนเมษายน ปี 2532 37.3 องศาเซลเซียส อุณหภูมิต่ำสุดเดือน ธันวาคม 16.5 องศาเซลเซียส สรุปแล้วอุณหภูมิสูงสุดเฉลี่ย 33.46 องศาเซลเซียส อุณหภูมิต่ำสุดเฉลี่ย 22.18 องศาเซลเซียส ปริมาณน้ำฝนในรอบปี 2532 วัดได้ 590.6 มิลลิเมตร ต่ำสุดในเดือนเมษายน วัดได้ 2.7 มิลลิเมตร สูงสุดในเดือนสิงหาคม วัดได้ 112.0 มิลลิเมตร³

³ สำนักงานจังหวัดนครปฐม. ล.ค. หน้า 3

ตารางที่ 1 แสดงปริมาณน้ำฝนและอุณหภูมิ ปี 2532

เดือน	อุณหภูมิองศาเซลเซียส		ปริมาณน้ำฝน มม.
	เฉลี่ยสูงสุด	เฉลี่ยต่ำสุด	
มกราคม	32.1	20.4	7.1
กุมภาพันธ์	33.2	20.8	-
มีนาคม	34.1	22.3	20.7
เมษายน	37.3	24.0	2.7
พฤษภาคม	35.9	24.5	66.3
มิถุนายน	33.8	23.6	87.1
กรกฎาคม	35.9	24.5	66.3
สิงหาคม	34.0	23.4	98.1
กันยายน	33.2	23.1	112.0
ตุลาคม	31.9	22.5	94.1
พฤศจิกายน	30.1	20.5	36.2
ธันวาคม	30.0	16.5	0.0
รวม/เฉลี่ย	33.46	22.18	590.6

ที่มา : เอกสารสำนักงานจังหวัดนครปฐม พ.ศ.2533 หน้า 20

1.4 ลักษณะการปกครอง

จังหวัดนครปฐมแบ่งเขตการปกครองออกเป็น 6 อำเภอ 102 ตำบล 845 หมู่บ้าน เทศบาล 1 แห่ง สุขาภิบาล 13 แห่ง ดังนี้ ⁴

1. อำเภอเมืองนครปฐม

ตั้งเมื่อ พ.ศ. 2439 พื้นที่ 417.440 ตารางกิโลเมตร

24 ตำบล 208 หมู่บ้าน 3 สุขาภิบาล ได้แก่

- สุขาภิบาลโพรงมะเดื่อ
- สุขาภิบาลธรรมศาลา
- สุขาภิบาลคอนฮายหอม

2. อำเภอนครชัยศรี

ตั้งเมื่อ พ.ศ. 2452 พื้นที่ 336.331 ตารางกิโลเมตร

27 ตำบล 121 หมู่บ้าน 2 สุขาภิบาล ได้แก่

- สุขาภิบาลนครชัยศรี
- สุขาภิบาลห้วยพลู

3. อำเภอสัมพราน

ตั้งเมื่อ พ.ศ. 2439 พื้นที่ 249.347 ตารางกิโลเมตร

16 ตำบล 134 หมู่บ้าน 2 สุขาภิบาล ได้แก่

- สุขาภิบาลสามพราน
- สุขาภิบาลอ้อมใหญ่

⁴ ด. หน้า 5

4. อำเภอกำแพงแสน

ตั้งเมื่อ พ.ศ.2449 พื้นที่ 405.019 ตารางกิโลเมตร

12 ตำบล 144 หมู่บ้าน 1 สภาภิบาล ได้แก่

- สภาภิบาลกำแพงแสน

5. อำเภอบางเลน

ตั้งเมื่อ พ.ศ.2439 พื้นที่ 588.836 ตารางกิโลเมตร

15 ตำบล 172 หมู่บ้าน 4 สภาภิบาล ได้แก่

- สภาภิบาลบางเลน

- สภาภิบาลบางหลวง

- สภาภิบาลลำพญา

- สภาภิบาลรางกระทุ่ม

6. อำเภอดอนตูม

ตั้งเมื่อ พ.ศ.2508 พื้นที่ 171.354 ตารางกิโลเมตร

8 ตำบล 66 หมู่บ้าน 1 สภาภิบาล ได้แก่

- สภาภิบาลสามง่าม

นอกจาก 6 อำเภอที่กล่าวมาแล้ว จังหวัดนครปฐมยังมีอีก 1 กิ่งอำเภอ คือ กิ่งอำเภอ
พุทธมณฑล ซึ่งตั้งมาไม่นานนี้

สำหรับการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรของจังหวัดนครปฐม แบ่งเป็น 2 เขตเลือกตั้ง
เขตเลือกตั้งที่ 1 ประกอบด้วยอำเภอเมืองนครปฐม อำเภอกำแพงแสน เขตเลือกตั้งที่ 2
ประกอบด้วย อำเภอสามพราน อำเภอนครชัยศรี อำเภอบางเลน และอำเภอดอนตูม จังหวัด
นครปฐมมีผู้แทนราษฎรได้ 4 คน ในการเลือกตั้งทุก ๆ ครั้ง จะมีพรรคการเมืองเข้าร่วมรับ
การเลือกตั้งมากมาย เช่น พรรคชาติไทย พรรคเอกภาพ พรรคกิจสังคม พรรคปวงชนชาวไทย
พรรคประชากรไทย และพรรคประชาธิปัตย์

1.5 ประชากร

จังหวัดนครปฐมมีประชากรที่มีเชื้อสายมาจากไทย จีน ลาว และมอญ จำนวนประชากรของจังหวัดสำรวจเมื่อวันที่ 31 ธันวาคม 2532 มีประชากรทั้งสิ้น 664,587 คน แยกเป็นชาย 323,242 คน หญิง 341,345 คน แบ่งเป็นรายอำเภอได้ตามตารางดังต่อไปนี้

ตารางที่ 2. แสดงจำนวนประชากร

อำเภอ	จำนวนประชากร		รวม
	ชาย	หญิง	
เมืองนครปฐม			
- เขตเทศบาล	22,312	32,319	54,631
- นอกเขตเทศบาล	92,482	95,304	187,786
นครชัยศรี	47,015	49,705	96,720
สามพราน	50,082	52,699	102,781
กำแพงแสน	51,821	51,670	103,491
บางเลน	41,486	40,505	81,991
ดอนตูม	18,044	19,113	37,157
รวม	323,242	341,315	664,557

ที่มา : เอกสารสำนักงานจังหวัดนครปฐม พ.ศ.2533 หน้า 22

ตารางที่ 3 แสดงพื้นที่ประชากรและความหนาแน่นของประชากรจังหวัดนครปฐม

อำเภอ	พื้นที่ กม. ²	จำนวนประชากร	จำนวนครัวเรือน	จำนวนบ้าน	ความหนาแน่น	
					คน/กม. ²	คน/ครัวเรือน
เมืองนครปฐม	5.280	54,631	6,836	9,491	0,346	8
- เขตเทศบาล	412.16	187,786	32,320	33,989	455	5.8
- นอกเขตเทศบาล	336.331	96,720	17,422	16,965	287	5.5
นครชัยศรี	249.347	102,781	23,793	25,891	412	4.3
สามพราน	405.019	103,491	15,928	15,766	255	6.4
กำแพงแสน	588.836	81,991	14,732	14,732	139	5.6
บางเลน	171.354	37,157	6,927	6,935	216	5.3
ดอนตูม						
รวม	2,168.327	664,557	117,958	123,769	306.4	5.6

1.6 สภาพทางเศรษฐกิจ

สภาพทางเศรษฐกิจของจังหวัดนครปฐม ราชได้ส่วนใหญ่ขึ้นอยู่กับอาชีพและผลิตผลทางเกษตรกรรม เช่น การทำนา การทำสวนผลไม้ พืชไร่และการเลี้ยงสัตว์ อำเภอเมืองนครปฐม เป็นแหล่งเกษตรกรรมที่สำคัญแห่งหนึ่งของจังหวัด เพราะพื้นที่เป็นที่ราบ พื้นดินเป็นดินดีอุดมสมบูรณ์ เหมาะแก่การทำนา ทำไร่ ปลูกพืชผลต่าง ๆ และผลไม้บางอย่าง จึงเป็นแหล่งที่มีประชาชนอยู่หนาแน่นและประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นส่วนใหญ่

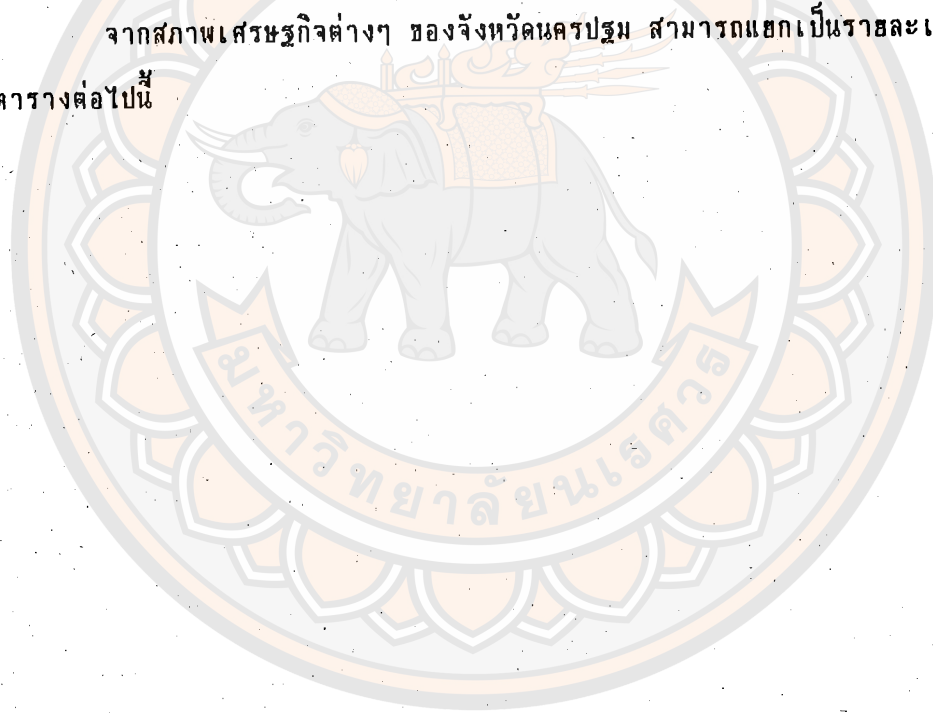
การเลี้ยงสัตว์หรือการปศุสัตว์ของจังหวัดนครปฐม นับเป็นอาชีพหนึ่งที่สำคัญของประชากรในจังหวัดนี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเลี้ยงสุกร เป็ด ไก่ โค จนเป็นที่รู้จักของคนทั่วไปว่า สุกรนครปฐมนั้นมีคุณภาพดี ยิ่งนำมาแปรรูปเป็นอาหารก็ดีเยี่ยม นอกจากนี้ยังมีการทำประมงน้ำจืดในจังหวัดนี้ด้วย เพื่อส่งเสริมรายได้ให้กับประชาชน ทางจังหวัดก็ได้ให้คำแนะนำแก่เกษตรกร และแจกพันธุ์ปลาหลายชนิดแก่ประชาชน

เนื่องจากจังหวัดนครปฐมมีทำเลที่ตั้งที่ไม่ไกลจากกรุงเทพฯ มากนัก ทำให้เกิดโรงงานอุตสาหกรรมมากมาย ทั้งโรงงานอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ และขนาดเล็ก จำนวนโรงงานในปัจจุบันมีอัตราเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ โดยเฉพาะที่อำเภอนครชัยศรี ซึ่งเป็นศูนย์กลางที่สุด การคัดเลือกแรงงานหรือสับเปลี่ยนแรงงานก็มีความคล่องตัวมากขึ้น เพราะมีแรงงานอย่างพอเพียง ทำให้แรงงานภาคเกษตรกรรมส่วนหนึ่งเคลื่อนย้ายเข้าสู่โรงงานภาคอุตสาหกรรมอย่างรวดเร็ว ทำให้ภาพรวมโดยทั่วไปทางเศรษฐกิจของจังหวัดนครปฐมค่อนข้างดี ประชากรมีรายได้เฉลี่ยต่อหัวต่อปีเท่ากับ 20,345 บาท⁵

แม้ว่าสภาพทางเศรษฐกิจโดยรวมแล้วอยู่ในเกณฑ์ดี แต่ผลจากการพัฒนาเศรษฐกิจทำให้เกิดปัญหาเกี่ยวกับสภาวะแวดล้อมขึ้น ดังที่กล่าวกันโดยทั่วไปว่ามนุษย์เป็นผู้สร้างและพร้อมที่จะเป็น

⁵ ค. หน้า 5

ทำลายด้วย ปัญหาที่เกิดขึ้นจากการพัฒนาเศรษฐกิจของจังหวัดนครปฐมนั้น มีทั้งภาคเกษตรกรรม และภาคอุตสาหกรรม ปัญหาทางภาคเกษตรกรรมอยู่ที่เรื่องเทคนิคการผลิตและการจัดการผลิต ต้องเผชิญกับต้นทุนการผลิตสูง ผลผลิตต่อไร่ต่ำ ส่วนภาคอุตสาหกรรมนั้น เป็นตัวที่ทำให้เกิด สภาวะแวดล้อมเป็นพิษ ปัญหาที่เกิดขึ้นในปัจจุบันคือ อากาศเป็นพิษ น้ำเสีย การไม่ควบคุมการ จัดตั้งโรงงาน ทำให้โรงงานใหม่เกิดขึ้นอย่างผิดระเบียบและก่อให้เกิดปัญหาต่าง ๆ แต่ทาง จังหวัดก็มีได้ละทิ้งที่จะแก้ปัญหา ทางจังหวัดนครปฐมก็ยึดพระราชบัญญัติต่าง ๆ ที่ทางรัฐบาลออกมา ไม่ว่าจะเป็นพระราชบัญญัติที่เกี่ยวกับสภาวะแวดล้อม, พระราชบัญญัติที่ดิน และยึดแผนพัฒนา เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับต่าง ๆ เพื่อให้การแก้ไขและการพัฒนาไปในทางที่ดี จากสภาพเศรษฐกิจต่างๆ ของจังหวัดนครปฐม สามารถแยกเป็นรายละเอียดได้ตาม ตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 4 แสดงการใช้ประโยชน์ในพื้นที่ของจังหวัดนครปฐม

รูปแบบการใช้ประโยชน์ของพื้นที่	จำนวน (ไร่)
1. พื้นที่นา	555,482
2. พื้นที่พืชไร่	198,451
3. พื้นที่ไม้ผล, ไม้ยืนต้น	104,530
4. พื้นที่พืชผัก	48,747
5. พื้นที่ไม้ดอกไม้ประดับ	6,507
6. พื้นที่อุตสาหกรรมและที่อยู่อาศัย	441,467
รวม	1,355,204

ที่มา : เอกสารสำนักงานจังหวัดนครปฐม พ.ศ.2533 หน้า 28

ตารางที่ 5 แสดงปริมาณการเลี้ยงสุกรในจังหวัดนครปฐม

หน่วย : ตัว

อำเภอ	ปี 2529	ปี 2530	ปี 2531	ปี 2532	ผลต่างร้อยละ ปี 2531/32
เมืองนครปฐม	806,908	689,852	753,450	1,000,000	37.7
นครชัยศรี	9,449	140,000	33,000	36,500	10.6
สามพราน	66,305	65,000	60,000	60,000	33.6
กำแพงแสน	54,699	40,460	31,860	39,470	23.9
บางเลน	17,954	22,000	16,000	35,000	118.7
ดอนตูม	23,967	23,550	28,500	33,900	18.9
รวม	989,282	980,862	922,810	1,224,870	32.7

ที่มา : เอกสารสำนักงานจังหวัดนครปฐม พ.ศ. 2533 หน้า 31

ตารางที่ 6 แสดงปริมาณและมูลค่าปศุสัตว์ที่ส่งออก ปี 2531 - 2532

ประเภท	ปริมาณ (ตัว)		มูลค่า (ล้านบาท)	
	ปี 2531	ปี 2532	ปี 2531	ปี 2532
ช้าง	17	30	-	-
โค	2,267	15,632	13.60	309.79
กระบือ	1,134	1,727	7.94	12.95
สุกร	922,810	1,224,970	2,481.59	3,062.43
แพะ	1,899	2,886	1.33	2.16
แกะ	11,442	11,442	9.15	8.58
รวม	939,569	1,256,687	2,523.61	3,395.91

ที่มา : เอกสารสำนักงานจังหวัดนครปฐม พ.ศ. 2533 หน้า 33

ตารางที่ 7 แสดงพื้นที่ผลผลิตและมูลค่าสัมโ ปี 2532

อำเภอ	พื้นที่ (ไร่)		ผลผลิตเฉลี่ย (ผล/ไร่)	ผลผลิตรวม (ผล)	มูลค่า (ล้านบาท)
	ให้ผล/ไม่ให้ผล	รวม			
นครปฐม	135/10	145	1,228	178,000	3
นครชัยศรี	2,588/751	3,339	1,047	3,495,400	52
สามพราน	9,150/900	10,004	1,655	16,615,200	249
บางเลน	62/202	264	1,050	65,100	1
รวม	11,925/1,863	13,788	1,706	20,353,700	305

ที่มา : เอกสารสำนักงานจังหวัดนครปฐม พ.ศ.2533 หน้า 36

ตารางที่ 8 แสดงจำนวนโรงงานจังหวัดนครปฐม

อำเภอ	โรงงาน	เงินทุน (ล้านบาท)	คนงาน
เมืองนครปฐม	308	913.0758	3,675
นครชัยศรี	66	2,119.1051	2,560
สามพราน	375	6,211.0823	30,200
กำแพงแสน	44	64.049	233
บางเลน	51	588.105	1,410
ดอนตูม	19	67.633	310
รวม	863	9,963.0472	38,388

ที่มา : เอกสารสำนักงานจังหวัดนครปฐม พ.ศ. 2533 หน้า 38

ตารางที่ 9 แสดงจำนวนธุรกิจและเงินทุนหุ้นส่วนบริษัทจังหวัดนครปฐม

ปี	บริษัทจำกัด		ห้างหุ้นส่วนจำกัด		ห้างหุ้นส่วนสามัญ	
	จำนวน (ราย)	เงินทุน (ล้านบาท)	จำนวน (ราย)	เงินทุน (ล้านบาท)	จำนวน (ราย)	เงินทุน (ล้านบาท)
แรกเริ่ม - 2526	88	1,190.687	338	551.234	14	6.88
2527	32	488.8	60	95.282	3	2.755
2528	37	232.035	42	80.66	1	0.09
2529	54	189.2	40	52.95	-	-
2530	60	251.4	47	47.41	-	-
2531	98	918.935	51	62.62	-	-
2532	139	401.305	65	56.69	1	0.5

ที่มา : เอกสารสำนักงานจังหวัดนครปฐม พ.ศ.2533 หน้า 41

0370
29 SEP 2006

คณะกรรมการการศึกษาระดับอุดมศึกษา

431228

1.7 ลักษณะทางสังคม

ลักษณะพื้นฐานทางสังคมโดยทั่วไปมีความสงบเรียบร้อย ประชาชนมีขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรม ศาสนา และภาษาที่ใช้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ถึงแม้ว่าจะสืบเชื้อสายมาจาก จีน ลาว และมอญ แต่ทุกคนก็เป็นคนไทยอยู่บนผืนแผ่นดินเดียวกัน ทางจังหวัดมีการสอดส่องดูแลและอำนวยความสะดวกแก่ประชาชน เพื่อให้เกิดความสงบในสังคม มีการป้องกันปัญหา อาชญากรรม การบริการประชาชนทั้งด้านการศึกษา การสาธารณสุข การประสานงานกับทุกหน่วยงาน ตั้งแต่หน่วยงานเล็ก ๆ เช่น หมู่บ้าน ตำบล จนถึงหน่วยงานระดับจังหวัดอยู่เสมอ ส่วนประชาชนที่อยู่ในชนบท ก็ได้รับการเอาใจใส่ดูแลจากทางจังหวัด ตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจ และสังคมแห่งชาติ ฉบับปัจจุบัน ประชาชนในจังหวัดมีโอกาสได้รับการศึกษาจากสถาบันการศึกษา ระดับต่าง ๆ ในจังหวัดของตนตั้งแต่อนุบาลจนถึงระดับอุดมศึกษา จังหวัดนครปฐมเป็นที่ตั้งของ สถาบันการศึกษาระดับอุดมศึกษาหลายแห่ง อาทิ เช่น

1. มหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตพระราชวังสนามจันทร์
2. มหาวิทยาลัยมหิดล วิทยาเขตศาลายา
3. มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ วิทยาเขตกำแพงแสน
4. วิทยาลัยครุนครปฐม
5. วิทยาลัยเทคนิคนครปฐม
6. วิทยาลัยอาชีวศึกษานครปฐม
7. โรงเรียนการบินกำแพงแสน
8. โรงเรียนนายร้อยตำรวจสามพราน
9. โรงเรียนตำรวจภูธร 7

ตารางที่ 10 แสดงข้อมูลด้านการศึกษา

สังกัด	สถานศึกษา	ห้องเรียน	นักเรียน	ครู	ห้อง/นร.	ครู/นร.
กรมสามัญ	27	622	25,015	1,589	1:40	1:15
สพช.	257	2,835	74,100	4,017	1:26	1:18
สช.						
- สายสามัญ	37	546	18,277	753	1:33	1:24
- หลักสูตร ศษ.	5	38	1,560	98	1:41	1:15
- หลักสูตร รร.	12	12	766	20	1:63	1:38
เทศบาล	4	118	3,699	162	1:31	1:22
กรมอาชีวฯ	2	70	1,899	169	1:27	1:11
กรมฝึกหัดครู						
- สาขิต	1	10	296	80	1:29	1:3
- วิทยาลัยครู	1	84	4,214	208	1:50	1:2
ทบวง						
- สาขิต	1	22	1,013	78	1:46	1:12
- ของรัฐบาล	3	90	4,480	619	1:49	1:7
- ของเอกชน	1	5	253	35	1:50	1:7
รวม	351	4,452	135,572	7,828	1:30	1:17

ที่มา : เอกสารสำนักงานจังหวัดนครปฐม พ.ศ.2533 หน้า 47

สถานบริการด้านสาธารณสุข^๘

1)	<u>ประเภทของสถานบริการสาธารณสุขของรัฐบาล</u>	
	1. โรงพยาบาลศูนย์	1 แห่ง
	2. โรงพยาบาลชุมชน (30 เตียง)	2 แห่ง
	3. โรงพยาบาลชุมชน	4 แห่ง
	4. โรงพยาบาลสาขา	1 แห่ง
	5. สถานีอนามัย	122 แห่ง
	6. โรงพยาบาลจันทบุรีเบกษา (กองทัพอากาศ)	1 แห่ง
	7. ศูนย์บริการสาธารณสุขเทศบาล	1 แห่ง
2)	<u>ประเภทสถานบริการสาธารณสุขของเอกชน</u>	
	1. โรงพยาบาลเอกชน	1 แห่ง
	2. คลินิกเอกชนทุกประเภท	141 แห่ง
	3. ร้านขายยาแผนปัจจุบัน	34 แห่ง
	4. ร้านขายยาแผนปัจจุบันบรรจุเสร็จ	81 แห่ง
	5. ร้านขายยาแผนโบราณ	66 แห่ง
	6. ร้านขายยาแผนปัจจุบันที่มีเภสัชกรเป็นผู้ถือใบอนุญาต	11 แห่ง

1.8 การคมนาคม

จังหวัดนครปฐม เป็นจังหวัดที่มีที่ตั้งอยู่ใกล้กรุงเทพมหานคร การคมนาคมสะดวกสามารถเดินทางไปยังจังหวัดใกล้เคียงอย่างเช่น ราชบุรี สุพรรณบุรี กาญจนบุรี อสุทธยา ด้วยเวลาอันรวดเร็ว เนื่องจากมีเส้นทางคมนาคมที่ดีที่สุดในจังหวัดหนึ่งของประเทศ การเดินทางจากกรุงเทพมหานคร สู่อำเภอเมืองนครปฐม สามารถเดินทางมาได้ทั้งทางรถไฟและทางรถยนต์ ดังนี้ ⁷

1.8.1 ทางรถยนต์

จากกรุงเทพมหานคร ใช้เส้นทางสายเพชรเกษม (ทางหลวงหมายเลข 4) ถึงนครปฐม หรือจะใช้เส้นทางสายใหม่ คือ เส้นทางสายบินเกล้า - นครชัยศรี ซึ่งใช้เวลาเพียง 40 นาทีเท่านั้น หรือจะเดินทางโดยรถโดยสารประจำทางธรรมดาและรถปรับอากาศจากสถานีขนส่งสายใต้มาตามเส้นทางดังกล่าวก็จะสะดวกอย่างยิ่ง

สำหรับราคาค่าโดยสารระหว่างกรุงเทพฯ - นครปฐม นั้น รถประจำทางธรรมดา ราคา 15 บาท และรถปรับอากาศราคา 22 บาท เปิดบริการเดินรถทุกวันโดยบริษัทขนส่ง จำกัด รายละเอียดเพิ่มเติมติดต่อสอบถามได้ที่ โทร.4345557 - 8 (รถธรรมดา) และ โทร.4351199 (รถปรับอากาศ)

1.8.2 ทางรถไฟ

มีรถไฟออกจากสถานีรถไฟกรุงเทพฯ และสถานีรถไฟธนบุรีทุกวัน การเดินทางโดยรถไฟนั้นก็เป็นที่นิยมมากของนักท่องเที่ยวที่มาเยือนจังหวัดนครปฐมเพราะนอกจากจะสะดวกสบาย และปลอดภัยแล้ว ยังได้ชมธรรมชาติสองข้างทางของสวนผลไม้และไม้ดอกนานาชนิดอีกด้วย สำหรับค่าโดยสารรถไฟจากกรุงเทพฯ - นครปฐม นั้นราคา 14 บาท รายละเอียดเพิ่มเติมสอบถามได้ที่หน่วยบริการเดินทาง การรถไฟแห่งประเทศไทย โทร.2237010, 2237020

⁷ กองบริการท่องเที่ยว. นครปฐม. หน้า 2

ประวัติความเป็นมาของจังหวัดนครปฐม

2.1 เมืองนครปฐมในประวัติศาสตร์

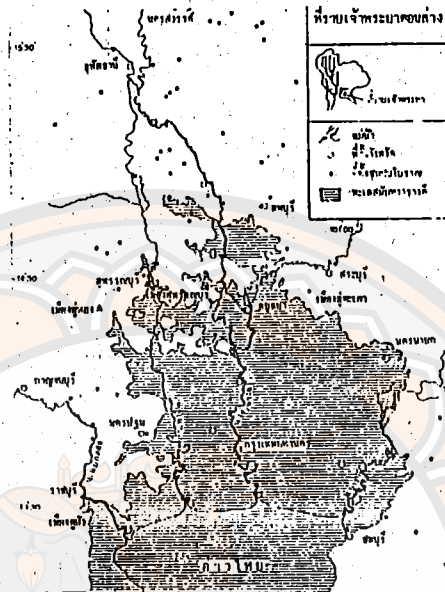
จังหวัดนครปฐมมีประวัติความเป็นมาอันยาวนาน เป็นเมืองที่มีความสำคัญในอดีตนับเนื่องแต่ดินแดนสุวรรณภูมิล่วงมาถึงสมัยอาณาจักรทวารวดี เมืองนี้ได้กลายเป็นราชธานีที่สำคัญของอาณาจักร ทั้งยังเป็นเมืองที่พระพุทธศาสนาเข้ามาประดิษฐานเป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์¹ เมืองนครปฐมโบราณนั้นเป็นเมืองขนาดใหญ่ มีคูดินล้อมรอบบริเวณเมืองประมาณ 6 ตารางกิโลเมตร จากการศึกษาของสำนักคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ ในเรื่องชุมชนโบราณบริเวณที่ราบเจ้าพระยาตอนล่าง ได้กล่าวว่า² เมืองนครปฐม เดิมทีตั้งอยู่ริมทะเล เพราะหลักฐานที่แสดงว่าบริเวณนี้เคยเป็นทะเลมาก่อน คือ ภาพถ่ายจากดาวเทียม LANDSAT TM แบนด์ 4 สามารถเน้นให้เห็นบริเวณที่ราบลุ่มต่ำได้อย่างชัดเจน ช่วยในการกำหนดขอบเขตบริเวณที่เคยเป็นทะเล เคยเป็นแผ่นดินและบริเวณนี้เองที่ได้พบหลักฐานชุมชนโบราณ ที่มีคูดินดินขุดล้อมรอบหลายแห่ง และหลักฐานทางด้านโบราณคดีแสดงว่า ชุมชนโบราณเหล่านี้เป็นเมืองท่าสำคัญติดต่อกับเมืองโบราณในภูมิภาคอื่น ๆ โดยทางทะเลและการขุดคลองเชื่อมโยงซึ่งกันและกัน

เมืองนครปฐมโบราณ มีคลองขุดในแนวเหนือใต้ผ่านกลางเมือง และมีเจดีย์พระประโทนอยู่ตรงตำแหน่งใจกลางเมือง ปลายคลองด้านใต้ มีคลองขุดต่อลงไปทางใต้ประมาณ 9 กิโลเมตรจนถึงดอนยายหอมซึ่งเป็นตำแหน่งใกล้ฝั่งทะเล นอกจากนี้หลักฐานในภาพถ่ายดาวเทียม ยังได้พบคลองขุดจากใจกลางเมืองด้านเหนือของเจดีย์ประโทน

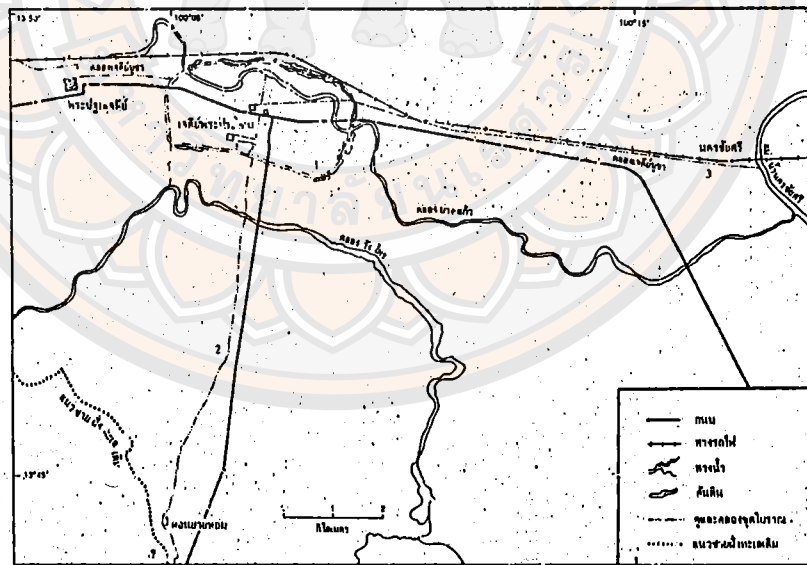
¹ สำนักงานจังหวัดนครปฐม. บรรยายสรุปจังหวัดนครปฐม. หน้า 1

² สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ. จากห้วงอากาศสู่พื้นแผ่นดินไทย. หน้า 245

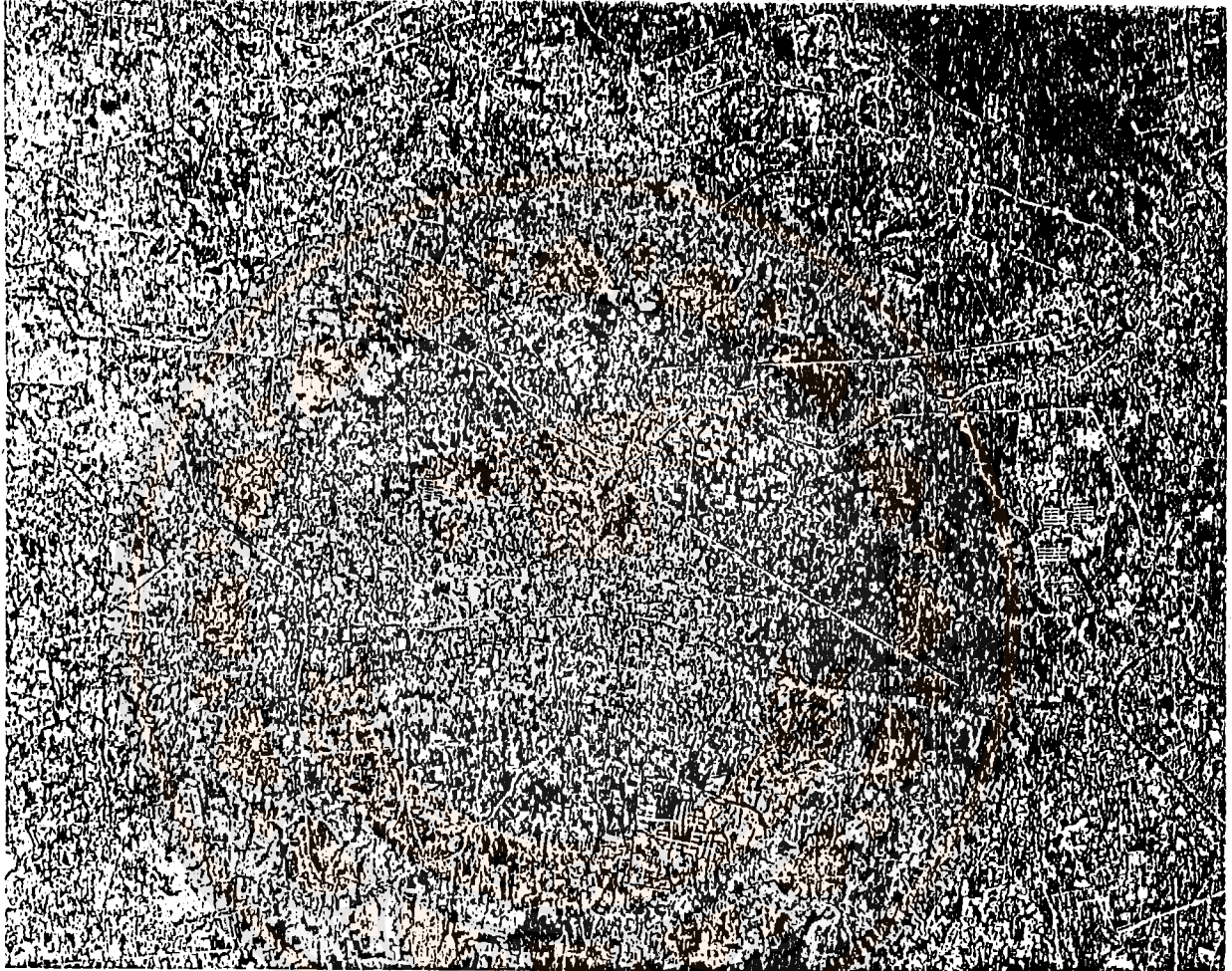
แผนที่ 2 แสดงความสัมพันธ์ระหว่างที่ตั้งชุมชนโบราณและแนวชายฝั่งทะเลเดิม บริเวณที่ราบเจ้าพระยา

ที่มา : หนังสือสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ. จากห้วงอวกาศสมัยแผ่นดินไทย. หน้า 245

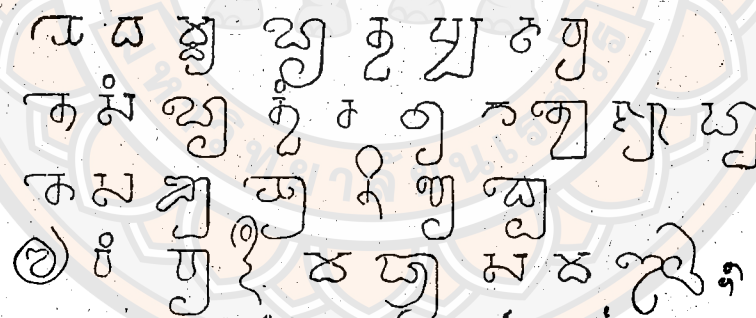
ภาพที่ 2 ภาพแสดงคูคันดินขุดล้อมรอบเมือง (1), คลองไปยังดอนยายหอมทางด้านใต้ (2), คลองจากกลางเมืองไปยังแม่น้ำท่าจีนที่เมืองนครชัยศรี (3), คลองเจดีย์บูชาเป็นชื่อเรียกในภายหลัง เป็นการขุดลอกตามแนวคลองเดิมจากแม่น้ำท่าจีนจนถึงคูเมืองและขุดลอกตามคูเมืองด้านเหนือ ส่วนจากคูเมืองจนถึงพระปฐมเจดีย์เป็นการขุดขึ้นใหม่

ภาพที่ 3 ภาพจากดาวเทียม SPO:MLA บันทึกเมื่อวันที่ 23 ธันวาคม 2532
มาตราส่วน 1:100,000 ปรากฏว่าร่องรอยทางโบราณคดีบริเวณ
เมืองโบราณทวารวดีเป็นแนวยาวไปทางตะวันออกจนถึงแม่น้ำท่าจีน

ที่นครชัยศรี การพบแนวคลองทั้ง 2 แนวนี้ พร้อมกับหลักฐานประกอบอื่น ๆ ช่วยให้เห็นนิษฐานว่า เมื่อเริ่มต้นสร้างเมืองได้อาศัยแนวคลองผ่านตอนชายทอมออกสู่ทะเลและเมื่อฝั่งทะเลถอยร่นออกไปไม่สะดวกต่อการเข้าออก จึงได้ขุดคลองตัดมายังแม่น้ำท่าจีนที่เมืองนครชัยศรีหรือออกสู่ทะเล ซึ่งเจริญต่อมาในภายหลังแทนเมืองโบราณที่นครปฐม

ในสมัยที่เมืองนครปฐมโบราณตั้งอยู่ริมทะเลนี้ เป็นสมัยที่ชาวอินเดียได้เข้ามาตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนอยู่ตามฝั่งทะเลเป็นจำนวนมาก อาจจะเข้ามาตั้งภูมิลำเนาอยู่ในสมัยที่พระเจ้าอโศกมหาราชส่งสมณทูตมาเผยแพร่พระพุทธศาสนา ในบริเวณนี้³ ชาวพื้นเมืองในเวลานั้นอาจจะเป็นชาติที่อยู่ในตระกูลมอญ - เขมร ซึ่งมีวัฒนธรรมต่ำกว่าชาวอินเดีย จึงทำให้ชาวอินเดียนำเอาศาสนา ขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรมตลอดจนถึงหนังสือเข้ามาเผยแพร่ และสั่งสอนชาวพื้นเมืองที่อยู่ตามเมืองต่าง ๆ แม้กระทั่งวิชาสร้างพระพุทธรูปและเทวรูปตลอดจนปรัชญาสถานต่าง ๆ ก็ทำตามคตินิยมที่ชาวอินเดียนำมาสั่งสอนไว้ หนังสือของอินเดียนั้นเป็นอักษรคฤณณ์และเทวนาครี⁴ ดังนั้นสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้จึงได้สืบทอดต่อมาจนถึงทุกวันนี้

ตัวหนังสือโบราณ (อักษรคฤณณ์) จารึกที่พระอุโบสถวัดพระปฐมฯ

ภาพที่ 4 แสดงตัวหนังสือโบราณ (อักษรคฤณณ์) จารึกที่พระอุโบสถวัดพระปฐมฯ

³ กระทรวงศึกษาธิการ. กัศนาสารไทยจังหวัดนครปฐม. หน้า 5

⁴ จุไรรัตน์ ณ หนองคาย. ประวัติเมืองนครปฐม. หน้า 16

เมืองนครปฐมในประวัติศาสตร์ไทย สามารถแบ่งได้ตามสมัยดังนี้

2.1.1 สมัยสุวรรณภูมิ

คำว่า "สุวรรณภูมิ" ถ้าแปลตามศัพท์หมายถึงแผ่นดินทอง เป็นดินแดนที่อุดมสมบูรณ์ แผ่นดินตรงบริเวณที่เมืองนครปฐมตั้งอยู่นี้ เดิมเป็นที่ราบต่ำและเคยเป็นทะเลมาก่อน ต่อมาพื้นน้ำค่อย ๆ ลดลง เพราะพื้นดินเกิดขึ้นเป็นชั้น แม่น้ำได้พัดพาเอาดินตะกอนและสิ่งต่าง ๆ มาทับถมอยู่เป็นเวลานาน อาณาบริเวณนี้จึงเป็นที่ราบลุ่มเหมาะแก่การตั้งบ้านเรือนทำมาหากิน นครปฐมในอดีตจึงเป็นเมืองที่อุดมสมบูรณ์สมกับแผ่นดินทอง^๕ จึงมีนักปราชญ์ทางโบราณคดีและนักประวัติศาสตร์บางท่านได้ยอมรับกันว่า สุวรรณภูมิอยู่ที่นครปฐม หรือบางท่านบอกว่าอยู่ที่สุพรรณบุรี เพราะสังเกตจากชื่อของจังหวัดนี้ แต่ที่ถกเถียงกันมากคือ การถกเถียงกับชาวพม่าในการที่พม่าอ้างว่า สุวรรณภูมิอยู่ที่สะเทิมในประเทศพม่า แต่ศิลปและโบราณสถานโบราณวัตถุ จะพบอยู่มากในบริเวณนครปฐม

ตามทฤษฎีที่พม่าอ้างว่าสุวรรณภูมิตั้งอยู่ในพม่า เพราะมีนักปราชญ์ชาวมอญและพม่าได้แต่งหนังสือไว้ เช่น จารึกกัลยาณีและคัมภีร์ศาสนาวงศ์ ระบุว่าสุวรรณภูมิตั้งอยู่ในประเทศพม่าตอนใต้ และระบุลงไปว่า สุวรรณภูมิคือ สุธรรมนครหรือเมืองสะเทิม ทฤษฎีบางรายของชาวพม่าเอง ก็แย้งว่า ที่ตั้งของสุวรรณภูมิน่าจะได้แก่ เมืองพะโค * ท่านวินเซนต์ เอ สมิท กล่าวว่า การที่สรุปหลักฐานทั้งหลายลงว่าสุวรรณภูมิตรงกับท้องที่เมืองหงสาวดี และมะระแหม่ง แถบอ่าวมะละคะนั้น ท่านเชื่อว่าผิด ส่วนท่านปะระนะวิตานะ นักปราชญ์ชาวลังกา กลับแสดงความเห็นและหลักฐานไปอีกทางหนึ่งว่า สุวรรณภูมินั้นได้แก่ดินแดนในมาเลเซีย^๖ และท่านฮอรัซ

* เมืองพะโค คือบริเวณหงสาวดีและมะระแหม่ง

^๕ สำนักงานจังหวัดนครปฐม, กระทรวงมหาดไทย. ประวัติมหาดไทยส่วนภูมิภาคจังหวัดนครปฐม. หน้า 9

^๖ วิเศษดา ทองมิตร. "นครปฐมในอดีต" ใน หนังสืออนุสรณ์งานพระราชทานเครื่องขมาและดินมิ่งศพนายสฤษดิ์ บุณยศรีสวัสดิ์. หน้า 148

เซเคย์ กล่าวแสดงความเห็นว่า น่าจะตรงกับประเทศของชนชาติมอญ แต่หลักฐานที่พอจะพบเห็นได้ในการที่ชาวอินเดียแรกเริ่มเข้ามาในลุ่มแม่น้ำอิรวดี ก็คือได้พบข้อความบางส่วนของคัมภีร์พระพุทธศาสนาที่ตำบลมอญ กอิลที่ตั้งเมืองแปรเก่า ซึ่งมีอายุไม่เกินไปกว่าปลายพุทธศตวรรษที่ 10 และกล่าวต่อไปว่า มีเรื่องราวประหลาดพอควรที่เรื่องราวประวัติศาสตร์ของมอญบ่งลงไปได้ว่า ศูนย์กลางดั้งเดิมของมอญอยู่ที่สุโขทัย (สะเทิม) ตอนปากแม่น้ำสะโตง ซึ่งไม่ปรากฏหลักฐานทางโบราณคดีเลย ถึงในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาจะมีโบราณวัตถุสถานอยู่เป็นอันมาก แต่โบราณวัตถุสถานเหล่านั้นเป็นของสร้างหลังจากสมัยสุวรรณภูมิทั้งสิ้น⁷

สำหรับปัญหาที่ถกเถียงกันมานานว่า สุวรรณภูมิอยู่ที่ไหนนั้นยังค้างคาเนินต่อมา แต่ก็เป็นที่ยอมรับกันว่า ดินแดนสุวรรณภูมิตามที่ปรากฏในจารึกสมัยพระเจ้าอโศกและหนังสือมหายานส์นั้นคือดินแดนส่วนที่เป็นแหลมอินโดจีนทั้งหมด เพราะฉะนั้นเมืองนครปฐมและเมืองสะเทิม น่าจะเป็นเมืองโบราณของอาณาจักรสุวรรณภูมิเพราะมีอายุร่วมสมัยเดียวกัน แต่เมืองใดจะเป็นราชธานีของอาณาจักรแห่งนี้ ยังไม่มีข้อยุติ การที่กล่าวว่านครปฐมน่าจะเป็นศูนย์กลางของอาณาจักรสุวรรณภูมินั้น ด้วยเหตุที่ว่าเวลาที่เมืองนี้เคยเป็นเมืองติดทะเล มีการติดต่อกับเมืองอื่นอย่างสะดวก และยังได้พบศิลปโบราณวัตถุที่ทำตามคติดั้งเดิมครั้งพระเจ้าอโศกมหาราชแห่งอินเดียเป็นจำนวนมาก ซึ่งไม่ปรากฏมากนักในที่อื่น ๆ พระสถูปต่าง ๆ รวมทั้ง พระปฐมเจดีย์ ธรรมจักรศิลา พระแท่นพุทธอาสน์ จารึกพระธรรมภาษาบาลี และพระพุทธรูป ทำเป็นที่สักการะแทนพระพุทธรูป ปรากฏขึ้นก่อนที่จะทำพระพุทธรูป ส่วนในตำนานการเผยแพร่พระพุทธศาสนาจากชมพูทวีป เข้ามาสู่แหลมอินโดจีน ได้กล่าวไว้ว่า ชาวอินเดียสมัยพุทธกาลรู้จักสุวรรณภูมิแล้ว⁸ การค้นพบองค์พระปฐมเจดีย์เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้เราเชื่อว่า ในราวพุทธศตวรรษที่ 3 รัชสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช ได้ส่งสมณทูต 2 องค์ คือ พระโสณะ และพระอุตตระ มาเผยแพร่พระพุทธ

⁷ นิคม มุสิกคามะ. แผ่นดินไทยในอดีต (เล่ม 1). หน้า 105 - 107

⁸ สำนักงานจังหวัดนครปฐม, กระทรวงมหาดไทย. ล.ค. หน้า 9

ศาสนาในสุวรรณภูมิ โดยสร้างเจดีย์ คือ องค์พระปฐมเจดีย์ไว้เป็นหลักฐานให้ปรากฏว่า พระพุทธศาสนาได้เริ่มขึ้น ณ ดินแดนแห่งนี้แล้ว ° ดังนั้นบริเวณอันเป็นที่ตั้งของพระเจดีย์อันสำคัญ องค์นี้ ควรจะเป็นราชธานีที่ยิ่งใหญ่ มีประชาชนอาศัยอยู่มาก มีค่าพอที่จะเป็นที่ประกาศพระศาสนา และสร้างเจดีย์ไว้เป็นอนุสรณ์ของเมืองได้ และเหตุผลที่สำคัญที่สุดในการกล่าวว่านครปฐม น่าจะเป็นศูนย์กลางของอาณาจักรสุวรรณภูมิ คือร่องรอยคูเมือง และทรากรปรีกหักพังของโบราณสถานในเมืองนครชัยศรี * แสดงให้เห็นว่าเมืองนี้เป็นเมืองที่ใหญ่โตมโหฬาร ด้วยสถาปัตยกรรมต่าง ๆ มากกว่าบรรดาเมืองโบราณในประเทศไทยเป็นหลักฐานที่ยืนยันให้เห็นว่ารายรอบเมืองแห่งนี้ คงหนาแน่นไปด้วยผู้คนพลเมือง และสะท้อนให้เห็นความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจและแสนยานุภาพของนครหรือราชธานีอันอุดมสมบูรณ์ 10

แม้แต่บิดาประวัติศาสตร์ของชาติไทยเราอย่างสมเด็จพระบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ยังทรงให้ข้อสันนิษฐานว่า 11 นครปฐมน่าจะเป็นศูนย์กลางของอาณาจักรสุวรรณภูมิ ทั้งนี้เพราะนครปฐมเป็นเมืองที่มีโบราณวัตถุสถานมากกว่าเมืองมอญ พม่า ตลอดจนมลายู อีกประการหนึ่ง คือ รูปสี่เหลี่ยมของพระปฐมเจดีย์องค์เดิมนั้นเหมือนกับสถูปสี่เหลี่ยมสี่พระเจ้าอโศกมหาราช และมีการค้นพบธรรมจักรศิลา ซึ่งเป็นของเคารพบูชาแทนพระพุทธรูปในครั้งนั้น แม้ว่าพระองค์จะให้ข้อสันนิษฐานว่า นครปฐมเป็นศูนย์กลางของอาณาจักรสุวรรณภูมิ แต่พระองค์ทรงเห็นด้วยกับอาจารย์ วิส เดวิดส์ ที่ว่า สุวรรณภูมิ ตั้งอยู่ตั้งแต่เมืองมอญ ตลอดมาจนถึงแหลมมลายู

° ด.

* เป็นบริเวณของเมืองโบราณนครปฐม ก่อนที่จะย้ายมาปัจจุบัน

10 นิคม มุสิกคามะ. ล.ค. หน้า 109 - 110

11 สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. ตำนานพระพุทธเจดีย์.

และพระโศภะ พระอุตระ คงจะมาขึ้นบก ณ ที่ใดที่หนึ่งข้างฝั่งทะเลอ่าวเบงกอล อาจมาขึ้นที่ เมืองสะเทิมก็ได้¹²

ดังนั้นสรุปได้ว่า ราชธานีของอาณาจักรสุวรรณภูมิอาจจะเป็นนครปฐม เพราะข้อสันนิษฐาน และเหตุผลที่ได้โต้แย้งกันนั้น ส่วนใหญ่จะมีความเห็นเดียวกันว่า ศูนย์กลางของอาณาจักรสุวรรณภูมินี้จะต้องมีความพร้อมและความเจริญเติบโตทุก ๆ ด้าน

2.1.2 สมัยทวาราวดี

ในสมัยทวาราวดีนี้ เมืองนครปฐมได้กลายมาเป็นเมืองหนึ่งที่สำคัญอีกครั้ง ดังปรากฏในจดหมายเหตุจีนของนักพรตจีน ชื่อ เหียนจิง (Hiuan Tsang) * ราวพุทธศตวรรษที่ 12 ว่า "...ทิศตะวันออกเฉียงเหนือจากนี้ไปฝั่งทะเล ฝั่งภูเขาและหุบเขาไปแล้วมีแคว้น ศรีเกษศร ถัดไปทางตะวันออกเฉียงใต้ตอนปากอ่าวเป็นแคว้นกามลังกา ต่อจากนี้ไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือแคว้นทวาราวดี ต่อไปทิศตะวันออกถึงแคว้นนิศาณปุระ ต่อจากนี้ไปทางทิศตะวันออกคือแคว้นมหาจัมปา ** และต่อไปทางทิศตะวันตกเป็นแคว้นยมนทวี่ป รวมดินแดน 6 แคว้น ถ้าจะไปต้องผ่านภูเขาและทะเล..."¹³ จากจดหมายเหตุนี้สามารถสรุปได้ว่า ศรีเกษศรนั้นคือพม่า ส่วนกามลังกานั้น อาจจะอยู่ที่เมืองโบราณอู่ทอง ตอนนั้นพระถังซำจั๋ง หรือหลวงจีนเหียนจิงท่านกำลังอยู่ในอินเดีย ท่านจึงเขียนชื่อได้ใกล้เคียงกับสำเนียงอินเดียคือกามลังกา แต่เมืองนี้มักบันทึกว่าจีนบางคนเรียกเพี้ยนไปว่า "กิมหลิน" สองชื่อนี้ถ้าพิจารณาให้ดีแล้วสำเนียง

¹² ชุนศิริวัฒนอาทร. (ผล ศิริวัฒนกุล). เมืองทองหรือสุวรรณภูมิ. หน้า 9

* บางตำราว่า พระถังซำจั๋ง หรือ ฮฺวานจิง ซึ่งเดินทางไปสืบพระพุทธศาสนา ณ ประเทศอินเดีย

** คือแคว้นมอ้ออเจิมปอ ซึ่งชาวจีนเรียกว่า หลินยี่ ซึ่งมีความสัมพันธ์กับอาณาจักรทวาราวดี (โทโลโบตี)

¹³ วิษยะดา ทองมิตร. ล.ค. หน้า 149

จะคล้ายกัน โบราณสถานในเมืองอุทองนั้นมีความใหญ่โตมาก และมีจำนวนมากมาย เนื้อที่กว้างขวางสมเป็นเมืองใหญ่โดยแท้ อาวุธศิลปวัตถุที่ปรากฏ เป็นของรุ่งเรืองราวเดียวกับนครปฐม ซึ่งเป็นศิลปทวาราวดี ส่วนอีสานประนั้นเป็นอาณาจักรของเขมรเก่าในสมัยเจนละ

นักโบราณคดีได้สำรวจพบโบราณสถาน และพระพุทธรูปที่สร้างตามแบบฝีมือช่างครั้งราชวงศ์คุปตะของอินเดีย (พ.ศ. 860 - 1150) เป็นจำนวนมากที่นครปฐมและเมืองในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาเรื่อยไปทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือจนถึงเมืองนครราชสีมาและเมืองบุรีรัมย์ นอกจากนี้อาณาจักรทวาราวดี ยังไม่รับการพิสูจน์ว่าเป็นดินแดนที่มีจริง เมื่อปี พ.ศ. 2512 มีการค้นพบเหรียญเงิน 2 เหรียญ เส้นผ่าศูนย์กลาง 1.2 ซม. - 1.5 ซม. ที่บ้านสองตอน ต.ประโทน อ.เมือง จ.นครปฐม ซึ่งเป็นบริเวณที่เชื่อมกับวัดพระประโทนเจดีย์ ศาสตราจารย์ ฮอร์ธ ซีเคิลส์ อาจารย์กษัตริย์เหรียญดังกล่าวได้ความว่า "ศรีทวาราวดี ศิวบรมุขะ" แปลว่า "บุญของพระราชแห่งศรีทวาราวดี"¹⁴ หลักฐานนี้ทำให้ยืนยันได้ว่า เมืองนครปฐมอาจเป็นเมืองสำคัญของอาณาจักรทวาราวดี และอาจจะสันนิษฐานได้ว่าเป็นเมืองหลวงของอาณาจักรทวาราวดี แต่ยังมีปัญหาที่ถกเถียงกันอยู่เช่นเดียวกับอาณาจักรสุวรรณภูมิ คือ ข้อความที่จารึกอยู่หลังเหรียญเงิน 2 เหรียญนั้นคล้ายคลึงกับคำว่า โทโลโปตี หรือจุลลพัตตีของจีน ได้ปรากฏบนเหรียญที่พบในบริเวณเมืองโบราณอุทองเหมือนกัน ดังนั้นนักประวัติศาสตร์บางท่านได้ลงความเห็นว่าเป็นว่า "เหรียญเงินที่มีจารึกดังกล่าว เป็นวัตถุที่เคลื่อนย้ายได้ อาจถูกนำมาจากที่อื่นก็เป็นได้ การที่จะสรุปว่าเมืองนครปฐมคือเมืองทวาราวดีนั้น อาจจะยังไม่ถูกต้องนัก" ศิลปทวาราวดีนั้นยังพบอีกหลายแห่งทั่วไปในประเทศไทย ทั้งภาคเหนือ ภาคกลาง ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคใต้ เช่น

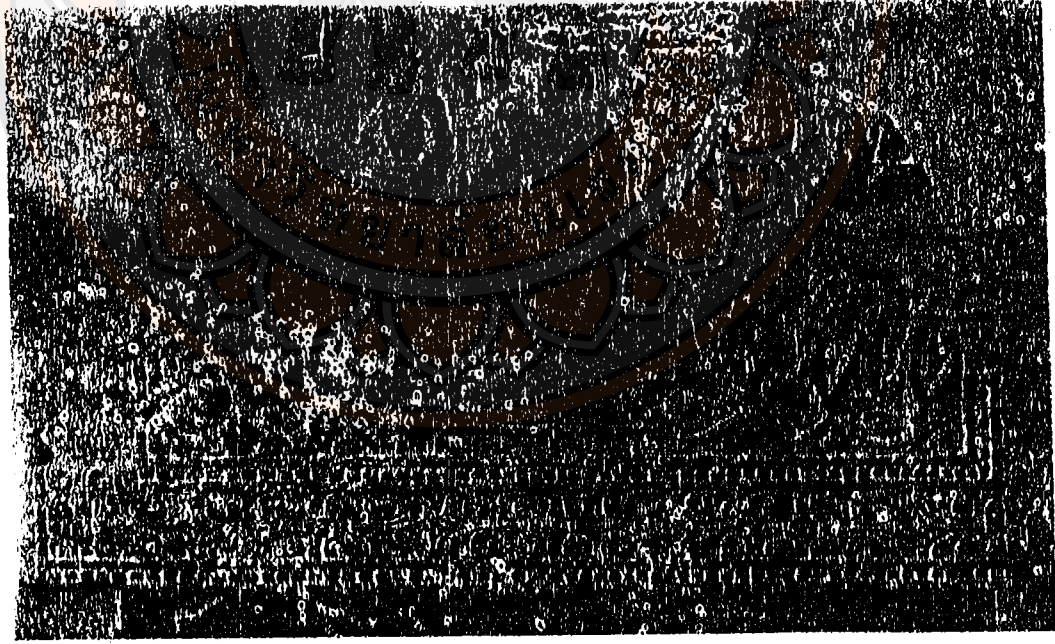
ภาคกลางของไทย พบที่ นครปฐม ราชบุรี สุพรรณบุรี เพชรบุรี สระบุรี ลพบุรี ชัยนาทและปราจีนบุรี

¹⁴ ค. หน้า 150

ภาคเหนือพบที่ลำพูนเป็นส่วนใหญ่

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือพบที่ กาฬสินธุ์ ยโสธร นครพนม สกลนคร นครราชสีมา ร้อยเอ็ด มหาสารคาม ฯลฯ

ภาคใต้พบบริเวณภาคใต้ตอนบนเป็นส่วนใหญ่ โดยเฉพาะที่จังหวัดนครศรีธรรมราช และที่จังหวัดสุราษฎร์ธานี เมื่อเป็นเช่นนี้จึงจำเป็นที่จะต้องค้นคว้ากันต่อไปว่า เมืองใดเป็นเมืองหลวงของอาณาจักรทวารวดี เมืองอุทอง จังหวัดสุพรรณบุรี เป็นเมืองที่เก่าแก่และมีหลักฐานที่สำคัญในทางโบราณคดี ได้แก่ ทวารวดีโบราณสถานขนาดใหญ่หลายแห่ง เจริญเงิน ลายปูนปั้น และจารึกแผ่นทองแดงภาษาสันสกฤต ที่เอ่ยพระนามพระเจ้าพรหมมุนีแห่งอาณาจักรทวารวดี ดังนั้น เมืองอุทองจึงน่าเป็นเมืองหลวงของอาณาจักรทวารวดี อีกเมืองหนึ่งที่น่าศึกษาคือ เมืองคูบัว จังหวัดราชบุรี เพราะปรากฏทวารวดีโบราณสถานขนาดใหญ่สมัยทวารวดีและลวดลายปูนปั้นสมัยทวารวดีเช่นกัน แต่อย่างไรก็ตามนักประวัติศาสตร์ส่วนใหญ่ ยังมีความเชื่ออยู่ใน

ภาพที่ 5 ศิลปะเจ้าหลักสมัยทวารวดี พบที่วัดไตร อำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม

ภาพที่ 6 ฐานเจดีย์จุดประโทน เป็นฐานเจดีย์สมัยทวารวดี

หลักฐานเดิมคือ ศูนย์กลางของอาณาจักรทวาราวดีก็คือ เมืองนครปฐม เป็นเมืองแห่งความเจริญ และมีความยิ่งใหญ่ในสมัยนั้น ทั้งยังมีการติดต่อกับชาวต่างประเทศด้วย เพราะพบรูปปั้นชาว ต่างประเทศมากมาย เครื่องสำริดที่มีตราคนรูปเรือสำเภา หัวแวนแก้วลึงแเกาะเป็นรูปคนยืน รูปสิงห์นอนหมอบทำด้วยหินสีดำ เป็นต้น¹⁵

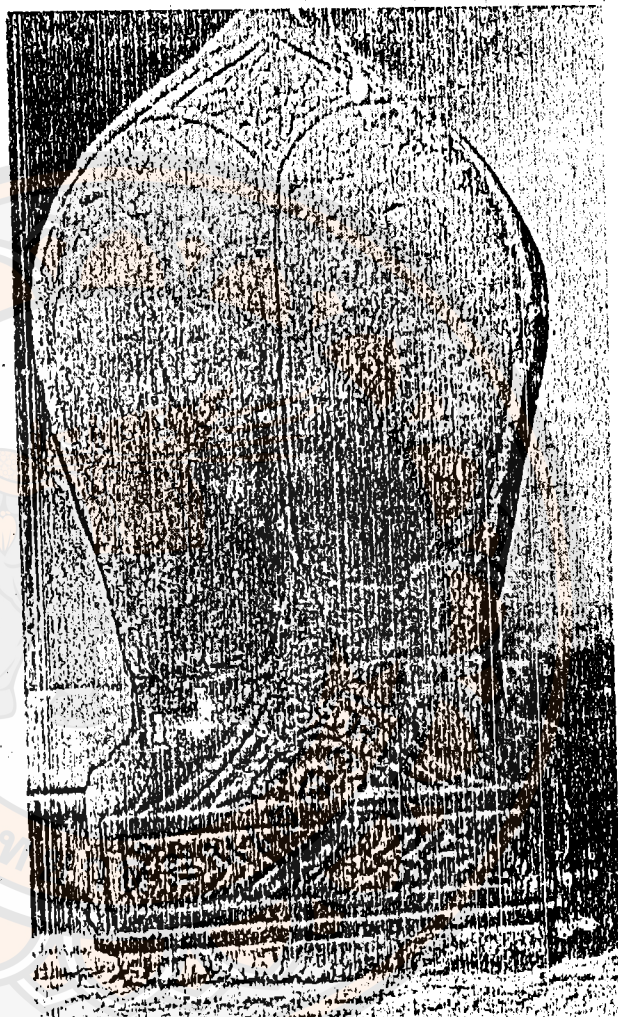
นครปฐมเป็นเมืองที่มีกษัตริย์ครอบครอง เพราะปรากฏว่าได้พบปราสาทพระราชวัง ที่ยังเหลือซากให้เห็นอยู่ที่บริเวณบ้านเนินปราสาท ในบริเวณพระราชวังสนามจันทร์ มีกำแพง เมืองใหญ่โตล้อมรอบ แต่น่าเสียดายที่กำแพงนี้ถูกราชกรเกลี้ยทำเป็นไร่นา ชาวจีนเข้าไปรื้อ และทำลายจนปัจจุบันไม่มีซากเหลือปรากฏอยู่เลย เมืองนครปฐมมีเงินตราที่ทำขึ้นใช้เองเหมือน อย่างเช่นชาติที่เจริญแล้ว เงินตราในสมัยนี้มีหลายรูปแบบ นอกจากเป็นรูปสังข์และปราสาท ยังมีตราแพะ ตราปูรณกลค์ (หมอน้ำที่มีน้ำเต็ม) ฯลฯ จึงเป็นสิ่งที่ยืนยันได้ว่าอาณาจักรทวาราวดี นั้นมีจริง และมีพระมหากษัตริย์ปกครองแน่นอน นอกจากนี้เมืองโบราณสมัยทวาราวดีที่นครปฐม มีปรากฏ 2 เมือง คือ เมืองนครชัยศรี ซึ่งเป็นเมืองโบราณที่ใหญ่ที่สุด ตั้งอยู่ทางทิศใต้ของพระ ปฐมเจดีย์ มีลักษณะเป็นรูปสี่เหลี่ยมมนรี อีกเมืองหนึ่งคือ เมืองกำแพงแสน เป็นเมืองเล็ก ๆ กำแพงเมืองทำด้วยดินไม่มีอิฐปูน ส่วนซากโบราณสถานสมัยทวาราวดีที่สำคัญ คือ เจดีย์จุลประโทน

นครปฐมทรงอำนาจสูงสุดอยู่ได้ประมาณ 200 ปี แล้วค่อยเสื่อมลง สมเด็จพระ ราชดำรงราชานุกาฬ ได้ทรงสันนิษฐานว่า พระเจ้าอนุกรมหาราช แห่งเมืองพุกาม คงจะ เสด็จยกทัพมาตีเมืองนครปฐม ซึ่งเป็นราชธานีของอาณาจักรทวาราวดี ในปลายพุทธศตวรรษที่ 16 แทนที่จะไปตีเมืองสะเทิมดังที่มีกล่าวในพงศาวดารพม่า เพราะที่เมืองนครปฐมมีวัดกุสถานทาง พระพุทธศาสนามากกว่าที่เมืองสะเทิม อาณันเจดีย์ซึ่งสร้างขึ้นที่เมืองพุกาม ภายหลังรัชการ พระเจ้าอนุกรมหาราช รัชกาลหนึ่ง มีแผนผังเหมือนกับวัดพระเมรุ ที่จังหวัดนครปฐมมากเปลี่ยน แต่พระพุทธรูปในซุ้มทั้ง 4 เป็นพระยืน ที่วัดพระเมรุเป็นพระนั่งห้อยพระบาทเท่านั้น อาณาจักร

¹⁵ สมชาย พุ่มสอาด. ถิ่นไทยในแหลมทอง. หน้า 48

ภาพที่ 7 พระประธานวัดโลกเขมา ทำด้วยศิลา ปางสมาธิ เช่นเดียวกับวัดละมุด
 สิงฆาภิบาลใหญ่แบบเดียวกับพระพุทธรูปที่ฝานึงถ้ำจาม ราชบุรี สมัยทวารวดี
 ตอนปลาย หรือสมัยอู่ทอง

ภาพที่ 8 ใบเสมาสมัยลู่ทอง ทำด้วยศิลาทราย
อยู่วัดหัวตะเภา ในลุ่มแม่น้ำบางแก้ว

ทวาราวดีคงจะหมดอำนาจลงเนื่องจากการรุกรานของพระเจ้าอโนรธครั้งที่ 1⁶ แต่แท้จริงแล้ว ในสมัยนั้น พวกขอมกำลังรุ่งเรือง และได้โอกาสตีเมืองของอาณาจักรทวาราวดีที่ละเมืองสองเมือง จน พ.ศ. 1500 น่าจะเป็นพวกที่เข้าทำลายอำนาจของอาณาจักรทวาราวดีมากกว่า อาณาจักรทวาราวดีต้องเสื่อมลงเป็นธรรมดา หลังจากที่เจริญรุ่งเรืองอย่างที่สุด และตกอยู่ในอำนาจขอม พวกขอมคงจะกวาดต้อนผู้คนไปเป็นเชลย นำไปใช้เป็นกำลังทำงานต่าง ๆ คนไทยยังมีตามหัวเมืองโบราณในแคว้นสุวรรณภูมิหลายเมือง เช่น ลพบุรี อู่ทอง กาญจนบุรี ราชบุรี เพชรบุรี เป็นต้น แต่ยังไม่มียอำนาจในการปกครองแต่อย่างใด ครั้นเมื่อ พ.ศ. 1800 ซึ่งเป็นเวลาที่ไทยยึดอำนาจการปกครองจากขอมได้ นครปฐมก็กลายเป็นเมืองร้างไปเสียแล้ว ดังนั้นจึงไม่ปรากฏในศิลาจารึกของพ่อขุนรามคำแหงว่าเป็นเมืองขึ้นของกรุงสุโขทัย สาเหตุที่เป็นเมืองร้าง เนื่องจากแม่น้ำท่าจีน และแม่น้ำแม่กลอง ซึ่งเดิมเคยไหลผ่านนครปฐม เปลี่ยนทิศทางเดินใหม่ ไหลผ่านห่างจากตัวเมืองไปมาก จนทำให้นครปฐมเป็นที่ดอนขึ้น ไม่เหมาะแก่การทำไร่นา ผู้คนจึงถอยร่นไปอยู่ริมแม่น้ำ ด้วยเหตุนี้เมืองนครปฐมซึ่งเสื่อมลง

สิ่งหนึ่งที่นับว่าเป็นมรดกอันล้ำค่าของอาณาจักรทวาราวดี คือ พระพุทธรูป ซึ่งทำตามแบบอย่างพระพุทธรูปอินเดียครั้งราชวงศ์คุปตะ พบมากในจังหวัดนครปฐม จังหวัดราชบุรี จังหวัดกาญจนบุรี และบริเวณภาคกลางของไทย จึงแสดงให้เห็นว่าอาณาเขตของอาณาจักรทวาราวดีนั้น มีความกว้างขวางใหญ่โตมาก ดังนั้นพระพุทธรูปสมัยทวาราวดีจึงเป็นศิลปะการสร้างสรรค์ที่บรรจงสร้างโดยช่างฝีมือเยี่ยมแล้วทำการแพร่หลาย ไปตัวเมืองต่าง ๆ ในบริวารของอาณาจักรทวาราวดี และยังคงปรากฏโบราณวัตถุประเภทพระพุทธรูปนี้ ในเมืองบริวารเหล่านี้ด้วย ถึงแม้ว่านครปฐมจะเสื่อมลงเพราะมีผู้มารุกราน แต่ศิลปทวาราวดียังคงมีการสืบทอดและดำรงอยู่ต่อไป

¹⁶ มจ. สุกัทรติศ ดิศกุล. ศิลปะในประเทศไทย. หน้า 14

2.1.3 สมัยอยุธยา

นครปฐมเป็นเมืองร้างเรื่อยมา จนกระทั่งสมัยอยุธยาจึงได้มีความเจริญรุ่งเรืองและได้รับการจัดบันทึกไว้ในประวัติศาสตร์อย่างชัดเจนขึ้น ในสมัยพระบรมไตรโลกนาถ นครปฐมมีฐานะเป็นหัวเมืองชั้นใน มีลำดับชั้นของเมืองเป็นเมืองจัตวา พระมหากษัตริย์ทรงอำนาจการปกครองโดยมีเสนาบดีเป็นผู้ช่วย มีผู้ปกครองหัวเมืองชั้นในเรียกว่า "ผู้รั้ง" จนกระทั่งสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ ใน พ.ศ. 2091 ทรงตั้งพระนามเมืองนครปฐมใหม่ โดยเรียกชุมชนที่ตำบลท่านาริมแม่น้ำท่าจีน ว่า เมืองนครชัยศรี และรวมเนื้อที่ของแขวงเมืองราชบุรี แขวงเมืองสุพรรณบุรี เข้าด้วยกัน ให้มีฐานะเป็นเมืองตรีชั้นใน การที่เลือกชุมชนตำบลท่านาริมแม่น้ำท่าจีน และตั้งเป็นเมืองนครชัยศรีขึ้นมาใหม่ เนื่องจากบริเวณพระปฐมเจดีย์อันเป็นศูนย์กลางของนครปฐมเดิม คงจะไม่มีผู้คนอาศัยอยู่มากและกลายเป็นที่รกร้างและขาดน้ำ จึงเป็นการยากที่จะปฏิสังขรณ์ให้เมืองนครปฐมเป็นที่ตั้งเมืองใหม่ได้อีก การตั้งเมืองนครชัยศรีในสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ จากประวัติศาสตร์อยุธยาบอกว่า สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ ทรงจัดตั้งเมืองนครชัยศรีหลังจากเสด็จสงครามกับพม่าคราวสมเด็จพระศรีสุริโยทัยสิ้นพระชนม์บนหลังช้าง ซึ่งตรงกับ พ.ศ. 2091 ¹⁷

ในพระราชพงศาวดารกรุงเก่า ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์ ระบุว่า สักราช 910 วอกศก (พ.ศ. 2091) เป็นปีที่สมเด็จพระศรีสุริโยทัยสิ้นพระชนม์บนหลังช้าง ส่วนพระราชพงศาวดาร ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม 1 ¹⁸ บันทึกไว้ว่า "...ฝ่ายสมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชาธิราชเจ้า ให้สถาปนาที่พระราชทางเพลิงนั้นเป็นพระเจดีย์วิหาร เสร็จแล้วให้นามว่าวัดสบสวรรค์ แล้วสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ตรัสว่า ไพร่บ้านพลเมืองศรีจัตวา ปากใต้เข้าพระนครครั้งนี้ขอ หนีออกอยู่ป่าคงห้วยเขา ต้อนไม่ได้เป็นอันมาก ให้เอาบ้านท่าจีนตั้งเป็น

¹⁷ สำนักงานจังหวัดนครปฐม. ล.ค. หน้า 11

¹⁸ องค์การคุรุสภา. ประชุมพงศาวดารเล่ม 1. หน้า 114

¹⁹ สำนักงานจังหวัดนครปฐม. ล.ค. หน้า 11

เมืองสาครบุรี ให้เอาบ้านตลาดขวัญตั้งเป็นเมืองนนทบุรี ให้แบ่งเอาแขวงเมืองราชบุรี แขวงเมืองสุพรรณบุรี ตั้งเป็นเมืองนครชัยศรี..."

ตามพงศาวดารบันทึกตรงกับ พ.ศ. 2086 (ศักราช 905 ปีเถาะเบญจศก) แต่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงอธิบายถึงเรื่องศึกหงสาวดี ครั้งที่ 1 (คราวเสียดสมเด็จพระศรีสุริโยทัย) ไว้ในพระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม 1 พร้อมทรงอธิบายว่า ²⁰ พม่ายกทัพเข้ามาเมื่อปีวอก จ.ศ. 910 ครั้งเดียว ที่หนังสือพระราชพงศาวดารพิสดารนี้ เป็นคำยหลงปีที่สมเด็จพระมหาจักรพรรดิเสวยราชย์ว่าเป็นปีฉลู จ.ศ. 891 (พ.ศ. 2072) สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงอธิบายเหตุผลว่า ได้ตรวจสอบจากจดหมายเหตุเดิม ซึ่งรวบรวมมาตรวจเมื่อแต่งหนังสือพระราชพงศาวดารบางฉบับ คงกล่าวเพียงว่า ในปีที่สมเด็จพระมหาจักรพรรดิเสวยราชย์นั้น พระเจ้าหงสาวดียกกองทัพเข้ามา บางฉบับลงไว้ แต่ศักราชว่า พระเจ้าหงสาวดียกกองทัพเข้ามาเมื่อ ปีวอก จ.ศ. 910 ซึ่งเป็นความจริงทั้งสองฝ่าย แต่ผู้แต่งหนังสือพระราชพงศาวดารลงศักราช ปีที่สมเด็จพระมหาจักรพรรดิเสวยราชย์เร็วไป 19 ปี จึงเข้าใจไปว่าศึกหงสาวดีเป็น 2 ครั้ง เมื่อหาเรื่องราวการรบไม่ได้ จึงลงไว้ในพระราชพงศาวดารว่า ครั้งแรกพระเจ้าหงสาวดียกเข้ามา พอเห็นพระนครแล้วก็กลับไป ไม่ได้รบพุ่งอันใดกันครั้งนั้น ไปรบกันต่อเมื่อยกเข้ามาครั้งที่ 2 เรื่องตรงนี้ได้ตรวจสอบในหนังสือพระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐ และพงศาวดารพม่าได้ความยุติธรรมกันว่า สมเด็จพระมหาจักรพรรดิเสวยราชย์ เมื่อปีวอก จ.ศ. 910 (พ.ศ. 2091) เสวยราชย์ได้ 7 เดือน พระเจ้าหงสาวดีตะเบ็งชเวตี้ ได้ยกกองทัพเข้ามา มาครั้งเดียวและได้รับกันจนเสียดสมเด็จพระศรีสุริโยทัยในคราวนี้เอง

ส่วนในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับวันวลิต พ.ศ. 2182 แต่ง

²⁰ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม 1.

โดย วันวลิต ชาวฮอลันดา ซึ่งเขียนขึ้นจากคำบอกเล่าและพงศาวดารฉบับเก่า ๆ ได้กล่าวถึง เมืองนครชัยศรี หรือ เมืองนครปฐม ไว้ว่า ²¹ "...พระเจ้าอู่ทอง พระเจ้าแผ่นดินสยามองค์แรกสืบทอดจากพระพุทธเจ้า ซึ่งสละราชสมบัติไป เสวยราชย์ 19 ปี หลังจากพระองค์ได้ปกครองอยุธยาแล้วก็ได้ประกาศเป็นกษัตริย์และสร้างเมืองนครชัยศรี (LIJCONTJEIST) เมืองพิษณุโลก เมืองสุโขทัย และกำแพง (Caphijn - กำแพงเพชร) ซึ่งปัจจุบันนี้ยังเป็นเมืองสำคัญในอาณาจักรสยาม..."

จากพงศาวดารนี้มีใจความที่ระบุถึงการตั้งเมืองนครชัยศรีขึ้นในสมัยอยุธยา ในตำแหน่งที่แน่นอน แต่ไม่ได้อธิบายเรื่องศาสนสถานใด ๆ เลย อีกทั้งชื่อเมืองที่ปรากฏในพงศาวดารมีเพียงคำว่า "นครชัยศรี" แต่ไม่ได้ระบุถึงชื่อเมืองนครปฐมแต่อย่างใด เรื่องราวของเมืองนครปฐมจะปรากฏขึ้นอีกครั้งในประวัติศาสตร์ไทย เมื่อถึงสมัยรัตนโกสินทร์

²¹ อารยะหญิง ศรีถนพฤติ. ประวัติศาสตร์นิพนธ์เรื่อง "เมืองนครปฐม".

(วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 2507) หน้า 23

2.1.4 สมัยรัตนโกสินทร์

ในสมัยรัตนโกสินทร์นี้ เรื่องราวของนครปฐม ได้ปรากฏขึ้นอีกครั้ง เมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวขณะทรงผนวชอยู่ ได้เสด็จจรดศมาพบพระปฐมเจดีย์ในภาพกร้าง พระองค์โปรดฯ ให้สืบคุทางฝ่ายเหนือและฝ่ายใต้ แต่ไม่ปรากฏว่าจะมีพระเจดีย์องค์ใดใหญ่โตกว่าที่พระปฐมเจดีย์ จึงกราบทูลให้พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงทราบ และขอให้ทรงบูรณะปฏิสังขรณ์ไว้เชิดชูพระเกียรติยศ แต่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวไม่ทรงสนพระทัย ดังปรากฏในพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ว่า "...ไม่ควรที่จะทิ้งให้กร้างอยู่ จึงได้ถวายพระพรพระบรมเชษฐาธิราช พระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงทราบแล้ว ดำริสว่าเป็นของอยู่ในป่ากร้างจะกระทำขึ้นก็ไม่เป็นประโยชน์สิ่งใดนัก ครึ่งได้ทรงสถาปนาปฏิสังขรณ์ขึ้นไว้ขึ้นให้จงได้..."²²

ครั้นพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ขึ้นครองราชย์สมบัติ ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ สมเด็จพระยาบรมมหาประยูรวงศ์ เป็นแม่กองทำการในการบูรณะปฏิสังขรณ์พระปฐมเจดีย์ แต่สมเด็จพระยาองค์นี้ถึงแก่พิราลัยก่อน จึงโปรดฯ ให้เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ มหาโกษาธิบดี เป็นแม่กองทำการต่อมา สิ่งก่อสร้างในสมัยรัชกาลที่ 4 คือ ก่อสร้างพระเจดีย์ครอบสลุปลูกัดเดิมไว้ บูรณะปฏิสังขรณ์องค์พระปฐมเจดีย์เสียใหม่ มีความสูง 3 เส้น 1 คืบ 6 นิ้ว หรือประมาณ 120.45 เมตร²³ นำพระพุทธรูปปางต่าง ๆ ประดิษฐานไว้ในวิหาร 4 ทิศ และมีคดเชื่อมโดยรอบ ปลูกไม้สำคัญที่เกี่ยวกับพระพุทธรูปประวัติ เช่น ต้นโพธิ์ ต้นนาค ต้นรัง ต้นหว้า ฯลฯ สร้างพระอุโบสถ โรงธรรม เก๋งจีน หอระฆัง พลับพลาไปรษยาน ฯลฯ โปรดให้สร้างพระราชวังที่นครปฐม ชื่อว่า วังนครปฐม เพราะเหตุที่เมืองนี้แต่โบราณเป็นเมืองหลวงของชาวสยาม มีชื่อว่า นครชัยศิริ สืบเกิดได้จากการที่มีพระเจดีย์ใหญ่ปรากฏอยู่ในป่า

²² กรมศิลปากร. พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์. ฉบับหอสมุดแห่งชาติ

²³ สำนักงานจังหวัดนครปฐม, กระทรวงมหาดไทย. ล.ค. หน้า 12

หลายตำบล แล้วที่วัดสังเกตได้คิดเนื่องกันไปไม่ขาดระยะยิ่งกว่ากรุงเก่า ที่วังเดิมนี้อยู่ข้าง ตะวันตก พระปฐมเจดีย์ห่างประมาณ 30 เส้น มีฐานปราสาทและท้องพระโรง โบสถ์พราหมณ์ สระน้ำ กำแพงชั้นในชั้นนอกก็ปรากฏอยู่บ้าง พระราชวังแห่งนี้ใช้เป็นที่พักแรมเวลาเสด็จ มานครปฐม พร้อมกับการขุดคลองเจดีย์บูชาและคลองมหาสวัสดิ์เพื่อการคมนาคม ในระหว่าง เมืองนครปฐมกับกรุงเทพฯ สะดวกขึ้นกว่าเดิม แต่ราษฎรก็ยังไม่อพยพมาตั้งภูมิลำเนาอยู่ที่บริเวณ พระปฐมเจดีย์นี้มากนักยังคงตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนกันอยู่ แต่ตามริมแม่น้ำนครชัยศรีเป็นส่วนมาก อีก 2 ปีต่อมา คือ พ.ศ. 2398 ทรงโปรดฯ ให้นครปฐม (นครชัยศรี) ซึ่งตั้งอยู่กับมหาศไทย มาก่อนมาตั้งอยู่กับกรมท่า เรื่อยมาจนปลายรัชสมัยของพระองค์ เมืองนครปฐมจึงได้กลายมาเป็น หัวเมืองชั้นจัตวาตั้งอยู่กับสมุทรสาคร²⁴

เรื่องของเมืองนครปฐมได้ปรากฏอยู่ในงานเขียนอีกหลายประเภท เช่น ตำนาน พงศาวดาร และนิราศ ทั้งแต่ขึ้นในสมัยรัตนโกสินทร์และที่แต่งขึ้นมาแต่ครั้งโบราณ แต่ได้เล่าขานต่อกันมา และตัด แต่ง ชำระไปบ้างดังที่กล่าวถึงดังต่อไปนี้

ก. ตำนาน เป็นงานเขียนที่แต่งเดิมเป็นเรื่องเล่าสืบทอดกันต่อมา เป็นลักษณะนิทาน นิยายปรัมปรา เรื่องเล่าประจำท้องถิ่น เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับบรรพบุรุษ วีรบุรุษ ซึ่งเป็นผู้นำในอดีต ตำนานที่เกี่ยวกับเรื่องเมืองนครปฐมพบว่ามีที่ตีพิมพ์อยู่ 4 เล่ม คือ

- 1) ตำนานพระยากง พระยาพาน ในพงศาวดารเหนือ
- 2) ตำนานพระปฐมเจดีย์ฉบับพระยาราชสีมการากรและฉบับตาปะขาวรอด
- 3) ตำนานพระปฐมเจดีย์และพระโทมเจดีย์ฉบับพระยามหาอรุณนิกร

และฉบับนายทอง

- 4) ตำนานพระประโทมเจดีย์ฉบับของ นายอ่อง ไวกำลิ่ง

ตำนานทั้ง 4 เล่มนี้ ส่วนใหญ่เนื้อหาจะเป็นเรื่องเดียวกัน แต่มีหลาย

สำนวน ซึ่งได้ทำการสืบกันโดยเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ ดังนั้น ตำนานทั้ง 4 เล่ม จึงมีการเรียบเรียงและตรวจสอบอยู่เสมอ เนื้อหาในตำนานทั้ง 4 เล่ม มีดังนี้

1) ตำนานพระยาภิง พระยาพาน ปรากฏอยู่ในพงศาวดารเหนือ²⁵ ซึ่งพระวิเชียรปรีชาเป็นผู้เรียบเรียงในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก พ.ศ. 2350 โดยการเก็บเรื่องราวเก่า ๆ ที่จำได้ร่วมกับนิยายประจำเมือง มาเขียนเป็นพงศาวดารเหนือ ตำนานพระยาภิง พระยาพาน มีเนื้อหาคล้ายกับตำนานเรื่องพระปฐมเจดีย์ฉบับพระยาราชสีมการากรและฉบับตาปะขาวรอด

เนื้อเรื่องในตำนานกล่าวถึง พระยาภิงครองเมืองกาญจนบุรี เมื่อพระมเหสี ทรงพระครรภ์ โททรทำนายว่าพระราชกุมารที่อยู่ในครรภ์ เมื่อโตขึ้นจะฆ่าพระบิดา เมื่อพระราชกุมารประสูติ พระมารดาของพระราชกุมารเกรงว่า พระราชกุมารจะถูกฆ่าจึงนำไปให้ชายห่อมเลี้ยง ชายห่อมได้นำพระราชกุมารไปให้พระยาราชบุรีเลี้ยงเป็นราชบุตรบุญธรรม เมืองราชบุรีขณะนั้นเป็นเมืองขึ้นของเมืองกาญจนบุรี ถึงปีจะต้องส่งดอกไม้ทอง ดอกไม้เงินไปให้แก่เจ้าเมืองกาญจนบุรีคือ พระยาภิง พระราชบุตรบุญธรรมของพระยาราชบุรีกราบทูลไม่ให้พระยาราชบุรีส่งดอกไม้ทอง-เงินแก่พระยาภิง พระยาภิงจึงยกกองทัพมาปราบ พระราชบุตรรับอาสารบกับพระยาภิง ค้ำชกการชนช้าง พระราชบุตรบุญธรรมพินพระยาภิงตายบนคอช้าง และได้ยกกองทัพไปยึดเมืองกาญจนบุรี ครองราชสมบัติ ทรงพระนามว่า พระยาพาน พระยาพานตั้งพระทัยจะสังฆวาสด้วยพระมเหสีของพระยาภิงโดยไม่ทราบว่าเป็นพระมารดา แต่พระมเหสีของพระยาภิง ได้สอบสวนจนทราบว่าพระยาพานเป็นพระโอรสของพระองค์ จึงเล่าความจริงให้พระยาพานทราบ พระยาพานเสียพระทัยที่ฆ่าพระราชบิดา และโกรธชายห่อมที่ไม่บอกความจริง จึงให้นำชายห่อมไปฆ่า ต่อมาพระยาพานสำนึกผิด ได้ปรึกษาพระศิริमानนท์และพระองค์สิมมารว่าจะทำประการใดเพื่อเป็นการล้างบาป พระเถระทั้งสองได้ถวายคำแนะนำ ให้พระยาพาน

²⁵ อารยะหญิง ศรัทพฤติ. ล.ค. หน้า 17

ก่อนเจดีย์ชั้นนอกเขาเทียรเพื่อลดบาป ดังปรากฏในหนังสือประวัติวัดพระประโทนเจดีย์สมัยทวารวดี มีประวัติว่า

"การฆ่าพ่อผู้ก่อชีวิตกำเนิด	มันก่อเกิดบาปใหญ่ใครจะเหมือน
ทั้งปวดแสบแปลบร้อนมันร้อนเดือน	ดังมีดเจือนุราเฝ้าอาวรณ์
อันฆ่ายายหอมผู้มีคุณ	ก็ทำรูลเหลือร้ายฤทัยถอน
กรรมวิบัติซัดสายหมายตัดรอน	จะอุกธรณ์ที่ไหนก็ไม่มี
การบรรเทาบาปร้ายหมายประสงค์	ต้องสร้างองค์มหาเจดีย์ศรี
ให้สูงใหญ่ได้ระบอบช้อบวิชัย	สูงเทียมทันกเขามันเห็นบิน
เพื่อใช้กรรมที่กระทำปิตุมาต	เป็นโอกาสสมในพระทัยถวิล
ความวิบัติซัดห้องหมองมลทิน	คงจะสิ้นสลายคลี่คลายไป
และต้องสร้างองค์เจดีย์ที่เป็นรอง	เป็นที่สององค์เจดีย์ใหญ่
เพื่อปัตตานุโมทนาภัย	อุทิศให้ยายหอมยอมจำเริญ" ²⁶

2) ตำนานพระปฐมเจดีย์ฉบับพระยาราชสีมภารากร และฉบับ

ตาปะขาวรอด เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ทำการรวบรวมและเรียบเรียงไว้เมื่อ พ.ศ. 2408 อยู่ในหนังสือ เรื่องพระปฐมเจดีย์²⁷ พิมพ์จำหน่ายครั้งแรก พ.ศ. 2452 เนื้อเรื่องกล่าวถึงพระยาทรงพระยาพาน เนื้อเรื่องเริ่มกล่าวถึงตั้งแต่ ท้าวสิการาชครองราชสมบัติ ในเมืองศรีวิชัย คือ เมืองนครชัยศรี มีบุตร ชายองค์หนึ่งชื่อ พระยาทรง ครั้นพระยาสิการาชสวรรคต พระยาทรงได้ครองเมืองศรีวิชัย (ใน เรื่องพระยาทรง พระยาพาน ในพงศาวดารเหนือ เริ่มที่พระยาทรงครองเมืองและเมืองของพระยากรคือเมืองกาญจนบุรี) มเหสีของพระยาทรง ประสูติพระราชกุมาร พระยาทรงรับสั่งให้นำพระราชกุมารไปทิ้ง เนื่องด้วยโหราพฤตจารย์ผู้ลักษณะทำนายว่า พระราชกุมารจะฆ่าพระยาทรง

²⁶ พระครูประโทนเจดีย์ภิบาล. วัดพระประโทนเจดีย์สมัยทวารวดีมีประวัติ.

²⁷ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์. เรื่องพระปฐมเจดีย์. หน้า 1 - 24

เมื่อพระราชกุมารถูกนำไปทิ้ง ชายพรหมเก็บได้ และนำไปให้ชายหอมเมื่อยตาโถม น้องชายพรหม
เลี้ยงเมื่อพระราชกุมารโต ได้ลาชายหอมไปเมืองสุโขทัย เจ้าเมืองสุโขทัยรับไว้เป็นบุตรบุญธรรม
ต่อมาพระยาพานได้ยกกองทัพไปรบกับพระยาขางและพระยาพานได้ชัยชนะ ด้วยการฟันทองจ้าวถูก
พระยาขางคอขาด พระยาพานยกกองทัพเข้าเมืองและคิดจะเอาพระมเหสีของพระยาขางเป็นภรรยา
แต่ได้ทราบความจริงเสียก่อนว่าพระมเหสีของพระยาขางเป็นพระมารดาของตน และพระยาขางเป็น
พระราชบิดา พระยาพานโกรธชายหอมที่ไม่บอกว่าตนเป็นลูกพระยาขาง จึงเป็นเหตุให้ได้กระทำ
บิดุมาน พระยาพานจึงสั่งให้ประหารชายหอม พระยาพานได้สำนึกผิดในการกระทำบิดุมาน จึง
ได้สร้างพระมหาเจดีย์ใหญ่สูง ชั่วแก่เขาเหิรเป็นการลดบาป

3) ตำนานพระปฐมเจดีย์และพระประทีปเจดีย์ ฉบับพระยามหา
อรรคนิกรและฉบับนายทอง²⁸ เรียบเรียงโดยเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ เมื่อ พ.ศ. 2408 ซึ่ง
ชี้แจงไว้ว่าได้ค้นหาเรื่องพระปฐมเจดีย์ ได้ความในหนังสือพงศาวดารเมืองเหนือ ได้ที่พระยา
มหาอรรคนิกร ฉบับหนึ่ง ได้ที่นายทองฉบับหนึ่ง รวม 2 ฉบับ มีข้อความคล้ายคลึงกัน จึงเก็บ
เอาความรวมเป็นฉบับเดียวกันเข้าไว้ เพื่อจะให้สืบบุรุษทั้งหลายรู้ความบรรพ เนื้อเรื่องกล่าว
ว่าที่ตำบลบ้านโทณะพราหมณ์ อันเป็นที่อยู่ของพวกพราหมณ์ ซึ่งได้นำกะหนาทองที่ต่างพระบรม
สารีริกธาตุของพระพุทธเจ้ามาบรรจุไว้ในเรือนหิน เมื่อพุทธศักราชล่วงได้ 1133 พรรษา
(พ.ศ. 1133) ครั้นอยู่มายังมีพระยาองค์หนึ่งชื่อ ท้าวศรีสิทธิไชยพรหมเทพ มาจากเมืองมโนทัศน์
ซึ่งมีดินแดนติดต่อกับเมืองยโสธร มาสร้างเมืองนครชัยศรีขึ้นที่บริเวณบ้านโทณะพราหมณ์ ต่อมา
ไม่นานเจ้าเมืองลังกามีพระประสงค์จะได้หน่วยโทณะที่ตรงพระบรมสารีริกธาตุไปไว้ยังลังกาทวีป
จึงไปอาราธนาพระกัลยาณิศิเธร พระเถระผู้ใหญ่ให้ไปทูลขอหน่วยโทณะจากพระยานครชัย เพื่อ
นำไปไว้ในลังกา เพื่อเคารพสักการะ

²⁸ ค. หน้า 13 - 24

พระยาภิรมย์ภักดี เสด็จเข้ามาเมืองลพบุรี เสด็จมาเฝ้าพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งพระองค์ก็ไม่ทรงขัดข้อง แต่จะขอแลกโทณะกับพระบรมสารีริกธาตุ พระยาภิรมย์ภักดีจึงกลับไปนำพระบรมสารีริกธาตุจากเจ้าเมืองลพบุรีมา 1 ทะนาน มอบให้แก่พระยาศรีสิทธิไชยพรหมเทพ พระยาศรีสิทธิไชยพรหมเทพทรงทำตามสัญญาด้วยการเจรจากับพวกพราหมณ์ เพื่อขอโทณะให้พระยาลังกา แต่พวกพราหมณ์ไม่ยินยอมมอบโทณะให้ พระยาศรีสิทธิไชยพรหมเทพทรงจึงยกพลไปตั้งเมืองใหญ่อยู่ใกล้เมืองเก่า 19 เส้น ให้ชื่อว่า "ปาวัน" และให้สร้างพระบรมมหาราชวังอันองค์ใหญ่หน้าพระบรมสารีริกธาตุมาบรรจุไว้ จากนั้นจึงแย่งชิงโทณะจากพราหมณ์ให้พระยาภิรมย์ภักดี เสด็จไปมอบต่อพระยาลังกา ซึ่งพระยาลังกาได้นำโทณะบรรจุไว้ในเจดีย์ทอง

เมื่อปี พ.ศ. 1199 พระยาคาวังดีศราช ได้จับไล่พวกพราหมณ์ไปอยู่เมืองละโว้ และโปรดให้ก่อเจดีย์ล้อมเรือนศิลาที่บรรจุทะนานทองหรือโทณะ ต่อมาได้มีกษัตริย์ชื่อ ภาลีธราช เป็นเชื้อพระวงศ์ของพระยาอินทราทิตย์ราช ซึ่งเป็นใหญ่ในเมืองสุโขทัย ยกทัพมารบเมืองนครชัยศรีได้และให้พระโอรส 2 พระองค์ องค์หนึ่งชื่อ ภาลีบดีใจ ให้ไปปกครองเมืองนครหลวงติดกับเมืองศัสโสธร และองค์หนึ่งชื่อ ไสทองสม ให้กินเมืองนครชัยศรี บางแห่งว่าเมืองราชบุรี พระยาพี่เลี้ยงทั้งสองคนนี้บริบูรณ์ไปด้วยราชสมบัติ ทั้งสองพระองค์ได้ทำการพิชิตฆ่าพระยาภาลีธราช พระราชบิดา และทำความไม่ดีกับพระมารดาของตน เมื่อรู้สึกสำนึกผิดจึงได้คิดซ่อมแซมปฏิสังขรณ์วัดที่พระยาศรีสิทธิไชยพรหมเทพสร้างไว้ โดยให้ให้โคบุตรไปรับพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้ามาบรรจุไว้ร่วมกับแก้วสังกะสีวางไว้ในกลางพระเจดีย์

4) ตำนานพระประโทณเจดีย์ฉบับของนายอ่อง ไวก่าลัง²⁰

ปรากฏในสมุดไทยชาวเขินเส้นหมึก หมู่ธรรมคดีเลขที่ 1 นายอ่อง ไวก่าลัง มอบให้หอสมุดแห่งชาติกรมศิลปากร เมื่อวันที่ 14 มิถุนายน พ.ศ. 2504 เนื้อเรื่องคล้ายกับตำนานพระปฐมเจดีย์

และพระประโทณเจดีย์ ฉบับพระยามหาอรรณนิกรและฉบับนายทอง แต่มีชื่อที่แตกต่างกันตรงชื่อเมืองคือ ชื่อเมือง "มโหฬาร" และชื่อเมือง "ปาวัน" ในฉบับของนายอ่อง วกกำลัง ระบุว่าชื่อ "มโหฬาร" และเมือง "ปาวัน" ซึ่งคงผิดพลาดจากการคัดลอก ถึงแม้ว่าเรื่องราวในตำนานจะมีการเล่าเรื่องที่แตกต่างกันในรายละเอียดทั้งเรื่องชื่อคนและชื่อเมือง แต่พบว่ามิ่งหนึ่งที่พ้องกันคือ เรื่องการสร้างเจดีย์ใต้บาป ที่ได้กระทำการบิดุฆาต ซึ่งนิทานหรือตำนานที่มีเค้าโครงเรื่องในแนวบิดุฆาตหรือลูกฆ่าพ่อแม่ มีอยู่ทั่วไปในแถบต่าง ๆ ของโลก เช่น เรื่องอีดีปัส (Oedipus) ของกรีกที่ได้ฆ่ากษัตริย์โลอิสแห่งเมืองธีบส์โดยไม่รู้ตัวว่าเป็นพระราชบิดาของตน หรือเรื่องของกษัตริย์ลังกา คือพระเจ้ากัศสประโอรสของพระเจ้าชาตเสน ที่ได้ทำการบิดุฆาตพระราชบิดาแล้วสำนึกผิด จึงได้สร้างวัดและสิ่งก่อสร้างทางศาสนาเพื่อเป็นการไถ่บาป เค้าโครงเรื่องแนวบิดุฆาตยังพบในพื้นทวีปที่เป็นเกาะ เช่น นิทานของชาวเกาะ Ulithi Atoll ในหมู่เกาะ Oceania³⁰ นอกจากนี้ยังมีเค้าโครงเรื่องที่คล้ายคลึงเรื่องเป็นสัตว์ เช่น ในเรื่องรามเกียรติ์ที่มีเค้าโครงเรื่องมาจากอินเดียพบว่า มี เรื่องราวของกระบือที่ชื่อทรี ที่ได้ฆ่าทราทุ์เป็นพ่อของตนเองตาย

ตำนานทั้ง 4 เล่มที่กล่าวมาแล้วนั้น ส่วนใหญ่จะอธิบายความเป็นมาของธาตุเจดีย์ ซึ่งในระยะแรกอยู่ในรูปของการเล่าสืบต่อกันมาก่อนที่จะได้บันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร เรื่องราวของตำนานมีความคล้ายคลึงกัน และจากตำนานทั้ง 4 สามารถสรุปได้ว่าชื่อ นครชัยศรี ซึ่งรู้จักกันในสมัยอยุธยา และต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเปลี่ยนเป็นชื่อ นครปฐม นั้น มีบริเวณที่เป็นที่ตั้งของเมืองอยู่ถึง 2 แห่งด้วยกัน และชื่อที่เรียกเมืองนั้นก็มีหลายชื่อกล่าวคือ

1. 1) บริเวณพระปฐมเจดีย์และมีชื่อเรียกกันอย่างอื่นว่า เมืองศรีวิชัย เมืองนครชัยศรี เมืองปาวันหรือ ปาวัน

³⁰ สุวรรณ เกียรติไกรเพชร. "พระยาทรงพระยาพาน" ใน หนังสืออนุสรณ์งานพระราชทานเครื่องขมาและคินนังศพ นางสุธี บณยศรีสวัสดิ์. หน้า 184 - 185

1.2) บริเวณพระประโทณเจดีย์

ดังนั้น เมืองนครปฐมจึงมีชื่อเรียกหลายชื่อด้วยกัน แต่มีชื่อปรากฏในหลักฐานแน่ชัด คือ "เมืองนครชัยศรี" ซึ่งใช้มาตั้งแต่รัชกาลสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ จนกระทั่งถึง พ.ศ.2456 จึงได้เปลี่ยนชื่อเป็น "เมืองนครปฐม"

ข. พงสาวดาร เป็นงานเขียนที่มีศูนย์กลางความสำคัญอยู่ที่พระมหากษัตริย์ ราชสำนักหรือสถาบันการปกครอง งานเขียนประเภทพงสาวดารส่วนใหญ่เป็นงานที่กล่าวถึงเมืองนครชัยศรีที่มีที่ตั้งอยู่บริเวณตำบลท่านา อำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม ในปัจจุบัน โดยปรากฏเรื่องราวในพงสาวดารดังนี้

1) พงสาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)³¹ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก โปรดฯ ให้ชำระและแต่งเพิ่มเติม ปรากฏชื่อเมืองนครชัยศรีที่มีข้อความเดียวกันกับพระราชพงสาวดาร ฉบับพระราชหัตถเลขา ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และกรมหลวงวงษาธิราชสนิท ทรงร่วมกันชำระ เมื่อ พ.ศ.2398 และสมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ ทรงอธิบายเพิ่มเติมมีใจความว่า "ในรัชกาลสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ เมื่อเสด็จการพระราชทานเพลิงศพสมเด็จพระศรีสุริโยทัยแล้ว สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ตรัสว่า ไพร่บ้านพลเมือง ศรี จิตวา ปากใต้เข้าพระนครครั้งนั้นน้อย หนีออกอยู่ป่าดงห้วยเขาซ้อนไม่ได้เป็นอันมาก ให้เอาบ้านท่าจีนตั้งเป็นสาครบุรี ให้เอาบ้านตลาดขวัญตั้งเป็นเมืองนนทบุรี ให้แบ่งเอาแขวงเมืองราชบุรี แขวงเมืองสุพรรณบุรี ตั้งเป็นเมืองนครชัยศรี..."³²

2) พงสาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับวันวลิต พ.ศ.2182 แต่งโดยวันวลิต ชาวฮอลันดา ซึ่งเขียนขึ้นจากคำบอกเล่าและพงสาวดารฉบับเก่า ๆ และได้กล่าวถึงเมืองนครชัยศรีไว้ดังที่กล่าวไว้ ในข้อความสมัยอยุธยาแล้ว

³¹ อารยะทึง ศรีภพฤติ. ล.ค. หน้า 22

³² พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. พระราชพงสาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา.

จากพงศาวดารที่ออกมา^{๓๓}มีใจความตรงกันคือ ได้ระบุงการตั้งเมืองนครชัยศรีขึ้นในสมัยอยุธยา ซึ่งจะเห็นได้ว่าหลักฐานจากพงศาวดารจะให้ข้อมูลเรื่องเมืองที่มีตำแหน่งที่แน่นอน แต่ไม่ได้อธิบายเรื่องศาสนสถานใด ๆ เลย อีกทั้งชื่อเมืองก็มีปรากฏแต่คำว่า "นครชัยศรี" โดยไม่ได้ระบุงเมืองนครปฐมแต่อย่างไร

ค. นิราศ เป็นงานเขียนประเภทร้อยกรองที่พรรณาถึงการเดินทางจากที่หนึ่งไปยังที่หนึ่ง ในนิราศจะบรรยายถึงสิ่งที่พบเห็นระหว่างทางพร้อมกับรำพึงรำพันถึงนางอันเป็นที่รัก นิราศที่เกี่ยวข้องกับเรื่องเมืองนครปฐมที่เขียนก่อนรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีดังนี้

1) โคลงนิราศพระประทุม พระราชนิพนธ์ของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวงษาธิราชสนิท เมื่อ พ.ศ. 2377 ครั้งยังดำรงพระยศเป็นกรมหมื่นวงษาธิราชสนิท เนื้อเรื่องเป็นการพรรณาถึงนางอันเป็นที่รัก และการเดินทางไปนมัสการพระประทุม^{*} หรือพระปฐมเจดีย์ในปัจจุบันมีตอนที่กล่าวถึงไว้ว่า

เห็นวิหคนกไม้	ไปเพลิน
ขับขยอย่างบาทสเทิน	เร่งเร็ว
ถึงพนัสพนมเหิน	สถูปพระประทุมแม่
ประทับข้างค่างเข้า	สู่เบื้องบันใด ๆ ^{๓๓}

2) นิราศพระแท่นดงรัง ผู้แต่งคือ นายมี (หมื่นพรหมสมพัตสร) แต่งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2379 คราวเดินทางไปนมัสการพระประทุมและพระแท่นดงรัง นายมีได้บรรยายถึงพระประทุมไว้ว่า

* พระประทุม หรือพระประทม หรือบ้างก็เรียกกันว่า พระบันทม เพราะเชื่อว่าเป็นที่ที่พระพุทธเจ้าเสด็จมาบรรทม

^{๓๓} กรมหลวงวงษาธิราชสนิท. นิราศพระประทุม. หน้า 206

บรรลึงพระประสมประทับหยุด	ลีปบุรุษแข็งแรงแลสอน
แหวะขึ้นพระประสมประเมก	สโสมสรโสมนัสนมัสการ
ต่างระวันขึ้นจิตพิสง	เทียวเวียนวนไหว้รอบขอบสถาน
พระปรารงค์ใหญ่มีอยู่แต่บุราณ	สูงตระหง่านยอดเชื่อมเทียมอัมพร ³⁴

3) นิราศพระประสม ผู้แต่งคือ สุนทรภู่ กวีเอกของโลก แต่งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2385 เมื่อครั้งเดินทางไปนมัสการพระประสม เป็นนิราศที่ให้รายละเอียดเกี่ยวกับการเดินทางไปเมืองนครชัยศรี และเรื่องราวของเมืองนครชัยศรีมากที่สุด ในบรรดานิราศทั้ง 3 เรื่อง ในนิราศพระประสมของสุนทรภู่ได้บรรยายสภาพพระประสมไว้ดังนี้

ถึงวัดพระประสมบรมธาตุ	สูงทหาษาที่อยู่สันโดษบนโศดเขิน
แลกมื่นทั้นเท็งตั้งเชิงเทิน	เป็นโศดเขินสูงเสริมเขาเพิ่มพูน
ประกอบก่อย่อมุมมีซุ้มมูข	บุคิบุกรวจบถึงนภศุล
เป็นพีดแผ่แผ่นสนิทกัทธิฐาน	จงเพิ่มพูนพิศดารอยู่นานครั้น ³⁵

งานเขียนประเภทนิราศเป็นงานเขียนที่ให้ข้อมูลเกี่ยวกับเมืองนครชัยศรี โดยนิราศทั้ง 3 เรื่อง เขียนอยู่ในช่วงเวลา พ.ศ. 2377 - 2385 และความสำคัญของเมืองนครชัยศรีอยู่ที่พระประสม ซึ่งผู้แต่งนิราศบรรยายว่า ในช่วงเวลานั้นสภาพบริเวณพระประสมยังเป็นป่ารกการเดินทางยากลำบาก การเดินทางจากเมืองหลวงมายังพระประสม ในนิราศของสุนทรภู่กล่าวว่าจะต้องเดินทางโดยเรือ มาขึ้นบกที่บ้านธรรมศาสตร์ และเดินเท้ามายังพระปฐมเจดีย์ ซึ่งระหว่างทางเป็นป่ารก ถึงแม้การเดินทางจะยากลำบาก แต่ผู้คนยังเดินทางไปนมัสการพระประสม และเขียนนิราศ กล่าวถึงการเดินทางไปนมัสการพระประสมไว้ถึง 3 เรื่อง จึงอาจสันนิษฐานได้ว่า รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น พระประสมคงจะมีคนรู้จัก

³⁴ นายมี (หมื่นพรหมสมพัตสร). นิราศพระแท่นดงรัง. หน้า 58

³⁵ กรมศิลปากร. ชีวิตและงานของสุนทรภู่. หน้า 401 - 460

ไม่ใช่เนื้อหาก็อาจเป็นเพราะว่าคนเหล่านั้นได้รับฟังเรื่องราวเกี่ยวกับเจดีย์สูงใหญ่นี้ จากตำนาน
บ้างและจากคณะสงฆ์ที่ได้เดินทางไปนมัสการพระปฐมเจดีย์เมื่อปี พ.ศ. 2474 ด้วย ดังจะสังเกต
ได้จากงานนิราศทั้ง 3 เรื่อง เขียนขึ้นหลังจากปีที่ พระวชิรญาณภิกขุได้ไปนมัสการพระประท
มงานเขียนเกี่ยวกับเรื่องเมืองนครปฐม ก่อนรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระ

จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ปรากฏในรูปของ ตำนาน พงศาวดาร นิราศ อันเป็นจารีตประวัติด
ศาสตร์ในพนธ์แบบเก่า นั้น จะให้ภาพเกี่ยวกับเมืองนครปฐม ซึ่งอยู่ในชื่อนครชัยศรีอยู่ในขณะนั้น
ยังไม่กระจ่างชัดเท่าใดนัก ส่วนใหญ่จะมุ่งอธิบายถึงสาเหตุของการสร้างพระเจดีย์ใหญ่ ๆ มาก
กว่าความสนใจในเรื่องเมืองนครปฐม หลังจากรัชสมัยของพระองค์ เรื่องราวเกี่ยวกับเมือง
นครปฐมได้รับความสนใจมากขึ้น เพื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5
ได้ทรงทำการบูรณะซ่อมแซมองค์พระปฐมเจดีย์ ต่อจากรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว ได้เสด็จไปทอดยอดพระปฐมเจดีย์เมื่อ พ.ศ. 2413 และโปรดให้ตั้งกระเบื้องเคลือบ
จากเมืองจีนมาประดับองค์พระปฐมเจดีย์ พร้อมกับสร้างพระระเบียงขึ้นนอกเพิ่มขึ้นอีกชั้นหนึ่ง

เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ขึ้นครองราชย์
ทรงดำริว่า ควรรวมการปกครองบังคับบัญชาแห่งเมืองทั้งปวงให้ขึ้นอยู่กับสมุหนายก โดยปรับ
ปรุงเขตการปกครองเดิมเข้าเป็นมณฑลใหม่ และในปี พ.ศ. 2483 จึงได้จัดตั้งมณฑลนครชัยศรี
ขึ้น ประกอบด้วย 3 เมือง ด้วยกัน คือ เมืองนครชัยศรี สมุทรสาคร และสุพรรณบุรี โดยมี
เทศาภิบาลปกครองบังคับบัญชาผู้ว่าราชการเมืองอีกชั้นหนึ่ง และในวันที่ 1 ตุลาคม พ.ศ. 2441
ทรงย้ายเมืองนครชัยศรีและให้ที่ว่าการมณฑลไปตั้งทำการที่ระเบียงพระปฐมเจดีย์เป็นการชั่วคราว
ก่อน ดังที่สมเด็จพระมหาพรหมราชาญาณ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย ผู้ทรงดำริและ
ควบคุมการย้ายเมืองในครั้งนั้นได้ทรงบันทึกว่า "...ท้องที่ตำบลนั้น (ต.พระปฐมเจดีย์) ซึ่งเป็น
ที่ร้างและเป็นป่าเปลี่ยวอยู่มาก แม้ที่การรัฐบาลในชั้นแรก ต้องไปอาศัยอยู่ในพระระเบียง
และวิหารทิศศาลาพระปฐมเจดีย์ มีการที่จะต้องสร้างเมืองนครปฐมขึ้นใหม่ทั้งเมือง คือว่าจะ
ต้องทำที่ป่าให้เป็นถนนหนทางและเป็นที่ตั้งสร้างสถานที่ต่าง ๆ สำหรับรัฐบาล ทั้งสร้างที่พักสำหรับ

ข้าราชการ ตลอดจนสร้างตลาดยี่สามสำหรับเมือง..."³⁶ และจากเอกสารตรวจราชการ เมืองนครไชยศรีของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ อีกฉบับหนึ่งได้กล่าวได้ว่า³⁷

"...ได้ไปตรวจที่ว่าการมณฑลและที่ว่าการอำเภอพระปฐมเจดีย์ ในวันที่ไปถึงนั้น ที่ว่าการมณฑลจัดการเป็นหมวดหมู่ แลการเรียบเรียงเก็บจดหมายเรียบร้อยดี เพราะขอคนในกระทรวงมาไว้หลายคน และเห็นได้ว่าถ่ายแบบในศาลากระทรวงมหาดไทยมา จัดแทบทุกอย่างที่จะทำได้ บางอย่างเกินต้องการในที่นี้มีบ้าง เช่นเข้าในบันทึกจดหมายบันทึก ตลอดจนรายงานตีพิมพ์ ซึ่งมีกำหนดฉบับแลเวลาอื่น ไม่จำเป็นเลขจะต้องเข้าบันทึก ดูเหมือนที่กรุงเก่าก็ยังเป็นเช่นนี้ ได้ชี้แจงให้เข้าใจว่า การที่จะเอาอย่างนั้นควรเอาอย่างแต่ที่จำเป็น ที่ไม่จำเป็นไปเอาอย่างให้เหนือยไม่มีประโยชน์อันใด ที่ว่าการมณฑลนี้กระบวนจัดที่ทางก็สอาด สบายเสียแต่ไปตั้งในวัดเท่านั้น ในเวลานี้การคลังมณฑลกำลังข้าหลวงคลังคนใหม่มารับการ จากพระสรรค์ ส่งกันยังไม่เสร็จ ดูเหมือนจะมีการยุ่งเหยิงบ้างเล็กน้อย การคลังมณฑลนี้คง ยิ่งเลวกว่ามณฑลกรุงเก่ามาก เพราะยังเป็นอย่างเก่าพึ่งจะเปลี่ยนเข้าแบบใหม่..."

ในปี พ.ศ. 2443 โปรดเกล้าฯ ให้สร้างทางรถไฟสายใต้ผ่านองค์ พระปฐมเจดีย์ซึ่งสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงเฝ้าไว้ในหนังสือเรื่อง ปาฐกถา เรื่องกของสงวนโบราณ" ฉบับพิมพ์ พ.ศ. 2473 ความตอนหนึ่งว่า

"...เมื่อเริ่มสร้างรถไฟสายใต้ใน พ.ศ. 2443 เวลานั้นท้องที่รอบ พระปฐมเจดีย์ยังเป็นป่าเปลี่ยวอยู่โดยมาก ในป่าเหล่านั้นมีซากพระเจดีย์โบราณขนาดใหญ่ๆ ซึ่ง สร้างกันสมัยพระปฐมเจดีย์อยู่หลายองค์ พวกรับเหมาทำทางรถไฟไปรื้อเอาอิฐพระเจดีย์เก่ามา กมเป็นอับเฉากลางรางรถไฟ ได้อิฐพอถมตั้งแต่สถานีบางกอกน้อยไปตลอดระยะทางกว่า 50

³⁶ วิษุตา ทองมิตร. ล.ค. หน้า 154

³⁷ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. "เอกสารตรวจราชการเมืองนครไชยศรี" ใน หนังสืออนุสรณ์งานสถาปนากิจศพ หม่อมล่าควน ลิศกุล ณ อุษยชา วันที่ 22 กรกฎาคม 2511.

กิโลเมตร เมื่อย้ายที่ว่าการมณฑลจากริมแม่น้ำขึ้นไม่ต่ำ ๗ ตำบลพระปฐมเจดีย์หรือกันเสียหมดแล้ว ก็ได้แต่เก็บศิลาเครื่องประดับพระเจดีย์เก่าเหล่านั้นมารวบรวมรักษาไว้ ยังปรากฏอยู่รอบพระระเบียงพระปฐมเจดีย์บัดนี้" ^{๖๘}

อีกหนึ่งปีต่อมาคือ พ.ศ. 2444 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้วางผังเมือง อาคารสถานที่และย้ายเมืองนครชัยศรีไปอยู่ที่ตำบลพระปฐมเจดีย์ (ฉบับที่กรมศิลปากรตรวจสอบชำระใหม่ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. 2506 ระบุว่าย้าย พ.ศ. 2444 ตรงกับวันที่ 11 เมษายน ร.ศ. 120) จึงมีราษฎรอพยพไปอยู่กันหนาแน่นขึ้น ในการวางผังเมือง ได้โปรดให้ตัดถนนหนทางเพิ่มขึ้นจากเดิมหลายสาย เช่น ถนนหน้าองค์พระปฐมเจดีย์ตรงไปผ่าหน้าพระประโทนเจดีย์และพระราชทานนามว่า ถนนเทศา ถนนรอบองค์พระปฐมเจดีย์ โดยพระราชทานนามถนนด้านนอกว่า ถนนหน้าพระ ทางเหนือชื่อถนนซ้ายพระ ทางใต้ชื่อถนนขวาพระ ทางตะวันตกชื่อ ถนนหลังพระ ฯลฯ เป็นต้น

สมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชกรณียกิจที่เกี่ยวข้องกับจังหวัดนครปฐมมาก ดังปรากฏว่าโปรดให้ปฏิสังขรณ์วิหารหลวงและโปรดให้พระยาอนุศาสน์เวตกร เขียนภาพพระปฐมเจดีย์องค์เดิม ภาพเทวดา ครุฑ นาค และนักบวชในศาสนาต่าง ๆ ไว้ที่ผนังวิหาร ซ่อมกำแพงแก้วล้อมรอบบริเวณองค์พระปฐมเจดีย์ ทำบันไดนาค สร้างถนน สร้างสะพานข้ามคลอง เจดีย์บูชาขึ้นสะพานหนึ่ง ทรงพระราชทานนามว่า "สะพานเจริญศรัทธา" และในระหว่างที่เสด็จไปประทับที่นครปฐม พระยาสุพรรณบุรี (อ๊อ กรรณสูต) ได้นำแผ่นสัมฤทธิ์ 2 ชิ้น รูปครุฑปราบมารแผ่นหนึ่ง และรูปกระบี่ปราบมารอีกแผ่นหนึ่ง ขึ้นทูลเกล้าฯ ภายในวันที่ 13 มกราคม พ.ศ. 2453 ซึ่งแผ่นสัมฤทธิ์นี้ พระอธิการวัดพระประโทนเจดีย์ขุดได้ในบริเวณรอบ ๆ พระเจดีย์ จึงโปรดเกล้าฯ ให้จัดการสร้างประกอบเป็นธงสี่เหลี่ยม คือ "ธงกระบี่รูปครุฑพ่าห์" และเนื่องจากการที่พระองค์เคยเสด็จไปค้นคว้า

^{๖๘} สำนักงานจังหวัดนครปฐม, กระทรวงมหาดไทย. ล.ด. หน้า 12

โบราณวัตถุในบริเวณกรุงสุโขทัยเดิม รวมทั้งเมืองศรีสัชนาลัย ทรงอัญเชิญพระพุทธรูปงาม ๆ มาในกรุงเทพฯ พระพุทธรูปเป็นแบบสุโขทัยปางห้ามญาติ องค์ใหญ่องค์หนึ่ง ทรงได้มาแต่พระเสีษ พระหัตถ์ พระบาท จึงโปรดฯ ให้ช่างปั้นสร้างองค์พระขึ้นใหม่จนเต็มพระองค์ แล้วอัญเชิญมาประดิษฐานในวิหารทิศเหนือ เมื่อ พ.ศ. 2458 และในปี พ.ศ. 2466 จึงถวายพระนามพระพุทธรูปนี้ว่า "พระร่วงโรจนฤทธิ์ ศรีอินทราทิตย์ธรรมโมภาส มหาวชิราวุธราชูปถัมภ์นิยบพิตร"³⁹ และในพระราชพิธีบรมราชาภิเษกย้ายทรงขอให้แบ่งพระสรีรางคารส่วนหนึ่ง บรรจุไว้ที่ฐานพระร่วงโรจนฤทธิ์

พระองค์ทรงโปรดให้มีการฝึกหัดลูกเสือและเสือป่า ทั้งในพระนครและหัวเมือง พระองค์ได้ทรงเลือกนครปฐมเป็นที่ฝึกซ้อมอยู่เสมอ ดังนั้น พระองค์จึงโปรดให้สร้างพระราชวังแห่งหนึ่งขึ้นตรงบ้านเนินปราสาท เมื่อ พ.ศ. 2454 เพื่อเป็นที่เสด็จแปรพระราชฐาน ทรงพระราชทานนามว่า "พระราชวังสนามจันทร์" ซึ่งเป็นสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ทั้งสิ้น พระราชวังสนามจันทร์นี้มี พระที่นั่งต่าง ๆ มากมายและสวยงาม เช่น พระที่นั่งพิมานปฐม, พระที่นั่งอภิรมย์ฤดี, พระที่นั่งสามัคคีมุขมาตย์ เป็นต้น และเรือนข้าราชการที่ใกล้ชิดอีก 5 หลัง คือ เรือนทับแก้ว, เรือนทับขวัญ, เรือนทับเจริญ พระตำหนักมาลีราชรัตนบัลลังก์ และพระตำหนักชาลิมงคลอาสน์⁴⁰ สำหรับชื่อจังหวัดนครปฐมนั้นได้มีขึ้นเป็นครั้งแรกในสมัยของพระองค์นี้ กล่าวคือ เมื่อวันที่ 2 กรกฎาคม พ.ศ. 2456⁴¹ โปรดเกล้าฯ ให้เปลี่ยนชื่อเมืองนครชัยศรีเป็นเมืองนครปฐม แต่ยังคงเรียกว่า มณฑลนครชัยศรีอยู่ตามเดิม

สมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 7 โปรดให้สร้างพระอุโบสถวัดพระปฐมเจดีย์ที่สร้างค้างมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 6 จนงเสด็จสวรรคต ในปี พ.ศ. 2475 ได้มีประกาศยกเลิกมณฑลนครชัยศรีและโอนให้การปกครองจังหวัดในมณฑลนครชัยศรี

³⁹ วิษยะดา ทองมิตร. ล.ด. หน้า 155

⁴⁰ ศรี อมาตยกุล. ประวัติเมืองสำคัญ. หน้า 466- 468

⁴¹ สำนักงานจังหวัดนครปฐม, กระทรวงมหาดไทย. ล.ด. หน้า 13

ไปรวมกับมณฑลราชบุรี มณฑลนครชัยศรีมีชื่อเป็นมณฑลอยู่รวมทั้งสิ้น 38 ปี และเมื่อมีการประกาศใช้พระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการแผ่นดิน พ.ศ. 2476 จังหวัดนครปฐมซึ่งเคยขึ้นกับมณฑลราชบุรีก็แยกมาเป็นเขตการปกครองส่วนภูมิภาคอิสระ เป็นจังหวัดนครปฐมเรื่อยมาจนถึงทุกวันนี้

2.2 ประวัติความเป็นมาของอำเภอต่าง ๆ ในจังหวัดนครปฐม

2.2.1 อำเภอเมืองนครปฐม

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เปลี่ยนแปลงการปกครองหัวเมืองต่าง ๆ ในราชอาณาจักรจากแบบประเพณี ที่ใช้สืบเนื่องมาแต่สมัยอยุธยาเป็นการจัดการปกครองแบบมณฑล โดยจัดแบ่งหัวเมืองหรือจังหวัดต่าง ๆ ออกเป็นมณฑล มีข้าหลวงเทศาภิบาลสำเร็จราชการมณฑล เป็นข้าหลวงต่างพระเนตรพระกรรณ ปกครองไพร่ฟ้าประชาราษฎร์ ในหัวเมืองมณฑลต่าง ๆ เมื่อปี พ.ศ. 2438 ได้ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งมณฑลนครชัยศรีขึ้น โดยรวมเมืองนครชัยศรี เมืองสมุทรสาคร และเมืองสุพรรณบุรี ดินแดนสามหัวเมืองในลุ่มน้ำท่าจีนไว้ในเขตมณฑลนครชัยศรี แล้วยกเมืองนครชัยศรีขึ้นเป็นที่ว่าการมณฑลและทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระยามหาเทพฯ (บุตรบุญวัดพันธุ) ดำรงตำแหน่งข้าหลวงเทศาภิบาลสำเร็จราชการมณฑลนครชัยศรีเป็นคนแรก

เมืองนครชัยศรีนั้นเป็นเมืองเก่าแก่เมืองหนึ่งในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา จัดตั้งมาตั้งแต่แผ่นดินสมเด็จพระมหาจักรพรรดิแห่งกรุงศรีอยุธยา ที่ตั้งเมืองเดิมอยู่ที่ตำบลท่านา ริมแม่น้ำท่าจีนดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงโปรดให้ตั้งเมืองนครชัยศรี เป็นที่ว่าการมณฑลนั้น ปรากฏว่าเมืองนครชัยศรีแบ่งเขตการปกครองออกเป็น 4 อำเภอ คือ อำเภอตลาดใหญ่ (อำเภอสามพราน) อำเภอบางไผ่นา (อำเภอบางเลน) อำเภอพระปฐมเจดีย์ (อำเภอเมืองนครปฐม) และอำเภอเมือง (อำเภอเมืองนครชัยศรีในปัจจุบัน) ตามหลักฐานที่ปรากฏนี้ อำเภอพระปฐมเจดีย์คืออำเภอเมืองนครปฐมในปัจจุบัน ในสมัยที่ได้จัดตั้งอำเภอพระปฐมเจดีย์ ปรากฏว่าเป็นระยะเวลาที่ได้มีการก่อสร้าง

ปฏิสังขรณ์องค์พระปฐมเจดีย์ซึ่งได้ดำเนินการมาตั้งแต่รัชกาลที่ 4

อำเภอพระปฐมเจดีย์ ได้รับการยกฐานะขึ้นเป็นอำเภอเมืองประมาณปี พ.ศ. 2439 (ร.ศ. 115) ⁴² ที่ว่าการอำเภอตั้งอยู่ในท้องที่ตำบลพระปฐมเจดีย์ ที่ตั้งอาคาร ที่ว่าการอำเภอนั้นจะตั้งอยู่ตรงไหนไม่ปรากฏหลักฐาน แต่สันนิษฐานว่าคงมีที่ตั้งอยู่ใกล้เคียง พระปฐมเจดีย์ บางท่านสันนิษฐานว่าคงจะอาศัย ในบริเวณพระปฐมเจดีย์เป็นที่ทำการ เพราะ ในสมัยนั้นมีค่าน้ำหนักและพระราชวังต่าง ๆ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 ได้ทรงสร้างไว้เป็นที่ประทับขณะที่เสด็จมามัสการพระปฐมเจดีย์ในรัชสมัยของพระองค์ ต่อมา ปี พ.ศ. 2444 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงโปรดให้ย้ายเมืองนครชัยศรี มาตั้งอยู่ที่บริเวณพระปฐมเจดีย์ และก่อสร้างเมืองนครปฐมขึ้นใหม่ทั้งเมือง จะต้องทำพื้นที่ป่า ให้เป็นถนนหนทาง และเป็นที่พักสร้างสถานที่ต่าง ๆ สำหรับรัฐบาล ทั้งสร้างที่พักข้าราชการ ตลอดจนสร้างศาลาคือศาลสำหรับเมืองเมื่อทางราชการได้ย้ายเมืองนครชัยศรีมาอยู่ในบริเวณ พระปฐมเจดีย์แล้ว ปรากฏว่าชื่ออำเภอเมืองนั้นยังคงเป็นชื่อเรียกอำเภอ นครชัยศรีตลอดมา ที่ตั้งที่ว่าการอำเภอพระปฐมเจดีย์ในระยะนี้ มีหลักฐานปรากฏว่าตั้งอยู่ตรงกับประตูชัย พระปฐมเจดีย์

จนถึงสมัยรัชกาลที่ 6 ทรงโปรดให้สร้างพระราชวังขึ้นที่ตำบลสนามจันทร์ เมื่อ พ.ศ. 2454 ได้ทรงแปรพระราชฐานเสด็จมาประทับอยู่ที่พระราชวังสนามจันทร์และทำการซ่อม รมเสื่อป่าเป็นประจำ ทางมณฑลจึงได้จัดที่ว่าการอำเภอเดิมถวายแก่สิ้นเกล้าฯ และมหาธีรราชเจ้า เพื่อทรงเปิดให้เป็นที่พักของกองเสื่อป่า มณฑลนครชัยศรี ที่ว่าการอำเภอนครปฐมในปัจจุบัน คั้งปี พ.ศ. 2456 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงโปรดให้ตั้งเมืองนครปฐมขึ้น จึงโปรด ให้เปลี่ยนชื่อเมืองนครชัยศรีเป็นเมืองนครปฐม และทรงโปรดให้เปลี่ยนชื่ออำเภอเมืองในสมัยนั้น เป็นอำเภอ นครชัยศรี พร้อมกับเปลี่ยนชื่ออำเภอพระปฐมเจดีย์เป็นอำเภอเมืองให้ตรงกับประกาศ

⁴² ค.

ตั้งเมืองนครปฐม ทางราชการจึงใช้ชื่ออำเภอนี้ว่า "อำเภอเมืองนครปฐม" ตั้งแต่นั้นมา ⁴³

อาคารที่ว่าการอำเภอเมืองนครปฐมหลังเดิม เป็นอาคารไม้ชั้นเดียว ใต้ถุนสูงทรงมะนิลา ซึ่งเป็นแบบอาคารที่ทำการของทางราชการในสมัยก่อน สันนิษฐานว่าสร้างขึ้นราว ๆ ปี พ.ศ. 2456 ⁴⁴ ต่อมาได้มีการก่อสร้างต่อเติมอาคารชั้นล่างเพิ่มขึ้น เพื่อให้เป็นที่ทำงานของเจ้าหน้าที่และแผนกการต่าง ๆ ของทางราชการเพิ่มขึ้น ในสมัยต่อมาจึงเปลี่ยนรูปทรงเป็นอาคารสองชั้น และใช้เป็นที่ทำการของทางราชการตลอดมาจนถึง พ.ศ. 2513 เป็นระยะเวลานานประมาณ 57 ปี ปรากฏว่าสภาพอาคารและวัสดุก่อสร้างต่าง ๆ ชำรุดทรุดโทรมมากและอากาศเดิมที่ใช้มาตลอดระยะเวลาอันยาวนานถึงคริสต์วรรษนั้นก็คับแคบ ไม่เพียงพอกับจำนวนพนักงานเจ้าหน้าที่และส่วนราชการต่าง ๆ ที่ได้ขยายออกไป ทำให้การปฏิบัติงานและการติดต่อประสานงานต่าง ๆ ระหว่างข้าราชการกับประชาชนไม่ได้รับความสะดวกเท่าที่ควร ทางอำเภอจึงได้ดำริที่จะสร้างอาคารที่ว่าการขึ้นใหม่ให้เหมาะสมและเพียงพอกับหน่วยราชการต่าง ๆ ที่ขยายออกไป

ปี พ.ศ. 2513 กระทรวงมหาดไทยได้อนุมัติงบประมาณ เพื่อจัดสร้างที่ว่าการอำเภอเมืองนครปฐมขึ้นใหม่ จำนวนเงิน 500,000 บาท โดยให้ปลูกเป็นแบบอาคารไม้สองชั้น ทางอำเภอเมืองนครปฐมได้ประชุมข้าราชการ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน พ่อค้า คหบดี และประชาชนทั่วไปพิจารณาเกี่ยวกับการปลูกสร้างอาคาร ที่ว่าการอำเภอ เมืองนครปฐมหลังใหม่ ที่ประชุมมีความเห็นพร้อมกันว่า ควรจะสร้างที่ว่าการอำเภอเมืองนครปฐมเป็นอาคารคอนกรีต สองชั้นแบบสถาปัตยกรรมไทยตามสมัยนิยม เพื่อให้เป็นอาคารที่สง่างามของเมืองนครปฐม อำเภอได้ทำรายงานขึ้นกราบเรียนผู้ว่าราชการจังหวัดในขณะนั้น และได้รับการสนับสนุนเป็นอย่างดี จังหวัดได้ติดต่อขอเปลี่ยนแปลงแบบแปลนไปยังกระทรวงมหาดไทย และได้รับอนุมัติให้ก่อสร้างอาคารคอนกรีตสองชั้นแบบทรงไทย ซึ่งเป็นแบบของกรมโยธาเทศบาล โดยที่การก่อสร้างอาคารหลังใหม่นี้

⁴³ ค.

⁴⁴ ค.

ต้องใช้เงินค่าก่อสร้างรวมทั้งครุภัณฑ์ประมาณ 1,000,000 บาทเศษ อำเภอได้รับเงินงบประมาณจากราชการเพียง 500,000 บาท จำนวนเงินที่ได้รับไม่เพียงพอที่จะสร้างอาคารและสิ่งประกอบอื่น ๆ ให้สำเร็จลุล่วงไปได้ แต่ด้วยความอุปถัมภ์สนับสนุนของท่านผู้ว่าราชการจังหวัดนครปฐมและความร่วมมืออันดีจากประชาชน พ่อค้า คหบดี และท่านผู้มีจิตศรัทธาจำนวนมาก ได้อนุเคราะห์บริจาคเงินสมทบเพื่อก่อสร้างที่ว่าการอำเภอเมืองนครปฐม และได้ทำพิธีวางศิลาฤกษ์อาคาร เมื่อวันที่ 21 กันยายน พ.ศ. 2513 และการก่อสร้างเสร็จเรียบร้อย เมื่อวันที่ 29 มีนาคม พ.ศ. 2514 ทำพิธีเปิดป้ายอาคารวันที่ 13 เมษายน พ.ศ. 2514 นับว่าเป็นอาคารที่ว่าการอำเภอเมืองสร้างเสร็จแล้ว เป็นอาคารที่ทำการของรัฐบาลที่ส่งางามหลังหนึ่งภายในอาคารทั้งสองชั้นแบ่งแยกเป็นสถานที่ทำงานของพนักงานเจ้าหน้าที่แผนกการต่าง ๆ เป็นระเบียบเรียบร้อยและเกิดความสะดวกแก่ประชาชนที่ติดต่อกับทางราชการเป็นอย่างดี

ที่ตั้งของที่ว่าการอำเภอเมืองนครปฐม ตั้งอยู่ที่ถนนเทศบาลเมืองนครปฐม ตำบลพระปฐมเจดีย์มีพื้นที่ทั้งหมดประมาณ 519 ตารางกิโลเมตร (324,375 ไร่) มีอาณาเขตดังนี้ ⁴⁵

ทิศเหนือ	ติดต่อกับเขตอำเภอกำแพงแสนและดอนตูม
ทิศใต้	ติดต่อกับเขตอำเภอสสามพราน จังหวัดนครปฐม และอำเภอบางแพ จังหวัดราชบุรี
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับเขตอำเภอนครชัยศรี
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับเขตอำเภอบ้านโป่ง และอำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี

อำเภอเมืองนครปฐม เป็นแหล่งเกษตรกรรมที่สำคัญแห่งหนึ่งของจังหวัดเพราะพื้นที่เป็นที่ราบพื้นดินเป็นดินดีอุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การทำนา ทำไร่ ปลูกพืชผลต่าง ๆ และผลไม้ บางอย่างจึงเป็นแหล่งที่มีประชาชนอยู่หนาแน่นและประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นส่วนใหญ่

ลักษณะภูมิประเทศของอำเภอเมืองนครปฐม เป็นพื้นที่ราบลุ่มไม่มีภูเขาอยู่ระหว่างลุ่มแม่น้ำท่าจีนและแม่น้ำแม่กลอง ท้องที่ตอนเหนือของอำเภอ มีอาณาเขตติดต่อกับเขตอำเภอกำแพงแสนและอำเภอดอนตูมได้แก่ ตำบลบ้านยาง ตำบลหนองปากโลง ตำบลหนองงูเห่า ตำบลตาก้องและตำบลมวบแค ลักษณะพื้นที่เป็นที่ราบค่อนข้างดอน พื้นที่ลาดเทจากทิศตะวันตกต่ำลงสู่ทุ่งราบลุ่มแม่น้ำท่าจีนทางทิศตะวันออก บริเวณพื้นที่ดังกล่าวนี้ มีลำห้วยและคลองต่าง ๆ รับน้ำที่ไหลบ่าจากลุ่มน้ำแม่กลอง ทำให้มีน้ำใช้ทำการเพาะปลูกในฤดูน้ำ แต่ก็เก็บกักน้ำไว้ไม่อยู่เพราะเป็นพื้นที่ดอน ฤดูน้ำลดน้ำก็ไหลลงสู่แม่น้ำท่าจีน ดังนั้น ในฤดูแล้งพื้นที่ในตำบลเหล่านี้จึงกันดารและค่อนข้างแห้งแล้งมากกว่าตำบลอื่น ๆ ทางทิศใต้ของอำเภอ พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบลุ่มเหมาะแก่การทำนาและปลูกพืชผลต่าง ๆ

สภาพดินฟ้าอากาศของเขตอำเภอเมืองนครปฐม อยู่ในเกณฑ์ค่อนข้างร้อนและมีความชื้นแปรไปตามฤดูกาล อุณหภูมิสูงสุดเฉลี่ยประมาณ 35 องศาในเดือนเมษายน เฉลี่ยต่ำสุดประมาณ 20 องศาเซลเซียส ในเดือนมกราคม ปริมาณน้ำฝนสูงสุดในเดือนกันยายนประมาณ 300 มิลลิเมตร

ลำน้ำที่สำคัญ มีคลองเจดีย์บูชาซึ่งปัจจุบันใช้เป็นคลองระบายน้ำ จากทางด้านเหนือของอำเภอเมืองนครปฐมและในเขตเทศบาลเมืองนครปฐม ไปสู่แม่น้ำท่าจีน ไม่ได้ใช้ประโยชน์ทางด้านคมนาคมเพราะปัจจุบันมีถนนสะดวกในการสัญจรไปมา อีกคลองหนึ่งคือคลองทัพหลวง เป็นลำคลองที่ส่งน้ำเพื่อช่วยเหลือเกษตรกรในการเพาะปลูกพืชไร่ อยู่ในเขตตำบลหนองงูเห่า และตำบลทัพหลวง

การปกครองของอำเภอเมืองนครปฐม มีการบริหารราชการส่วนภูมิภาค มี 24 ตำบล 198 หมู่บ้าน (ไม่รวมเขตเทศบาลซึ่งมี 1 ตำบล) การบริหารส่วนท้องถิ่น มีเทศบาลเมือง 1 แห่ง สุขาภิบาล 2 แห่ง ^{๕๕} นอกจากนี้ยังมีการสาธารณสุขและการสาธารณสุขปโภค การ

คลังและการสหกรณ์ ที่มีการเตรียมพร้อมปรับปรุงและพัฒนาอยู่เสมอ อำเภอเมืองนครปฐม จึงเป็น อำเภอหนึ่งที่สำคัญของจังหวัด

2.2.2 อำเภอนครชัยศรี

อำเภอ นครชัยศรี เคยเป็นที่ตั้งเมืองนครชัยศรีในรัชกาลของสมเด็จพระมหาจักรพรรดิแห่งกรุงศรีอยุธยา ตัวเมืองตั้งอยู่ที่ปากคลองบางแก้ว (ห่างจากตัวอำเภอปัจจุบันประมาณ 2 ก.ม.) มีฐานะเป็นเมืองตลอดมา ต่อมาได้โปรดให้โอนเมืองนครชัยศรีซึ่งเดิมสังกัดกรมมหาดไทยไปสังกัดกรมท่า จนกระทั่งมีการปรับปรุงการปกครองใหม่ เมื่อ พ.ศ. 2435 ในรัชกาลของสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวให้จัดตั้งกระทรวงมหาดไทยขึ้น โดยยกฐานะจากกรมมาเป็นกระทรวงมหาดไทย และได้ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งมณฑลขึ้น โดยรวมเมืองนครชัยศรี สมุทรสาคร สุพรรณบุรี เข้าไว้ในมณฑลเดียวกัน เรียกว่า "มณฑลนครชัยศรี"⁴⁷ เมื่อปี พ.ศ. 2438 และให้เมืองนครชัยศรีเป็นที่ตั้งมณฑล ต่อมาในปี พ.ศ. 2444 ได้ย้ายที่ตั้งว่าการมณฑล ไปตั้งที่พระปฐมเจดีย์และในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เปลี่ยนชื่อเมืองนครชัยศรี เป็นเมืองนครปฐม แต่ชื่อมณฑลยังคงเรียกตามชื่อเดิม ส่วนที่ตั้งว่าการอำเภอได้ย้ายจากที่เดิมมาอยู่ในที่ตั้งปัจจุบัน โดยเรียกว่า "อำเภอเมือง" จนถึง พ.ศ. 2456 ซึ่งได้ตั้งเมืองนครปฐมขึ้นแล้ว จึงยุบอำเภอเมืองเดิม ตั้งเป็นอำเภอนครชัยศรีขึ้นกับจังหวัดนครปฐมจนถึงปัจจุบัน

อำเภอ นครชัยศรี ตั้งอยู่เส้นรุ้งที่ 13 47' เส้นแวงที่ 1000, 63 ตะวันออก ห่างจากกรุงเทพมหานคร 43 กิโลเมตร สภาพที่ดินโดยทั่วไปเป็นที่ราบลุ่ม มีแม่น้ำท่าจีนไหลผ่าน มีอาณาเขตติดต่อดังนี้⁴⁸

ทิศเหนือ	ติดต่อกับอำเภอบางเลน อำเภอคอนคาญ จังหวัดนครปฐม
ทิศใต้	ติดต่อกับอำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม

⁴⁷ วิยะดา ทองมิตร. ล.ด. หน้า 154

⁴⁸ สำนักงานจังหวัดนครปฐม, กระทรวงมหาดไทย. ล.ด. หน้า 19

ทิศตะวันออก ติดต่อกับอำเภอไทรน้อย อำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี
และเขตคลังชั้น กรุงเทพมหานคร

ทิศตะวันตก ติดต่อกับอำเภอเมืองนครปฐม

สภาพภูมิอากาศ มีอากาศค่อนข้างร้อน อุณหภูมิเฉลี่ยในเดือนเมษายน 35 องศาเซลเซียส ต่ำสุดในเดือนกรกฎาคม 20 องศาเซลเซียส

ลักษณะภูมิประเทศและสภาพเศรษฐกิจ อำเภอนครชัยศรีมีพื้นที่ประมาณ 345 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 215,625 ไร่ พื้นที่ตั้งอยู่ในที่ราบลุ่มภาคกลาง มีแม่น้ำท่าจีน (แม่น้ำนครชัยศรี) ไหลผ่านและมีคลองหลายสายแยกจากแม่น้ำนี้เข้าไปในพื้นที่นา พื้นที่ส่วนใหญ่มีงามชุ่มชื้นอุดมสมบูรณ์ เหมาะสำหรับการเพาะปลูกพืชผักและผลไม้ได้ดีที่สุด และเนื่องจากอำเภอนี้ มีระยะทางไกลกรุงเทพฯ มาก ประกอบกับที่ทางหลวงแผ่นดินมีสภาพดีมาก มีทรัพยากรและกำลังงาน ซึ่งถือว่าเป็นองค์ประกอบที่สำคัญต่อการพัฒนาอำเภอเป็นอย่างมาก ซึ่งในปัจจุบันนี้ได้มีโรงงานอุตสาหกรรมขนาดกลางและขนาดย่อมมาตั้งอยู่ในท้องที่อำเภอ นครชัยศรี จำนวนมาก จึงถือได้ว่าท้องที่อำเภอ นครชัยศรีกำลังจะกลายเป็นแหล่งอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ น้อยต่อไป เนื่องจากใกล้ย่านการค้า การบริหารธุรกิจการค้า การขนส่งก็มีประสิทธิภาพสูง การคัดเลือกแรงงานหรือสับเปลี่ยนแรงงาน ก็มีความคล่องตัวมากขึ้น เนื่องจากมีทรัพยากรและกำลังแรงงานอย่างพอเพียง

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่าพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบลุ่ม การเกษตรกรรมจึงเป็นพื้นฐานของระบบเศรษฐกิจในอำเภอนี้ ราษฎรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำนา ทำสวนผลไม้ชนิดต่าง ๆ ได้แก่ องุ่น มะพร้าว ส้มเขียวหวาน ส้มโอ มะม่วงเขียวเสวย สำหรับการเลี้ยงสัตว์ส่วนมากจะเลี้ยงสุกร เป็ด ไก่ ซึ่งนับว่าทำรายได้ให้แก่ประชาชนได้มากที่สุด ส่วนในด้าน การประมงมีอยู่บ้างแต่ไม่มากนัก ส่วนใหญ่เลี้ยงไว้รับประทานสำหรับการจับสัตว์น้ำจะจับในแม่น้ำลำคลองทั่วไป และในปัจจุบันอำเภอกำลังส่งเสริมการเลี้ยงสัตว์น้ำ โดยการแจกพันธุ์ปลาหลายชนิด แก่ประชาชน ตลอดจนให้คำแนะนำแก่เกษตรกรที่ต้องการจะประกอบอาชีพต่อไป

ด้านการปกครอง มีการบริหารราชการส่วนภูมิภาคในพื้นที่ 27 ตำบล 121

หมู่บ้าน การบริหารราชการส่วนท้องถิ่น มีสาขาภิบาล 2 แห่ง คือ สาขาภิบาลนครชัยศรีและสาขาภิบาลห้วยพลู ส่วนด้านอื่น ๆ ก็มีการพัฒนาไปตามนโยบายของจังหวัดและรัฐบาล

2.2.3 อำเภอสามพราน

อำเภอสามพรานเป็นอำเภอแก่อำเภอหนึ่ง เมื่อปี พ.ศ.2439 อำเภอสามพราน เริ่มตั้งที่ว่าการอำเภอขึ้น เรียกว่า "อำเภอตลาดใหม่" ตั้งอยู่ที่บ้านตลาดใหม่ (หมู่ที่ 8 ตำบลท่าตลาดในปัจจุบัน) ซึ่งอยู่กับมณฑลนครชัยศรี ต่อมาปี พ.ศ.2458 ได้ย้ายที่ว่าการอำเภอตลาดใหม่มาตั้งที่ตำบลสามพราน คือ สถานที่ปัจจุบัน เปลี่ยนนายอำเภอตลาดใหม่เป็นอำเภอสามพราน ตามนามตำบลที่เป็นที่ตั้งที่ว่าการอำเภอและคงขึ้นอยู่กับมณฑลนครชัยศรีตามเดิม ต่อมาปี พ.ศ.2475 ทางราชการได้ยุบมณฑลนครชัยศรีไปรวมกับมณฑลราชบุรี อำเภอสามพรานจึงขึ้นอยู่กับความปกครองของมณฑลราชบุรี จนกระทั่งปี พ.ศ.2476 ได้ยุบมณฑลทั้งหมดที่ราชอาณาจักรอำเภอสามพรานจึงขึ้นอยู่กับจังหวัดนครปฐม ตามพระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการไทย พ.ศ.2476 จนถึงปัจจุบันนี้

สภาพทางภูมิศาสตร์ของอำเภอสามพราน ที่ว่าการอำเภอสามพรานตั้งอยู่หมู่ที่ 7 ตำบลสามพราน อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม มีพื้นที่ 240,123 ตารางกิโลเมตร มีอาณาเขตดังนี้ ⁴⁰

ทิศเหนือ ติดต่อกับอำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม

ทิศใต้ ติดต่อกับอำเภอกระทุ่มแบน อำเภอบ้านแพ้ว จังหวัดสมุทรสาคร

ทิศตะวันออก ติดต่อกับเขตคลังขึ้น เขตหนองแขม กรุงเทพมหานคร

ทิศตะวันตก ติดต่อกับอำเภอเมืองนครปฐมและอำเภอบางแพ จังหวัดราชบุรี

สภาพภูมิประเทศ เป็นที่ราบลุ่ม ฝนตกชุกในระยะเดือนกันยายนจนถึงเดือนพฤศจิกายน ส่วนใน

เดือนเมษายนจนถึงเดือนมิถุนายน มีสภาพแล้งมาก ส่วนในช่วงเดือนพฤศจิกายนถึงเดือนมกราคม อากาศหนาว ในอำเภอสามพราน มีลำน้ำที่สำคัญที่ใช้ในการคมนาคมและการเกษตร ดังนี้

ก. ลำน้ำท่าจีนเป็นแม่น้ำที่เป็นเสมือนเส้นโลหิตใหญ่ที่สำคัญที่สุดของ ในทางคมนาคมและการเกษตร มีอาณาเขตตั้งแต่อำเภอกระทุ่มแบน จังหวัดสมุทรสาครถึงเขต อำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม เป็นระยะทางยาวประมาณ 20 กิโลเมตร โดยผ่านตำบล อ้อมใหญ่ ตำบลบ้านใหม่ ตำบลท่าข้าม ตำบลบางช้าง ตำบลสามพราน ตำบลยายชา ตำบล ท่าตลาด ตำบลไร่ขิง ตำบลบางกระทิก ตำบลบางเลน ตำบลทรงคนอง ตำบลคลองใหม่ และ ตำบลหอมเกร็ด

ข. คลองจินดา มีอาณาเขตจากแม่น้ำท่าจีน ผ่านตำบลบางช้าง ตำบล คลองจินดา ตำบลตลาดจินดา เข้าไปเขตติดต่ออำเภอบ้านแพ้ว จังหวัดสมุทรสาครยาวประมาณ 21 กิโลเมตร

ค. คลองมะยม มีอาณาเขตจากแม่น้ำท่าจีน ผ่านตำบลหอมเกร็ดถึง อำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม ยาวประมาณ 2 กิโลเมตร

ง. คลองยาว เริ่มต้นจากแม่น้ำท่าจีน ผ่านตำบลทรงคนองไปจนถึงเขต ติดต่อกับอำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม เป็นระยะทางประมาณ 5 กิโลเมตร

จ. คลองคต เริ่มต้นจากแม่น้ำท่าจีน ผ่านตำบลบางเตย ตำบล ทรงคนอง ไปจนถึงเขตอำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม เป็นระยะทางประมาณ 3 กิโลเมตร

ฉ. คลองบางกระทิก เริ่มต้นจากแม่น้ำท่าจีน ผ่านตำบลบางกระทิกไป จนถึงวัดนครที่ชุ่มตำบลกระทุ่มล้ม เป็นระยะทางประมาณ 12 กิโลเมตร

ช. คลองบางซื่อ เริ่มต้นจากแม่น้ำท่าจีน ผ่านตำบลไร่ขิงไปจนถึงตำบล กระทุ่มแบบจังหวัดสมุทรสาครเป็นระยะทางยาวประมาณ 10 กิโลเมตร

ด้านการปกครอง การบริหารราชการส่วนภูมิภาค มี 16 ตำบล 112 หมู่บ้านส่วนการบริหารราชการส่วนท้องถิ่น มี 2 สุขาภิบาล ส่วนการพัฒนาในด้านอื่น ๆ เช่น การ สาธารณสุข การสาธารณสุขปศุสัตว์ การสหกรณ์ การรักษาความสงบและความปลอดภัย และการคลัง

ยื่นมีนโยบายเช่นกันคือปฏิบัติตามแผนการพัฒนาของจังหวัด ⁵⁰

2.2.4 อำเภอบางเลน

อำเภอบางเลนตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2439 เดิมชื่อว่า "อำเภอบางไผ่नाท" ครั้งแรกที่ว่าการอำเภอตั้งอยู่ที่บ้านบางไผ่नाท ตำบลบางไทรป่า ริมฝั่งตะวันออกของแม่น้ำท่าจีน ต่อมาเห็นว่าไม่เหมาะสมเพราะมีบริเวณคับแคบประกอบกับตลิ่งถูกน้ำเซาะดินพังปีละมาก ๆ จึงได้ย้ายที่ว่าการอำเภอไปตั้งอยู่ริมฝั่งตะวันตกของแม่น้ำท่าจีน ในเขตตำบลบางปลาจึงเปลี่ยนนามอำเภอเป็น "อำเภอบางปลา" * ตามแจ้งความกระทรวงมหาดไทย ลงวันที่ 28 กันยายน ร.ศ. 122 (พ.ศ. 2446) ต่อมาตำบลที่ตั้งอำเภอบางปลาแบ่งออกเป็น 2 ตำบล คือตำบลบางปลาและตำบลบางเลน ที่ตั้งของอำเภออยู่ในเขตตำบลบางเลน ในปี พ.ศ. 2482 จึงได้เปลี่ยนชื่ออำเภอบางปลาเป็นอำเภอบางเลนและในปี พ.ศ. 2521 ⁵¹ ได้ย้ายที่ว่าการอำเภอบางเลนจากริมแม่น้ำท่าจีนมาตั้งอยู่ริมถนนพหลคาริ เนื่องจากสถานที่เดิมน้ำท่วมที่ว่าการอำเภอเป็นประจำทุกปี ในอำเภอบางเลนนี้ มีประชากรชาวไทยซึ่งอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก ชาวไทยซึ่งนั้นสมแต่งกายด้วยสีดำ ชายจะสวมกางเกงสวมส่วนสีดำ เสื้อสีดำแขนขาวแนวตัว ส่วนผู้หญิงนุ่งผ้าซิ่น ลายแดงโคมตามขาว สวมเสื้อแขนขาวเหมือนของผู้ชาย สภาพชีวิตความเป็นอยู่เอง ชาวไทยซึ่งในอำเภอบางเลนนี้ เป็นแบบอบอุ่นมีน้ำใจไมตรีต่อกัน มีความซนขันแข็ง และประหยัดบ้านของชาวไทยซึ่งเหล่านี้จะไม่มีข้าวปลา เวลานอนจะใช้มุ้งสีดำจะมีห้องสำหรับผีเรือนเท่านั้นคนในครัวเรือนจะนอนอยู่ข้างนอกหมด นอกจากนี้ชาวไทยซึ่งส่วนใหญ่ จะมีความสามารถในด้านงานฝีมือ โดยเฉพาะการจักสานและการประดิษฐ์เครื่องใช้ด้วยไม้ เช่น งบ

⁵⁰ ค. หน้า 24

* เหตุที่ชื่อตำบลบางปลาเพราะบริเวณนี้มีปลาชุกชุมมากเนื่องจากคลองลึกและชวามาก

⁵¹ ค. หน้า 25

ไถ คราด ครกกระเดื่อง ฯลฯ ด้านอาหารการกิน ชาวไทยซึ่งส่วนมากนิยมรับประทานข้าวเหนียวกับผักและเครื่องจิ้ม ซึ่งจะทำขึ้นเอง เช่น ปลา ร้า ปลาแห้ง เนื้อปลาและเนื้อหมู เมื่อมีงานพิธีใหญ่ ๆ จะมีการฆ่าหมู วัว ควายและไก่กันครั้งหนึ่ง ดังนั้น หมู่บ้านชาวไทยซึ่งโดยเฉพาะที่บ้านเกาะแรด ตำบลบางปลา อำเภอบางเลน จึงเป็นจุดท่องเที่ยวที่น่าสนใจของจังหวัดนี้เช่นเดียวกับแหล่งท่องเที่ยวแห่งอื่น

ที่ว่าอำเภอบางเลนตั้งอยู่ริมถนนพหลโยธิน หมู่ที่ 8 ตำบลบางเลน
มีพื้นที่ทั้งสิ้น 544 ตารางกิโลเมตร มีอาณาเขตดังนี้ ๕๒

ทิศเหนือ	ติดต่อกับอำเภอสองพี่น้อง จังหวัดสุพรรณบุรี และอำเภอลาดบัวหลวง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
ทิศใต้	ติดต่อกับอำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับอำเภอไทรน้อย จังหวัดนนทบุรี
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับอำเภอกำแพงแสน และอำเภอกอนนดุม จังหวัดนครปฐม

ลักษณะภูมิประเทศโดยทั่วไปเป็นที่ราบลุ่ม ไม่มีป่าและภูเขาทั้งสองฝั่งของแม่น้ำท่าจีน ซึ่งไหลผ่านพื้นที่มีลำคลองแยกหลายสาย เป็นทางส่งน้ำช่วยให้อุณหภูมิเหมาะสมแก่การเกษตรกรรม สภาพอากาศโดยทั่วไปค่อนข้างร้อน ฝนตกชุกในระยะตั้งแต่เดือนพฤษภาคม - ตุลาคม แล้งมากในระยะเดือนมีนาคม - เมษายน ของทุกปี

ลำน้ำที่สำคัญ คือแม่น้ำท่าจีนไหลจากทิศเหนือลงสู่ทิศใต้ ผ่านตำบลบางหลวง ทิมนุล ไทรงาม บางไทรป่า บางเลน บางปลา คลองนกกระทา ลำพระยาและตำบลบางระกำ นอกจากนี้ยังมีห้วย หนอง คลอง บึง อ่างเก็บน้ำมีเนื้อที่รวมแล้วประมาณ 600 ไร่

การปกครองมีการบริหารราชการส่วนภูมิภาค 15 ตำบล 169 หมู่บ้าน และการบริหารราชการส่วนท้องถิ่น มีสภาภิบาล 4 แห่ง⁵³ ส่วนด้านการสาธารณสุข การคลัง การศึกษาและศาสนา การสาธารณสุขโรค และการรักษาความสงบเรียบร้อย และความปลอดภัย มีการเอาใจใส่ดูแลและพัฒนาอยู่เสมอ

2.2.5 อำเภอกำแพงแสน

อำเภอกำแพงแสน เดิมชื่อว่า อำเภอสามแก้ว แต่จะตั้งขึ้นเมื่อใดหรือ พ.ศ.ใด ยังไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัด มีเพียงแต่หลักฐานจากประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 79 ร.ศ.122 -123 ระบุไว้ในแจ้งความกระทรวงมหาดไทย ลงวันที่ 28 กันยายน ร.ศ.112 (พ.ศ.2446) ว่า⁵⁴ "มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้เปลี่ยนแปลงนามอำเภอสามแก้ว ซึ่งตั้งอยู่ตำบลกำแพงแสน แขวงเมืองนครชัยศรี มาเป็นอำเภอกำแพงแสน"

ดังนั้น อำเภอกำแพงแสนจึงมีฐานะเป็นอำเภอในชื่อว่า อำเภอสามแก้ว มาก่อน พ.ศ.2446 แล้วโดยเปลี่ยนแปลงสถานที่ตั้งที่ว่าการอำเภอจนถึงปัจจุบันรวม 3 ครั้ง คือ ครั้งแรกตั้งอยู่ศาลาคืนวัดห้วยพระ ตำบลห้วยพระ (ปัจจุบันเป็นตำบลหนึ่งขึ้นอยู่กับอำเภอดอนตูม จังหวัดนครปฐม) แล้วย้ายจากวัดห้วยพระไปตั้งที่ชายทุ่งสามแก้ว ห่างจากที่เดิมไปทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ ประมาณ 1,600 เมตร และในปี พ.ศ.2490 ย้ายจากทุ่งสามแก้วไปตั้งอยู่ริมคลองท่าสารบริเวณบ้านยาง ติดกับถนนมาลัยแบน (สายนครปฐม - สุพรรณบุรี) ซึ่งเป็นที่ตั้งที่ว่าการอำเภอติดต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน ณ บริเวณแห่งนี้อยู่ห่างจากทุ่งสามแก้วไปทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือประมาณ 14 กิโลเมตร เดิมนี้มีเนื้อที่กว้างขวางเพราะยังเป็นป่าดงอยู่มาก การคมนาคมยังไม่สะดวกเหมือนปัจจุบัน ต่อมา พ.ศ.2509 ได้แบ่งการปกครองออกเป็นกิ่งอำเภอ

⁵³ ด.

⁵⁴ ด. หน้า 28

ชั้นหนึ่งถึง ชื่อว่า กิ่งอำเภอคอนศม ตั้งที่ว่าการกิ่ง ๗ ตำบลสามง่าม แล้วได้รับการยกฐานะแยก
ออกจากอำเภอกำแพงแสนออกไป เค็ดชาดเป็นอำเภอคอนศม เมื่อวันที่ 12 มีนาคม พ.ศ. 2512

ที่ว่าการอำเภอกำแพงแสน ตั้งอยู่ริมถนนมาลัยแบน (ถนนสายจากนคร
ปฐมสุพรรณบุรี) ตำบลทุ่งกระพังโหม ห่างจากจังหวัดนครปฐมไปทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ
26 กิโลเมตร มีเนื้อที่ 243,750 ไร่ หรือ 390 ตารางกิโลเมตร มีอาณาเขตติดต่อดังนี้ ^{๕๕}

ทิศเหนือ	ติดต่ออำเภอสองพี่น้อง จังหวัดสุพรรณบุรี
ทิศใต้	ติดต่ออำเภอเมืองนครปฐม จังหวัดนครปฐม
ทิศตะวันออก	ติดต่ออำเภอบางเลน อำเภอคอนศม จังหวัดนครปฐม
ทิศตะวันตก	ติดต่ออำเภอกำมะกา จังหวัดกาญจนบุรี และอำเภอ บ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี

ลำน้ำที่สำคัญของอำเภอกำแพงแสนนี้ไม่มี มีเพียงลำคลองธรรมชาติ
เชื่อมต่อระหว่างแม่น้ำแม่กลอง ที่ประตูระบายน้ำท่าสาธ ตำบลตะครีเอน อำเภอกำมะกา
จังหวัดกาญจนบุรี ในฤดูฝน ระหว่างเดือน มิถุนายน - สิงหาคมของทุกปี น้ำจะไหลมาตามคลอง
ห้วยปลาหลด คลองห้วยผักชี ตำบลทุ่งลูกนก ไหลเข้าคลองรางหมื่น ตำบลทุ่งบัว ไหลเข้า
คลองกำแพงแสน ตำบลทุ่งขวาง ไหลเข้าคลองรางอีเม็ย ตำบลห้วยขวาง และไหลเข้าคลอง
บ้านยาง คลองวังน้ำเขียน ตำบลทุ่งกระพังโหม คลองเหล่านี้จะมีทำนบกั้นเป็นตอน ๆ เพื่อกัก
เก็บน้ำไว้ใช้ในการเพาะปลูกในพื้นที่ตำบลที่คลองไหลผ่านดังกล่าว

การปกครอง มีการบริหารราชการส่วนภูมิภาค มี 9 ตำบล 121 หมู่บ้าน
ส่วนการบริหารราชการส่วนท้องถิ่น มีสุขาภิบาล 1 แห่ง ^{๕๖} การสาธารณสุข มีโรงพยาบาลใน
เขตพื้นที่ซึ่งเป็นโรงพยาบาลทหารอากาศหนึ่งแห่ง มีสถานเอนามัย สำนักงานผดุงครรภ์ รวม

^{๕๕} ด. หน้า 29

^{๕๖} ด.

15 แห่ง โรคที่มีผู้ป่วยมากในท้องที่มักจะเป็นโรคทางเดินหายใจ การสาธารณสุขโรค มีไฟฟ้า และประปา ใช้ในบางตำบล อาชีพส่วนใหญ่ที่ทำคือเกษตรกรรม ส่วนด้านอื่น ๆ มีการพัฒนาขึ้น ความนโยบายของรัฐบาลและนโยบายของจังหวัด

2.2.6 อำเภอคอนคม

ประวัติความเป็นมาของอำเภอนี้ ไม่มีหลักฐานแน่นอนว่ามีความเป็นมาอย่างไร เพียงแต่สันนิษฐานกันโดยสังเขปว่า เดิมคงเป็นเมืองลูกหลวง สมัยเมืองศิริชัย หรือศรีวิชัยเป็นราชธานี และในสมัยนั้นคงมีความเจริญรุ่งเรืองพอสมควร เพราะยังมีร่องรอยของพวกเจดีย์เก่า โบสถ์ สระน้ำ คูเมืองอยู่ทางทิศตะวันออก ของที่ตั้งอำเภอในปัจจุบัน เป็นระยะทาง 3 กิโลเมตร ภายหลังเมื่อมีการย้ายราชธานีใหม่ เมืองศรีวิชัยจึงถึงจุดเสื่อมโทรม กลายเป็นเมืองร้าง จึงเป็นเหตุให้เมืองลูกหลวงต่าง ๆ เสื่อมโทรมไปด้วย ภายหลังได้มีราษฎรอพยพมาตั้งบ้านเรือนอยู่ในบริเวณนี้มากขึ้น ทางราชการจึงได้ตั้งอำเภอขึ้นที่บ้านสามแก้ว เรียกว่า "อำเภอกำแพงแสน" ตัวอำเภอเป็นอาคารไม้ชั้นเดียวต่อมาภายหลังความจำเป็นเกี่ยวกับการขยายตัวของท้องที่ ประกอบกับที่ตั้งอำเภอไม่เหมาะสม เนื่องจากอยู่ห่างทางคมนาคม จึงได้ย้ายที่ตั้งอำเภอจากบ้านสามแก้ว ไปตั้ง ณ บ้านยาง ตำบลทุ่งกระพังโหมริมถนนมาลัยแมน ครั้งต่อมาเมื่อวันที่ มกราคม 2509 กระทรวงมหาดไทยได้จัดตั้งกิ่งอำเภอขึ้นที่บ้านสามง่าม ตำบลสามง่าม เรียกว่า "กิ่งอำเภอคอนคม" และได้ยกฐานะเป็น "อำเภอคอนคม" เมื่อวันที่ 1 มีนาคม 2512 จนถึงปัจจุบันนี้ ⁵⁷

ที่ว่าการอำเภอตั้งอยู่ริมถนนสายคงทอง กิโลเมตรที่ 9 มีพื้นที่ 165 ตารางกิโลเมตร มีอาณาเขตดังนี้ ⁵⁸

⁵⁷ ล. หน้า 30

⁵⁸ ล.

ทิศเหนือ	ติดต่อกับอำเภอบางเลน
ทิศใต้	ติดต่อกับอำเภอเมืองนครปฐม
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับอำเภอนครชัยศรี
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับอำเภอกำแพงแสน

ลำน้ำสำคัญ คือ คลองบ้านยาง คลองลาดสะแก คลองลานแหลม การปกครองมี การบริหารราชการส่วนภูมิภาค มี 8 ตำบล 55 หมู่บ้าน ส่วนการบริหารราชการส่วนท้องถิ่น มีสุขาภิบาล 1 แห่ง ประชาชนส่วนใหญ่ ประกอบอาชีพด้านการเกษตรกรรม ทำนา ทำไร่ อุตสาหกรรมขนาดย่อม มีโรงสีข้าว 6 โรง โรงงานผลิตปุ๋ย 1 โรง โรงงานโม่บด ใบกระถินแห้ง 2 โรง ในอำเภอคอนทูนนี้มีพระภิกษุสำคัญซึ่งเป็นที่เคารพสักการะของประชาชนในท้องถิ่น และจังหวัดอื่น ๆ คือ ท่านพระครูภาวนาสังวรคุณ (หลวงพ่อเต้ คงทอง) เจ้าอาวาสวัดสามง่าม ซึ่งได้มรณภาพไปแล้วเมื่อวันที่ 25 ธันวาคม 2524 เป็นพระภิกษุองค์สำคัญ ที่ทำการริเริ่มก่อสร้างชุมชนให้อำเภอขึ้นมาช่วยเหลือในการตัดถนนคงทอง สร้างโรงพยาบาล โรงเรียนประจำอำเภอให้ที่ดินเพื่อสร้างที่ว่าการอำเภอ และเป็นนักพัฒนาให้ท้องถิ่นอำเภอคอนทูนเกิดความเจริญขึ้นเป็นลำดับ

สถานที่ท่องเที่ยวและการพัฒนาการท่องเที่ยวจังหวัดนครปฐม

ในปัจจุบันเป็นที่ทราบกันดีอยู่แล้วว่า การท่องเที่ยวเป็นสิ่งที่สำคัญต่อการพัฒนาทางเศรษฐกิจของประเทศ ทุกจังหวัดในประเทศไทยต่างช่วยกันพัฒนาการท่องเที่ยวของตัวเองให้เป็นที่รู้จัก เช่นเดียวกับจังหวัดนครปฐม ซึ่งมีทรัพยากรทางการท่องเที่ยวมากมาย ทั้งทางด้านประวัติศาสตร์ประเภทโบราณสถาน โบราณวัตถุทางด้านศาสนา วัฒนธรรมและประเพณีและสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ เป็นที่ดึงดูดสายตาของชาวจังหวัดนครปฐม และชาวไทยทั่วไปทุกคน ได้มีการพัฒนาการท่องเที่ยว เช่นเดียวกับจังหวัดอื่น แต่การพัฒนาการท่องเที่ยวของจังหวัดนี้ได้ทำพร้อมกับการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมด้วย

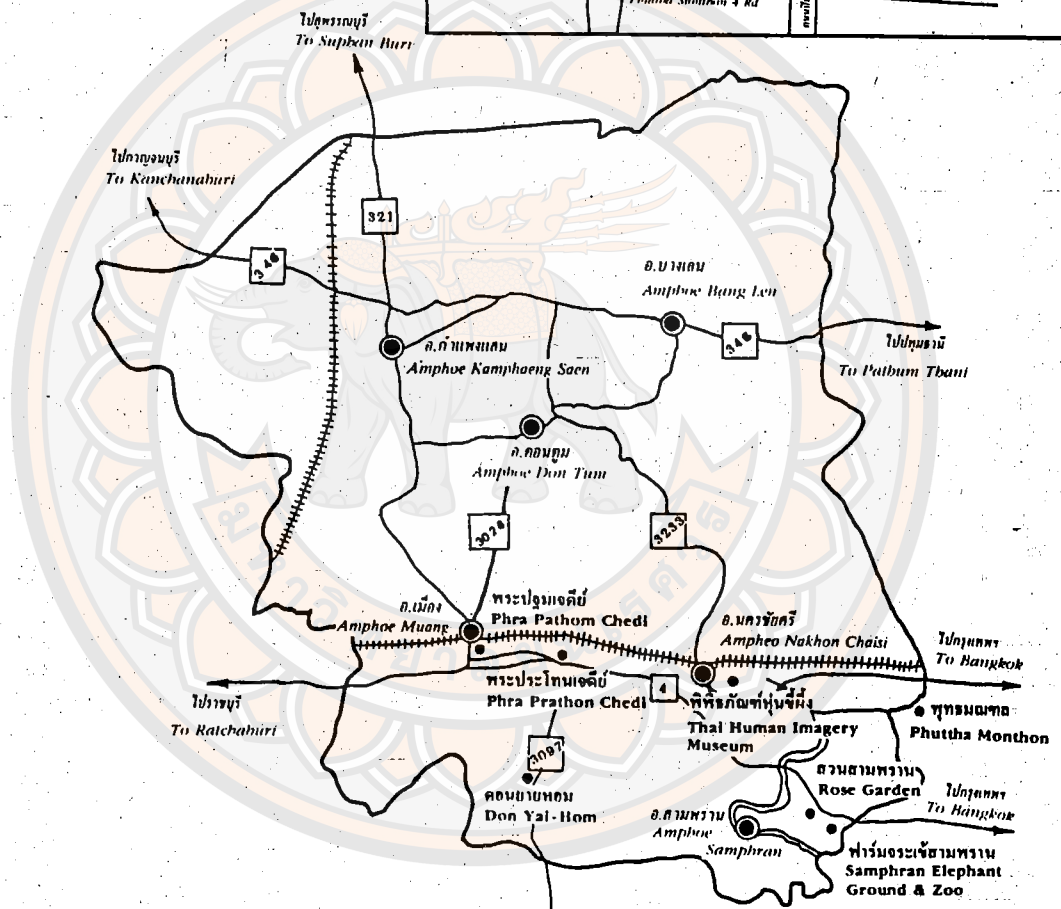
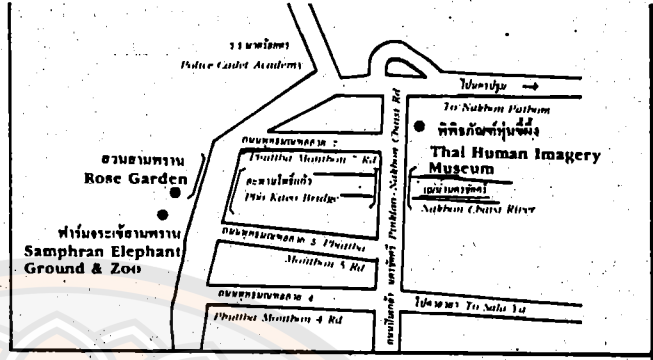
3.1 สถานที่ท่องเที่ยวและสิ่งสำคัญของจังหวัดนครปฐม

3.1.1 วัดพระปฐมเจดีย์ราชวรมหาวิหาร

ตั้งอยู่ที่ตำบลพระปฐมเจดีย์ อำเภอเมืองนครปฐม เป็นพระอารามหลวงชั้นเอก ชนิดวรมหาวิหาร เป็นที่ประดิษฐานองค์พระปฐมเจดีย์ที่ใหญ่และสูงที่สุดของไทย และของโลกองค์หนึ่ง¹ องค์พระปฐมเจดีย์เป็นปูชนียสถานที่เก่าแก่ที่สุด จังหวัดนครปฐมได้ใช้ตราพระปฐมเจดีย์เป็นตราประจำจังหวัด ทุกๆ วันจะมีนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ มานมัสการเป็นจำนวนมาก บนลานพระปฐมเจดีย์มีหอรบหึงสร้างไว้เป็นระยะ ๆ ประชาชนนิยมเคาะจนครบทุก

¹ สำนักงานจัดประโชชน์และรักษาองค์พระปฐมเจดีย์. เรื่องพระปฐมเจดีย์. หน้า 26

แผนที่ 3 แสดงแหล่งท่องเที่ยวจังหวัดนครปฐม

แผนที่สังเขป
แหล่งท่องเที่ยว จังหวัดนครปฐม
TOURIST MAP OF NAKHON PATHOM

ที่มา : เอกสารกองบริการท่องเที่ยว การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย พ.ศ. 2534 หน้า 8

ใบเพราะมีความเชื่อถือว่าช่วยแก้ทุกข์ให้แก่เทวดาอารักษ์

จากการสืบกันทางโบราณคดีและประวัติศาสตร์ เกี่ยวกับองค์พระปฐมเจดีย์ เชื่อกันว่าสร้างในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช สมัยนั้นพระองค์โปรดเกล้าฯ ให้ส่งสมณฑูตมาประกาศพระพุทธศาสนา คือ พระโสณะเถระ พระอุตระเถระ ซึ่งเป็นสมณฑูตได้มาตั้งหลักฐานประกาศพระพุทธศาสนาที่นครปฐมเป็นครั้งแรก ในราวพุทธศตวรรษที่ 3 เดิมสร้างเป็นสถูปรูปบาตรคว่ำแบบเจดีย์อินเดีย ต่อมาได้ปฏิสังขรณ์เปลี่ยนแปลงรูปไป ครั้นเมืองพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 4) ทรงผนวชได้เสด็จองค์มานมัสการ ทรงเห็นเป็นเจดีย์ยอดปราศ สูง 42 วา เมื่อทรงถามหาขี้ได้เสวกราชสมบัติแล้ว ราว พ.ศ. 2396 ได้โปรดให้ก่อพระเจดีย์ใหม่ ห่อหุ้มองค์เดิม ไขว้สูง 120 เมตรกับ 45 ซม. พร้อมสร้างวิหารและคดระเบียงโดยรอบ งานไม่ทันแล้วเสด็จสวรรคต รัชกาลที่ 5 โปรดให้ปฏิสังขรณ์ต่อมาจัดสร้างหอรบั้งและประดับกระเบื้องจนสำเร็จ ดังปรากฏในเอกสารตรวจราชการเมืองนครไชยศรีของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ เมื่อเดือน สิงหาคม ร.ศ. 117 ว่า ² "...พระปฐมเจดีย์ที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงปฏิสังขรณ์ขึ้น ยิ่งเที่ยวแล ยิ่งดูก็ยิ่งและเห็นว่าทำดีและทำงานมาก งานทั้งแบบอย่างแลกะท่วงที่จะปลูกสร้างโบถวิหารแลสิ่งอื่น ๆ นึกว่าใคร ๆ มาดูที่จะไม่ชมว่างามเห็นจะไม่ได้ ในเวลานี้การปฏิสังขรณ์ได้ทอดทิ้งมาช้านาน พระปฐมเจดีย์อารักษ์มีการอุสาหะเรียรายปฏิสังขรณ์ได้บ้างเล็กน้อย เพียงปิดทองพระประธานและพระพุทธรูปตามพระวิหารทิศเกือบสำเร็จไปได้หมด แต่ไม่พอจะป้องกันความชุกชอม ที่สำคัญนั้นคือกระเบื้องที่ประดับองค์พระปฐมที่ระฆังร่วงลงมาเสียกว่าครึ่ง มีต้นไม้ขึ้น เลขวัดได้ขึ้นแผ้วถางในการเตรียมรับฉันทราวี แต่ก็พอแลเห็นได้ว่า เวลาปรกติตามระฆังคงจะมีต้นไม้มากสิ่งที่ชำรุดสำคัญนอกจากนี้คือ พระระเบียงซึ่งสร้างในแผ่นดินปัจจุบันนี้ ข้างค้ำยันตะวันตกเฉียงใต้หลังคาพังลงแฉกหนึ่ง

² กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. "เอกสารตรวจราชการเมืองนครไชยศรี" ใน หนังสืออนุสรณ์งานฌาปนกิจศพ หม่อมล่าดวน ศิศกุล ณ อยุธยา วันที่ 22 กรกฎาคม 2511. หน้า 26

ประมาณหนึ่งในแปดส่วนของพระระเบียงโดยรอบ นอกจากนี้เปนมแต่ชำระตุศุคโศมเล็กน้อยทั่วไป
พอแก้ไขเสียจะได้ไม่ยาก"

สมัยรัชกาลที่ 6 โปรดให้ปฏิสังขรณ์พระวิหารหลวง เขียนภาพพระเจดีย์องค์เดิม
และภาพต่าง ๆ ไว้ที่ผนัง พร้อมวิหาร ด้านทิศเหนือสร้างใหม่เพื่อประดิษฐานพระร่วงโรจนฤทธิ์
ศรีอินทราทิตย์ ชรามโฆส มหาวชิราวุธราชบุชนียบพิตร รัชกาลที่ 7 โปรดให้สร้างพระ
อุโบสถใหม่³

การบูรณะปฏิสังขรณ์องค์พระปฐมเจดีย์ นับแต่สมัยรัชกาลที่ 4 ได้ทรงทำการ
บูรณะต่อเติมในครั้งนั้นแล้ว จนถึงปัจจุบันเป็นเวลาร้อยปีเศษ มิได้มีการบูรณะใหญ่ ๆ เลย
นอกจากการซ่อมแซมเล็ก ๆ น้อย ๆ ที่ชำระเป็นบางส่วนเท่านั้น จนกระทั่งเมื่อปี พ.ศ. 2509
ทางวัดพบว่าตัวองค์พระปฐมเจดีย์มีรอยแตกร้าวหลายแห่ง กระทบถึงระดับหลุ่รวง จึงได้แจ้ง
เรื่องไปยังรัฐบาล รัฐบาลได้มอบให้กระทรวงมหาดไทย เป็นผู้พิจารณาค่าเงินการและมอบให้
กรมโยธาธิการส่งช่างผู้เชี่ยวชาญไปสำรวจตรวจสอบ ซึ่งใช้เวลาอยู่ประมาณ 9 ปี ในที่สุดได้
ลงความเห็นว่างค์พระปฐมเจดีย์มีความชำรุดมาก ควรค่าเงินการบูรณะเป็นการด่วน เมื่อ
รัฐบาลได้ทราบความจริง และพิจารณาเห็นว่าพระมหาเจดีย์แห่งนี้เป็นเจดีย์สำคัญเป็นสมบัติที่มี
ค่ายิ่งสมควรที่จะต้องรักษาให้ยืนยงอยู่ตลอดไป จึงได้อนุมัติงบประมาณให้ โดยมีกรมโยธาธิการ
กระทรวงมหาดไทยเป็นเจ้าของโครงการระยะที่ 1 - 2 และกรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ
เป็นเจ้าของโครงการระยะที่ 3 ได้ลงมือทำการบูรณะซ่อมแซมบูรณะตั้งแต่วันที่ 7 เมษายน
พ.ศ. 2518 สิ้นสุดลงเมื่อวันที่ 3 พฤษภาคม พ.ศ. 2525 สิ้นค่าใช้จ่ายทั้งสิ้นเป็นจำนวนเงิน
24,625,375 บาท (ยี่สิบสี่ล้านหกแสนสองหมื่นห้าพันสามร้อยเจ็ดสิบห้าบาทถ้วน)⁴

³ สำนักงานจัดประโยชน์และรักษาองค์พระปฐมเจดีย์. ล.ค. หน้า 26

⁴ ด. หน้า 27

องค์พระปฐมเจดีย์เป็นพระเจดีย์ที่ใหญ่ รูประฆังคว่ำ ปากพายมหิมา โครงสร้าง
เป็นไม้ซุงรัดด้วยโซ่เส้นเมหิมา ก่ออิฐถือปูนประดับด้วยกระเบื้องปูทับประกอบด้วยวิหาร 4 ทิศ
กำแพงแก้ว 2 ชั้น

ความสูงจากพื้นดินถึงยอดมณฑุ	120.45 เมตร
ฐานโคธรอบวัดได้	230.50 เมตร
ปากระฆังวัดเส้นผ่าศูนย์กลางได้	56.64 เมตร
จากปากระฆังถึงสี่เหลี่ยมสูง	28.10 เมตร
สี่เหลี่ยมด้านละ	18.80 เมตร
ปล้องโกลนสูงจากสี่เหลี่ยมถึงยอด	41.50 เมตร
ปล้องโกลนสูงทั้งหมดมี	27 ปล้อง
เสาหารมี	16 ต้น
คชระเบียงโคธรอบ	560.00 เมตร
กำแพงแก้วชั้นในโคธรอบ	912.00 เมตร
ซุ้มระฆัง บนลานองค์พระปฐมเจดีย์	24 ซุ้ม

สิ่งเหล่านี้นับเป็นราชละเอียดขององค์พระปฐมเจดีย์ที่ทำให้องค์พระสง่างามและภูมิฐานยิ่งนัก^๕
พระปฐมเจดีย์ยังเป็นแหล่งศึกษาค้นคว้าทางประวัติศาสตร์โบราณคดีเนื่องจาก
เป็นที่ตั้งของพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระปฐมเจดีย์และเป็นที่รวมของพระพุทธรูปและโบราณ
วัตถุมากมาย

พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติพระปฐมเจดีย์เป็นสาขาหนึ่งของพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ
พระนคร ตั้งอยู่ในบริเวณองค์พระปฐมเจดีย์ โบราณวัตถุและศิลปวัตถุที่เก็บไว้ในพิพิธภัณฑ์ส่วนใหญ่
เป็นศิลปสมัยทวารวดี ผู้ที่เข้าชมพิพิธภัณฑ์ฯ จะมีเจ้าหน้าที่แนะนำให้ความรู้เกี่ยวกับประวัติความ

ภาพที่ 9 พระปฐมเจดีย์

เป็นมาของโบราณวัตถุต่าง ๆ

นอกจากนี้บริเวณโดยรอบองค์พระปฐมเจดีย์ ยังประกอบด้วยพระพุทธรูปที่สำคัญคือ

ก. พระพุทธรูปศิลาขาว ปางประทานปฐมเทศนา ประดิษฐานในพระอุโบสถ สร้างในสมัยทวารวดี (พ.ศ. 1100 - 1600) ชาวบ้านเรียกว่า หลวงพ่อประทานพร ลักษณะทั่วไปเป็นพระพุทธรูปประทับนั่งห้อยพระบาททั้งสองลงบนฐานทำเป็นกลีบบัวบานรองรับ ซึ่งมีศัพท์เฉพาะเรียกว่า กัทธราสน์ หรือ กัทธราสนะ พระหัตถ์ซ้ายของพระพุทธรูปวางหงายอยู่เหนือพระเพลาซ้าย ส่วนพระหัตถ์ขวายกอยู่ในระดับพระอุระ หันฝ่าพระหัตถ์ออกปลายพระอังศุกับพระคชิ่งเคียงจคกัน ส่วนอีก 3 นิ้ว พระหัตถ์กางออกเป็นพระพุทธรูปที่ทำด้วยศิลาขนาดใหญ่ พระพุทธรูปในท่าแบบนี้เรียกว่า ปางประทานปฐมเทศนา หรือปางประทานเอหิภิกขุ ขนาดจากพระเกตุถึงพระบาท 3.76 เมตร ประวัติจากบันทึกของพระธรรมวโรดม (โชติธมฺมปิฎกโชติกเถระ) อดีตเจ้าอาวาสวัดพระปฐมเจดีย์ กล่าวไว้ว่า "ท่านพระปลัดทอง พระอธิการวัดกลางบางแก้ว (วัดคงคา) ได้มาเห็นวัดพระปฐมเจดีย์ซึ่งเวลานั้นว่างเจ้าอาวาส กุฎีเสนาสนะชำรุดมาก ท่านจึงพร้อมกันกับ "สามเฒ่าบุญ" ผู้เป็นศิษย์ ได้มาช่วยบอกบุญขอแรงชาวบ้าน ตำบลพระปฐมไปขวนอิฐที่วัดทุ่งพระเมรุ (ครั้นมาในรัชกาลที่ 6 พระราชทานนามวัดทุ่งพระเมรุใหม่ว่าสวนนันทอุทยาน) เพื่อนำมาใช้ในการบูรณะปฏิสังขรณ์ในบริเวณพระปฐมเจดีย์ ได้เห็นจอมปลวกขนาดใหญ่ตั้งอยู่ในบริเวณโบราณสถานนั้น และให้เห็นพระเกตุมาลาโผล่ที่ยอดจอมปลวก จึงช่วยกันทำลายจอมปลวกนั้นออกมาแล้วปรากฏเป็นพระพุทธรูปศิลาขนาดใหญ่ มีรอยต่อเป็นท่อน ๆ จึงถอดรอยตามรอยต่อนี้ ออก แล้วนำมาประดิษฐานไว้ใพระอุโบสถวัดพระปฐมเจดีย์นี้ เมื่อ พงศ. 24041 (ปลายรัชกาลที่ 4) ก่อนพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวครองราชสมบัติ 7 ปี" ^๑

ข. พระพุทธรูปหินดำ (จำลอง) สร้างในสมัยรัชกาลที่ 4 ลักษณะทั่วไป นั่งสมาธิราบ หล่อด้วยโลหะ ขนาดหน้าตักกว้าง 1.20 เมตร ศีรษะสูง 1.62 เมตร ตามประวัติ

กล่าวไว้ว่าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้หล่อจำลองจากพระพุทธรูปองค์หนึ่ง ซึ่งประดิษฐานอยู่ในพระที่นั่งพุทไธสวรรย์ ในพระบรมราชวัง แต่ขยายขนาดให้ใหญ่ออกไปเป็นหน้าตักกว้าง 2 ศอก 10 นิ้ว แล้วโปรดให้แห่ออกไปประดิษฐานไว้ที่ซุ้มจรนำ ณ พระปฐมเจดีย์⁷

ค. พระพุทธรูปเชษฐ ประดิษฐาน ณ ลานชั้นลด (กระเปาะ) ด้านทิศใต้

ขององค์พระปฐมเจดีย์ สร้างในสมัยทวารวดี (พ.ศ. 1000 - 1600) ชาวบ้านเรียกว่า พระขาว หรือหลวงพ่อกขาว มีลักษณะและขนาดเช่นเดียวกับองค์ที่ประดิษฐานในพระอุโบสถ ซึ่งแต่เดิมอยู่ที่โบราณสถานวัดทุ่งพระเมรุ นครปฐม ห่างจากองค์พระปฐมเจดีย์ไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ ประมาณสองกิโลเมตรเป็นองค์หนึ่งในจำนวนพระพุทธรูปศิลาขาว 4 องค์ ซึ่ง นายชนิด อยู่โพธิ์ อดีตอธิบดีกรมศิลปากรกล่าวไว้ในหนังสือ "พระพุทธรูปศิลาขาว สมัยทวารวดี" ว่า "พระพุทธรูปศิลาเนื้อหินขาว 4 องค์ ซึ่งเคยประดิษฐานอยู่ ณ วัดพระเมรุจังหวัดนครปฐมนั้น ในสมัยอยุธยาตอนต้น ราวรัชกาลสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 1 หรือรัชกาลสมเด็จพระราเมศวร ได้ขนย้ายกันมาประดิษฐานไว้ในวัดพระทอง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เกือบครบ 3 องค์ คงทิ้งไว้ที่เดิม 1 องค์ กับชิ้นส่วนบางก่อน ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 5 ได้นำชิ้นส่วนที่เหลือไปจัดตั้งไว้ ณ ระเบียงพระปฐมเจดีย์ ส่วนที่นำไปไว้ในวัดพระยาแก่งนั้น ต่อมาราว 20 ปีมาแล้ว ได้มีผู้ศรัทธานำบางส่วนมาประกอบเป็นองค์ไว้ที่วัดขุนพรหม ส่วนที่ยังคงอยู่ที่วัดพระยาแก่งก็มีคนใจร้ายทุบทำลายพระเศียร 2 พระเศียร ให้แตกแยกจากกัน เพื่อสะดวกแก่การขนย้ายแล้วนำไปจัดตั้งแสดงอยู่ ณ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ เจ้าสามพระยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา กรมศิลปากรได้นำพระพุทธรูปองค์ที่วัดขุนพรหมกับชิ้นส่วนจากวัดพระยาแก่ง มาประกอบเต็มองค์ โดยถูกส่วนสัต์ได้ 3 องค์ จัดตั้งไว้ในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ เจ้าสามพระยาหนึ่งองค์ ในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร หนึ่งองค์และอีกองค์หนึ่งถวายพระนามว่า "พระพุทธรูปเชษฐเศวต

⁷ ค. หน้า 29

⁸ ค. หน้า 30

อัครมมัยมี ศรีทวารวดีปุชฌีโยบพิตร" ^๑ ซึ่งได้นำมาประดิษฐานไว้เป็นที่สักการบูชา ณ ลานชั้น
ลดด้านทิศใต้ขององค์พระปฐมเจดีย์ เมื่อรวบรวมองค์ที่ประดิษฐานอยู่แล้วในพระอุโบสถวัดพระปฐม
เจดีย์ด้วยกันก็เป็นครบสี่องค์

3.1.2 พระร่วงโรจนฤทธิ์

ประดิษฐานในชั้นวิหารหน้าองค์พระปฐมเจดีย์ สร้างขึ้นในขณะที่พระบาทสมเด็จพระ
พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 ดำรงพระยศเป็นสมเด็จพระยุพราช ได้เสด็จตรวจค้น
โบราณสถานในมณฑลฝ่ายเหนือ เมื่อ พ.ศ. 2452 พบพระพุทธรูปองค์หนึ่ง จมในพื้นวิหารวัด
โบราณในเมืองศรีสัชชนาลัย โปรดให้ขุดขึ้นพบพระเศียร พระหัตถ์ พระบาท ที่ยังดีไม่ชำรุด
มีลักษณะงดงามต้องตามพระราชหฤทัย จึงโปรดให้เชิญลงมากรุงเทพฯ ครั้งเสด็จเถลิงถวัลย
ราชสมบัติจึงโปรดให้ สมเด็จฯ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ทำรูปหุ่นขี้ผึ้ง ปฏิสังขรณ์ขึ้นให้
บริบูรณ์เต็มองค์ เมื่อ พ.ศ. 2456 เป็นพระยืน ปางห้ามญาติหล่อด้วยโลหะ ครั้นแล้วเสร็จอัญเชิญ
ประดิษฐานไว้ที่ชั้นวิหารทิศตรงบันไดใหญ่ เมื่อวันที่ 2 พฤศจิกายน 2458 ทรงถวายพระนาม
ว่า "พระร่วงโรจนฤทธิ์ ศรีอินทราทิตย์ ชรามโฆภาส มหาวชิราวุธราชปุชฌีโยบพิตร" ^{1๐}
สูงจากพระเกศาถึงพระบาท 12 ศอก 4 นิ้ว และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าให้พระราชพิธีนักษัตร
ให้บรรจพระอังคารของพระองค์ท่านไว้ในใต้ฐานพระนี้ด้วย

3.1.3 พระราชวังนครปฐม

อยู่ทางทิศตะวันออกติดกับบริเวณพระปฐมเจดีย์ มูลเหตุที่สร้างพระราชวังนี้

^๑ ด.

^{1๐} ด. หน้า 29

สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า ทรงกล่าวไว้ในหนังสือ เรื่องตำนานวังเก่าว่า¹¹ พระราชวังนี้ ทรงสร้างเนื่องในการปฏิสังขรณ์พระปฐมเจดีย์ด้วย พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชดำริว่า พระมหาเจดีย์เป็นสถานที่บรรจพระบรมธาตุของพระพุทธเจ้า สร้างแต่แรกพระพุทธศาสนามาประดิษฐานในประเทศไทยนี้ แต่ก่อนพระสถูปเจดีย์นั้นร้างกลายเป็นป่าเปลี่ยว แต่ประชาชนยังเลื่อมใส ไปบูชาพระปฐมเจดีย์มิได้ขาด จึงทรงพระราชศรัทธาโปรดฯ ให้ปฏิสังขรณ์พระปฐมเจดีย์ที่บริเวณและโปรดฯ ให้ขุดคลองมหาสวัสดิ์ คลองเจดีย์บูชา เพื่อใช้ไปในการคมนาคมระหว่างกรุงเทพฯ และนครปฐมสะดวกขึ้น ถึงกระนั้นการที่ไปมาระหว่าง กรุงเทพฯ กับนครปฐมในสมัยนี้ต้องค้ำคั้นกลางทางหนึ่งคืนจึงจะถึง จำเป็นต้องสร้างที่ประทับแรมขึ้นที่พระปฐมเจดีย์ จึงโปรดฯ ให้สร้างพระราชวังขึ้นที่บริเวณพระปฐมเจดีย์ ทำนองเดียวกับพระราชวัง ซึ่งพระมหากษัตริย์ครั้งกรุงศรีอยุธยาทรงสร้างที่ริมบริเวณพระพุทธบาทและทรงพระราชทานว่า "พระราชวังนครปฐม"

3.1.4 เนินวัดพระงาม¹²

เป็นเนินอยู่ที่วัดพระงาม ตำบลพระปฐมเจดีย์ อำเภอเมืองนครปฐม สร้างขึ้นเมื่อปลายสมัยรัชกาลที่ 5 แห่งพระบรมราชวงศ์จักรี ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาว่า "วัดโสดาพุทธาราม" ชาวบ้านเรียกว่า "วัดพระงาม" เพราะมีพระพุทธรูปที่งดงาม สมัยทวาราวดี ขุดพบที่วัดนี้ มีซากเจดีย์ขนาดใหญ่สมัยเดียวกับองค์พระปฐมเจดีย์เดิม มีพระพุทธรูปศิลาหักพัง พระเสมาธรรมจักรกว้างหมอบ พระพุทธรูปสัมฤทธิ์ พระพิมพ์ดินเผา เฉพาะที่ขุดได้ในบริเวณนี้ ฝีมืองามมาก หากจะหาที่อื่นเทียบได้ ปัจจุบันเก็บไว้ที่พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติหลายองค์ และที่แตกหักเก็บไว้ที่องค์พระปฐมเจดีย์เป็นอันมาก ที่เรียกว่าวัดพระงามนั้น เป็นเพราะพระพุทธรูปดินเผาที่ขุดได้จากบริเวณวัดนี้งามเป็นเลิศนั่นเอง

¹¹ กองบริการท่องเที่ยว. นครปฐม. หน้า 2

¹² ค. หน้า 3

ภาพที่ 10 พระร่วงโรจนฤทธิ์เป็นพระพุทธรูปสมัยสุโขทัย

8.1.5 พระราชวังสนามจันทร์ ห่างจากองค์พระปฐมเจดีย์ไปทางทิศตะวันตกราว 2 กิโลเมตร มีพื้นที่ 888 ไร่ 3 งาน 24 ตารางวา¹³ พระราชวังแห่งนี้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นตั้งแต่ยังทรงดำรงพระยศเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชสยามมกุฎราชกุมาร ซึ่งมีมูลเหตุจูงใจมาจากการบูรณะปฏิสังขรณ์องค์พระปฐมเจดีย์ ที่ทำให้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพอพระราชหฤทัยเมืองนครปฐมเป็นอย่างยิ่ง ทรงเห็นว่าเป็นเมืองที่เหมาะสมสำหรับประทับพักผ่อน เนื่องจากมีภูมิประเทศงดงามร่มเย็น ขณะที่ยังไม่ได้สร้างพระราชวังสนามจันทร์ เวลาเสด็จนครปฐมมักจะประทับที่พลับพลาชั่วคราวในดงไผ่ บริเวณมหาวิทยาลัยศิลปากรปัจจุบันหรือมีละนั้นก็ประทับที่พระตำหนักบังกาโล ซึ่งอยู่ตรงมุมถนนขวาพระ * ใกล้กับสถานีตำรวจ ซึ่งปัจจุบันพระตำหนักหลังนี้ได้รื้อลงหมดแล้ว พระองค์โปรดการทรงม้าพระที่นั่งสำรวจท้องที่เป็นอย่างมาก บางครั้งจะเสด็จไปที่ตำบลวัดทุ่งพระเมรุ แต่ส่วนใหญ่โปรดเสด็จไปที่บริเวณพระราชวังสนามจันทร์ ซึ่งแต่เดิมเป็นที่ของชาวบ้านปลูกพืชไร่และพืชล้มลุก เช่น ถั่วฝักยาว สับปะรด ไข่ไก่มากมาย สลับกับทุ่งหญ้ารกเรือและป่าไผ่ขึ้นเป็นดง ทรงพอพระราชหฤทัยมาก เห็นว่าเป็นสถานที่เหมาะสมจะสร้างเป็นที่ประทับถาวรในการเสด็จฯ แปรพระราชฐาน จึงรับสั่งขอรื้อจากชาวบ้านเจ้าของที่ดินโดยใช้เงินจากพระคลังข้างที่ทั้งสิ้น พระราชประสงค์ในการซื้อที่ดินจำนวนมากนี้ เพื่อสร้างพระราชวังสนามจันทร์ ครั้งนี้มิใช่จะเห็นแก่ความสุขสบายส่วนพระองค์ไปในการเสด็จฯ แปรพระราชฐานเท่านั้น แต่เพราะทรงมีพระราชดำริที่ลึกซึ้ง ทรงเห็นว่านครปฐมเป็นเมืองที่มีชัยภูมิเหมาะสำหรับตั้งบ้านพัก ซึ่งจะยกเข้ามาทางน้ำได้อย่างดี ด้วยทรงจดจำเหตุการณ์ เมื่อ ร.ศ. 112 ที่ฝรั่งเศส นำเรือรบเข้ามาปิดปากอ่าวไทยได้ และไม่ต้องการที่จะให้ประเทศไทยตกอยู่ในสภาพดังกล่าว

* ถนนขวาพระ เป็นถนนนอกบริเวณองค์พระปฐมเจดีย์ ซึ่งรัชกาลที่ 6 โปรดฯ ให้สร้างขึ้นพร้อมกับพระราชทานชื่อถนน ถนนขวาพระนี้อยู่ทางเหนือขององค์พระ

¹³ กรมศิลปากร. กรุงธนบุรี. หน้า 57

จึงตั้งพระทัยที่จะสร้างพระราชวังสนามจันทร์ไว้สำหรับเป็นเมืองหน่วยแห่งที่สอง เมื่อประเทศชาติประสบปัญหาวิกฤติ

พระราชวังสนามจันทร์ เริ่มสร้างในปี พ.ศ. 2450 มีหลวงพิทักษ์มานพ (น้อย ศิลป์) ซึ่งต่อมาได้เลื่อนยศเป็นพระยาศิลป์ประสิทธิ์ เป็นผู้ดำเนินการก่อสร้างพระที่นั่งซึ่งสร้างแล้วเสร็จ และพระราชทานตามประกาศ ลงวันที่ 27 สิงหาคม 2454 มีเพียง 2 พระที่นั่ง ได้แก่ พระที่นั่งพิมานปฐม และพระที่นั่งอภิรมย์ฤดี ต่อมาจึงสร้างเพิ่มเติมจนมีเท่าที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบัน แม้จะสร้างพระที่นั่งต่าง ๆ เสร็จสมบูรณ์ตามพระราชวังแต่เก่าก่อน เพิ่งจะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ทำพิธียกพระมหาเศวตฉัตรขึ้นประดิษฐานเหนือพระแท่นรัตนสิงหาสน์ ภายในพระที่นั่งสามัคคีมุขมาศย์ เมื่อวันที่ 7 มิถุนายน พ.ศ. 2466 เวลา 4 นาฬิกา 47 นาที 51 วินาที ¹⁴

พระราชวังสนามจันทร์ มีอาณาเขตกว้างขวางประกอบด้วยสนาใหญ่ อยู่กึ่งกลางมีถนนโอบเป็นวงโดยรอบและมีคูน้ำล้อมอยู่ชั้นนอก ส่วนพระที่นั่งต่าง ๆ นั้นรวมกันอยู่ส่วนกลางของพระราชวังในปัจจุบันพระราชวังสนามจันทร์ ใช้เป็นที่ทำการของศาลากลางจังหวัดนครปฐม

3.1.6 พระที่นั่งพิมานปฐม

เป็นพระที่นั่งองค์แรกที่สร้างขึ้นในพระราชวังสนามจันทร์ ตัวอาคารก่ออิฐถือปูนเป็นตึก 2 ชั้น แบบตะวันตก ทรงใช้เป็นที่พักประทับตั้งแต่ยังไม่ได้เสด็จขึ้นครองราชย์ ห้องต่าง ๆ ในพระที่นั่งมี ห้องบรรทม ห้องสรง ห้องเสวย ห้องพระเจ้า (หอพระ) ฯลฯ ¹⁵ และใน

¹⁴ สำนักงานจังหวัดนครปฐม, กระทรวงมหาดไทย. ประวัติมหาดไทยส่วนภูมิภาคจังหวัดนครปฐม. หน้า 67

¹⁵ มหาวิทยาลัยศิลปากร. พระราชวังสนามจันทร์และพระตำหนักมาจรีราชรัตนบัลลังก์.

พระที่นั่งพิมานปฐมนี้เองที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ประทับทอดพระเนตรเห็น ปาฏิหาริย์ขององค์พระปฐมเจดีย์บนแท่นไม้สักมีขนาด 2 เมตร ชื่อว่า "พระที่นั่งปาฏิหาริย์ทศไนย์" ขณะนี้ทางการได้รื้อนำไปตั้งไว้หน้าพระที่นั่งพุทธไสยาสน์ ในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร ส่วนพระที่นั่งพิมานปฐม ในปัจจุบันใช้เป็นส่วนหนึ่งของศาลากลางจังหวัดนครปฐม

3.1.7 พระที่นั่งอภิรมย์ฤดี

อยู่ถัดจากพระที่นั่งพิมานปฐมไปทางทิศตะวันตก ปัจจุบันใช้เป็นที่ทำการอัยการ อุทธรณ์และอัยการฎีกา เดิมทรงใช้ประกอบกิจการใด ไม่มีหลักฐานปรากฏ พระที่นั่งอภิรมย์ฤดี นี้ เป็นตึก 2 ชั้น ¹⁶

3.1.8 พระที่นั่งวิษัตรีมชา

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดฯ ให้สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2460 เป็นแบบทรงไทย 2 ชั้น หลังคาซ้อนเช่นยอดปราสาท มุงด้วยกระเบื้องเคลือบสีดงาม มีช่อฟ้า ใบระกา งามสะดุ้ง หางหงส์ครบถ้วน พระที่นั่งองค์นี้ทรงใช้เป็นที่บรรทมเมื่อเสด็จขึ้นครองราชย์แล้ว นอกจากนี้พระองค์ทรงใช้เป็นที่ทรงอักษรเป็นครั้งคราว ¹⁷ ปัจจุบันพระที่นั่งองค์นี้ ใช้เป็นที่ทำการของผู้ว่าราชการจังหวัด รองผู้ว่าราชการจังหวัด และสำนักงานจังหวัดนครปฐม

3.1.9 พระที่นั่งสามัคคีมุขมาตย์

เป็นศาลาโถงรูปทรงไทยใหญ่กว้างขวาง ยกสูงจากพื้นดินประมาณหนึ่งเมตร และมีอัฒจันทร์ ลง 2 ชั้น พระที่นั่งองค์นี้อยู่ถัดจากพระที่นั่งวิษัตรีมชา เชื่อมต่อกันด้วยพระ

¹⁶ กรมศิลปากร. ล.ต. หน้า 57

¹⁷ กองบริการท่องเที่ยว. ล.ต. หน้า 3

ทวาร แต่เดิมใช้เป็นท้องพระโรงเวลาเสด็จออกขุนนาง รวมทั้งเป็นที่ประชุมข้าราชการและเหล่าเสื่อปา นอกจากนี้ยังใช้เป็นโรงละครสำหรับแสดงโขนอีกด้วย ชาวบ้านจึงเรียกกันเป็นสามัญว่า "โรงโขน" โรงละครนี้มีลักษณะพิเศษคือ ตัวแสดงจะออกมาปรากฏกายภายนอกจากบนเฉลียงถึง 3 ด้านมิใช่แสดงอยู่เพียงบนเวที โรงละครที่มีลักษณะดังกล่าวนี้มีอีก 2 แห่ง คือ โรงละครสวนมิสกวันและที่ประชุมโรงเรียนวิชาวาท ปัจจุบันพระที่นั่งสามัคคีมุขมาตย์ใช้เป็นี่ประชุมของทางราชการ และประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ที่สำคัญ ตามเส้าและเพดานมีลวดลายเรียกว่า ลายทอง ล่องชาด ประคุดหน้าต่างลงรักปิดทอง นับเป็นงานศิลปะที่งดงามยิ่งนัก ¹⁸

3.1.10 พระตำหนักชาลิมงคลอาสน์

เป็นตึก 2 ชั้น แบบตะวันตก อยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ของพระที่นั่งพิมานปฐม พระตำหนักหลังนี้เป็นสถาปัตยกรรมเรอเนซซองส์ สมัยปลาย องค์พระที่นั่งฉาบด้วยสีไข่ไก่ หลังคามุงกระเบื้องสีแดง พระตำหนักหลังนี้ใช้เป็นี่ประทับเวลาเสื่อปาเข้าประจำกอง หรือในกิจพิธีเกี่ยวกับเสื่อปา

3.1.11 พระตำหนักมารีราชวัดบวรสังฆาราม

เป็นพระตำหนักแบบตะวันตก สร้างด้วยไม้ 2 ชั้น ทาสีแดง หลังคามุงกระเบื้องติดหน้าต่างกระจกทั้งสองด้าน พระตำหนักหลังนี้อยู่คนละฝั่งกับพระที่นั่งชาลิมงคลอาสน์ แต่เชื่อมติดต่อกันด้วยทางเดินมีลักษณะคล้ายสะพาน แต่มีหลังคา มีฝ้าและหน้าต่างทอลงจากชั้นบน เดิมทรงใช้เป็นี่ประกอบกิจการใดไม่มีหลักฐานปรากฏ แต่ปัจจุบันเป็นพิพิธภัณฑ์ส่วนพระองค์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว จัดแสดงของใช้ส่วนพระองค์ เช่น พระมาลา ถลองพระองค์ พระภูษา เป็นต้น งานพระราชนิพนธ์และแสดงพระราชประวัติ และพระราชกรณียกิจของพระบาท

¹⁸ ค.

สมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พิพิธภัณฑ์นี้อยู่ในความดูแลของมหาวิทยาลัยศิลปากร เปิดบริการ ให้เข้าชมได้ในวันอังคาร วันพฤหัสบดี และวันเสาร์ ตั้งแต่เวลา 9.00 - 16.00 น. ค่าบัตร ผ่านประตู 5 บาท สำหรับคนไทย ชาวต่างประเทศ 30 บาท รายละเอียดติดต่อได้ที่ มหาวิทยาลัย ศิลปากร วิทยาเขตพระราชวังสนามจันทร์ จังหวัดนครปฐม ^{1๐}

3.1.12 พระตำหนักทับแก้ว

เป็นตึกขนาดเล็ก ทรงใช้เป็นที่พักในฤดูหนาว ภายในอาคารมีเตาผิง สำหรับให้ความอบอุ่น และมีภาพเขียนชาวคำผีพระหัตถ์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้า อยู่หัว รัชกาลที่ 6 บนเหนืออนสีขาวที่ผนังห้อง ปัจจุบันได้ปรับปรุงและตกแต่งสวยงาม ให้เป็น บ้านพักของปลัดจังหวัดนครปฐม และที่ดินเบื้องหลังพระตำหนักทับแก้วประมาณ 450 ไร่ ได้ กลายเป็นที่ตั้งของมหาวิทยาลัยศิลปากร

3.1.13 พระตำหนักทับขวัญ

เป็นเรือนไม้สักแบบหลังคามุงจาก อยู่ตรงข้ามกับพระตำหนักทับแก้ว คนละฝั่ง ถนนห่างจากพระตำหนักมารีราชรัตนบัลลังก์ไปเล็กน้อย เรือนไม้หลังนี้ พระบาทสมเด็จพระ มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นเพื่อรักษาศิลปะของไทยโบราณไว้ นอกจากนี้ยัง ทรงใช้สำหรับบำเพ็ญพระราชกุศลและบางครั้งก็จัดให้มีการแสดงของไทยเดิม ต่อมาในระยะ หลัง พระตำหนักทับขวัญได้เกิดความทรุดโทรมมาก ทางกรมศิลปากรได้เข้าไปบูรณะซ่อมแซม ขึ้นใหม่ จนเป็นพระตำหนักทับขวัญองค์ปัจจุบันที่มีความสวยงาม และเป็นแม่แบบของสถาปัตยกรรม เรือนไทย พระตำหนักหลังนี้อยู่ในความควบคุมของมหาวิทยาลัยศิลปากร เช่นกัน ^{2๐}

^{1๐} มหาวิทยาลัยศิลปากร. ล.ค. หน้า 29

^{2๐} ล. หน้า 30

3.1.14 เทวาลัยคเชนทร์

หรือบางที่เรียกกันว่าศาลพระพิฆเนศวร์ สร้างขึ้นให้เป็นที่สถิตย์ของพระคเชนทร์ ซึ่งเป็นเทพเจ้าแห่งศิลปวิทยาการและการประพันธ์ เทพเจ้าองค์นี้มีเศียรเป็นช้าง เทวาลัยนี้ตั้งอยู่กลางสนามใหญ่หน้าพระที่นั่งพิมานปฐม นับเป็นศูนย์กลางของพระราชวังสนามจันทร์ และเป็นที่เคารพสักการะ ของผู้มีจิตศรัทธาทั่วไป จนเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของพระราชวังสนามจันทร์

3.1.15 อนุสาวรีย์ย่าเหล

เป็นรูปหล่อด้วยโลหะขนาดเท่าตัวจริงของสุนัข ซึ่งมีความผูกพันใกล้ชิดกับองค์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นอย่างมาก ย่าเหลเป็นสุนัขพันธ์ุทางที่ฉลาด เกิดในเรือนจำจังหวัดนครปฐม พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพบเข้า เมื่อครั้งเสด็จพระราชดำเนินตรวจเรือนจำ จึงนับว่าเป็นโชคของย่าเหลที่พระองค์ทรงพอพระราชหฤทัย และนำมาเลี้ยงไว้ในราชสำนัก ย่าเหลเป็นสุนัขที่เฉลียวฉลาด และจงรักภักดีต่อพระองค์ท่าน เวลาพระองค์ท่านเสด็จฯ ไปไหน ย่าเหลจะติดสอยห้อยตามเสด็จอยู่เสมอ แม้กระทั่งเวลาเสวยและขณะบรรทม ย่าเหลยังไม่ยอมห่างพระองค์ยิ่งกว่าผู้ใกล้ชิดเสียอีก เป็นเหตุให้มีผู้จลาจล และถูกลอบยิงตายในที่สุด พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโศกเศร้าอาลัยย่าเหลมาก โปรดให้สร้างโรงอย่างสวยงามลงรักปิดทอง เพื่อใส่ย่าเหล และสร้างเมรุเล็ก ๆ สำหรับเผา เมื่อเผาเสร็จทรงโปรดเกล้าฯ ให้สร้างอนุสาวรีย์รูปหล่อย่าเหล ด้วยทองแดง ตั้งไว้หน้าพระตำหนักชาลิมงคลอาสน์ พร้อมกับทรงพระราชนิพนธ์คำกลอนไว้อาลัยย่าเหล ที่ฐานใต้แท่นรูปอนุสาวรีย์ ดังนี้

" อนุสาวรีย์นี้เตือนจิต
ให้คิดรำพึงถึงสหาย
ไอ้อาลัยใจจู่อยู่ไม่วาย
กูเจ็บคล้ายสรสีกดีปักอูรา
ซากที่ใครเขาจะเห็นหัวอกกู
เพราะเขาคูเพื่อเห็นแต่เป็นหมา
เขาคูแค่เปลือกนอกแห่งภาษา
ไม่เห็นลึกตริกตรึงดวงใจ
เพื่อนเป็นมิตรชิดกูอยู่เนื่องนิตย์
จะหามิตรเหมือนเจ้าที่ไหนได้
ทุกทิวาราตรีไม่มีไกล
กูไปไหนเจ้าเคยเป็นเพื่อนทาง " ²¹

นอกจากนี้บริเวณพระราชวังสนามจันทร์รอบนอก ยังประกอบไปด้วยพระตำหนัก และเรือนพักข้าราชการทั้งฝ่ายหน้าและฝ่ายในที่ตามเสด็จเสมอในครั้งก่อน บ้านพักเหล่านี้ บางหลังมีความชำรุดทรุดโทรมมาก แต่บางหลังยังอยู่ในสภาพดี ที่เห็นได้คือ บ้านพักเจ้าพระ ยารามรามพ ผู้สำเร็จราชการมหาดเล็ ซึ่งครั้งนั้นเรียกว่า "เรือนทับเจริญ" ปัจจุบันใช้เป็น สำนักงานสาธารณสุข จังหวัดนครปฐม และยังมีสระน้ำจันทร์ หรือที่ประชาชนทั่วไปเรียกกันว่า "สระบัว" ตั้งอยู่บริเวณใกล้เคียงกับพระราชวังสนามจันทร์ สันนิษฐานว่าเป็นสระน้ำที่ใช้ใน พิธีทางศาสนาพราหมณ์ ถือว่าเป็นสระน้ำอันศักดิ์สิทธิ์ เมื่อมีพิธีการของทางสำนักพระราชวัง หรือพิธีถือน้ำพิพัฒน์สัตยา จะต้องนำน้ำจากสระน้ำจันทร์มาผสมรวมกันชำระพระแสงต้น สระน้ำ จันทรนี้ ปัจจุบันทางจังหวัดได้ทำการขุดลอกปรับปรุงตกแต่งและสงวนรักษาไว้เป็นโบราณสถาน อันสำคัญแห่งหนึ่งของจังหวัดนครปฐม

²¹ จุไรรัตน์ ฌ หนองคาย. ประวัติเมืองนครปฐม. (อ้างจากพระราชนิพนธ์ของ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ทรงจารึกไว้ที่ฐานใต้แท่นอนุสาวรีย์ย่าเหล จังหวัด นครปฐม) หน้า 25

3.1.16 พระราชวังเดิม

เมืองนครปฐมเคยเป็นเมืองที่มีพระมหากษัตริย์ครอบครองมาแต่โบราณกาล แต่ปราสาทราชวังในครั้งนั้นเป็นของที่สร้างด้วยไม้ จึงถูกทอดทิ้งให้รกร้างมานาน เลขนุพิมพ์เหลือแต่ซากร่องรอยที่พอจะสันนิษฐานได้คือ²² ตรงบ้านเนินปราสาทอันเป็นที่ตั้งของพระราชวังสนามจันทร์ในปัจจุบันมีเนินดินและคูน้ำล้อมรอบ ตามหนังสือเรื่องพระปฐมเจดีย์ ฉบับเก่าของเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ (ชำ บุนนาค) กล่าวว่า พระที่นั่งองค์เก่ามีฐานปราสาทและท้องพระโรงมีโบริงสี่พร้าหมัด สระน้ำ กำแพงชั้นในและชั้นนอกยังมีเหลืออยู่บ้างแต่พวกจีนได้ไปทำไร่ ไถนา รื้อทำลายเสียหายไปหมด นอกจากนี้ยังมีเนินดินซากโบราณสถานเกี่ยวกับโบริงสี่พร้าหมัด และลายกนกปูนปั้นที่เหลือเป็นพยานอยู่จนกระทั่งทุกวันนี้ลักษณะลวดลายและมีมือคู่จะเป็นของเก่า ของเหล่านี้ล้วนแต่ใช้ศิลาแลงเป็นแกนและพอกปูนประกอบอีกชั้นหนึ่ง

หลักฐานอีกประการหนึ่งคือ สระน้ำใหญ่ใกล้ ๆ กับเนินดิน ที่เราเรียกกันว่า สระน้ำจันทร์ นั้นเป็นที่ขังน้ำจืดคล้ายกับน้ำในทะเลชุบศร เมืองลพบุรี ปัจจุบันาสระน้ำนี้ตื้นเขินมาก ชื่อของสระแห่งนี้อาจจะเป็นต้นคำที่ทำให้เรียกชื่อตำบลนี้ว่า ตำบลสระน้ำจันทร์มาแต่โบราณ²³ ดังนั้น เมืองนครปฐมเดิม คงจะใหญ่โตมาก เพราะบริเวณพระราชวังอยู่ห่างจากพระเจดีย์องค์เดิมซึ่งเป็นศูนย์กลางของเมืองเกือบ 2 กิโลเมตร

3.1.17 วัดพระเมรุ

เป็นซากวัดร้างไม่มีผู้ใดปฏิบัติสังฆกรรม ตั้งอยู่ที่สวนอนันตอุทยาน ตำบลห้วยจรเข้มะ ห่างจากองค์พระปฐมเจดีย์ไปทางทิศใต้ไม่กี่กิโลเมตร สันนิษฐานว่า สร้างตั้งแต่สมัยทวารวดีมีอายุเท่ากับองค์พระปฐมเจดีย์เดิม ซึ่งไม่น้อยกว่า 1,000 ปีขึ้นไป แต่เวลานี้ไม่มีซากสิ่งใดหลงเหลืออยู่ คงมีแต่ซากเนินใหญ่ปรากฏอยู่เห็นหนึ่ง ทางกรมศิลปากรได้ร่วมมือกับนักโบราณคดีฝรั่งเศส

²² กองบริการท่องเที่ยว. ล.ค. หน้า 4

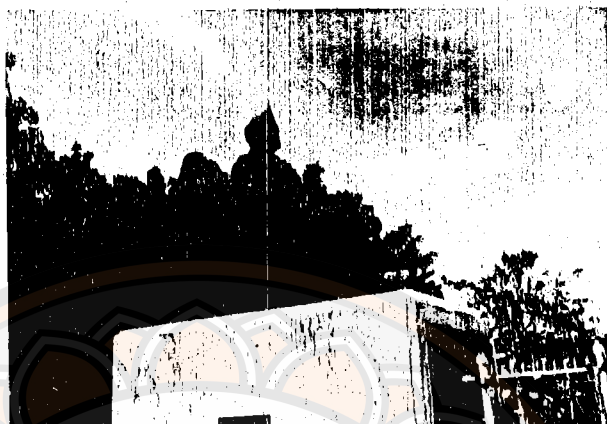
²³ ล.

ภาพที่ 11 พระราชวังสนามจันทร์ สมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

ภาพที่ 12 พระราชวังสนามจันทร์ปัจจุบัน

ภาพที่ 13 พระบรมราชานุสาวรีย์ รัชกาลที่ 6

ภาพที่ 14 พระตำหนักชาลีมงคลอาสน์

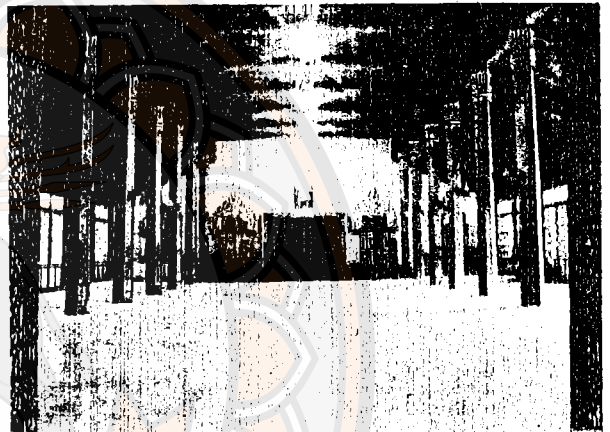
ภาพที่ 15 พระที่นั่งพิมานปฐม

ภาพที่ 16 พระที่นั่งวัชรรมภพ

ภาพที่ 17 ทางเดินซึ่งทำเป็นสะพานเชื่อม
ระหว่างพระตำหนักชาลีมงคลอาสน์
กับพระตำหนักมารีราชรัตบัลลังก์

ภาพที่ 18 ท้องพระโรงพระที่นั่งสามัคคีมุขมาตย์

ภาพที่ 19 ถนนสาววีรย์ย่าเพล

ภาพที่ 20 สระน้ำจันทร์

ภาพที่ 21 พระตำหนักทับขวัญ

ทำการขุดค้น เมื่อ พงศ. 2481 จากรูปทรงสันนิษฐานที่ขุดพบครั้งนี้ อาจจะสันนิษฐานได้ว่า เป็นพระเจดีย์องค์มหา มีลักษณะก่อเป็นชั้น ๆ ช่อมุมขึ้นไปสูงมาก เพราะจากซากฐานที่หักพัง เหลืออยู่ในขณะที่ทำการขุดสูงถึง 12 เมตร มีฐานประดิษฐานพระพุทธรูปศิลา นั่งห้อยพระบาทประจำ 4 ทิศ ได้อัญเชิญมาประดิษฐานไว้เป็นพระประธานในพระอุโบสถวัดพระปฐมเจดีย์ 1 องค์ คือ องค์ที่เห็นอยู่ในปัจจุบัน ²⁴

อนึ่ง ในสมัยรัชกาลที่ 6 สมเด็จพระราชินีนาถรำภาณุ ได้นำพระบาท ขนาดใหญ่มาไว้ตรงฐานนอกพระระเบียงองค์พระปฐมเจดีย์ 2 คู่ ซึ่งได้มาจากวัดพระพระเมรุ เช่นกัน สิ่งที่พบในบริเวณวัดพระเมรุมีพระพุทธรูปสัมฤทธิ์ พระนคร พระเพลา พระหัตถ์ของพระพุทธรูปศิลา กับ เทพ ยักษ์ เทพสิงห์ ดอกบัว ตลอดจนลวดลายประดับองค์พระเจดีย์ที่หักพังลงมา มากมายนำไปไว้ในพิพิธภัณฑ์องค์พระปฐมเจดีย์บ้าง ไว้ที่พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติบ้าง

3. 1. 18 วัดพระประโทนเจดีย์

วัดพระประโทนเจดีย์วรวิหาร เป็นวัดที่มีชื่อเสียงและเป็นที่ยึดของคนที่ทั่วไปว่ามีพระเจดีย์ที่งดงามองค์หนึ่งคือ "พระประโทนเจดีย์" ปูชนียสถานสมัยทวารวดีกลางเมืองนครปฐม โบราณที่เก่าแก่และใหญ่โตเป็นที่สองรองจากพระปฐมเจดีย์ วัดนี้ตั้งอยู่ริมถนนเพชรเกษม ห่างจากองค์พระปฐมเจดีย์ ไปทางทิศตะวันออกประมาณ 5 กม. ในตำบลพระประโทน อำเภอเมือง นครปฐม พระประโทนเจดีย์เป็นศาสนสถานโบราณที่สร้างขึ้นประมาณพุทธศตวรรษที่ 11 -16 รูปแบบของศิลปกรรมเป็นแบบทวารวดี ตั้งอยู่ตรงจุดกึ่งกลางของเมืองที่มีคูน้ำรอบล้อมทั้งสี่ด้าน จึงทำให้มีศิลปกรรมสมัยทวารวดีอยู่ในโบราณสถานนี้มากมาย เรื่องราวของพระประโทนเจดีย์ ได้มีผู้กล่าวถึงประวัติไว้ว่า

" พระประโทณศรีเมืองนครปฐม ผู้สัญจรไปมาอย่าช้าไย ณ ถิ่นนี้เคยเป็นเหมืองเรืองรอง รอยรุ่งโรจน์ยังเห็นเด่นอคู อันวัดพระประโทณเจดีย์นั้น สืบสมัยพุทธศาสนายาตรา ศิลปกรรมโบราณพยานบอก พิพิธภัณฑที่ฝังพิภพไว้มากมี แม้กระทั่งบัดนี้ที่ขุดได้ แผ่นดินนี้ที่ดำรงสืบวงศ์วาน ... วัดพระประโทณเจดีย์มีดีแน่ สืบเชื้อสายมาหลายศตวรรษ สันนิษฐานการสร้างร่วมสมัย พระประโทณเจดีย์เป็นที่สองรองถัดมา	เป็นถิ่นที่อุดมสมสมัย โปรดติดตามตามได้กิตติคุณ ครั้งทวาราวดีครองประคองหนุน เชิงอุลงทูลสำรวจเร่งตรวจตรา กำเนิดนานนับพันพระวรา สู่มหานครทวาราวดี ที่ขุดออกมาได้ไว้ถ้วนถี่ เป็นสักขีที่เก่าแก่แต่โบราณ กว้างศิลาเสื่อมพรายสืบสายสาร วัฒนธรรมนานนับพันปี... สมัยทวาราวดีแท้มีประวัติ นับเป็นวัดมีชื่อเลื่องลือชา พระปฐมเจดีย์ใหญ่แห่งอีกหนา รูปร่างหน้าตาก็คล้ายกัน"

นอกจากนี้นักประวัติศาสตร์และนักโบราณคดี มีความสนใจที่จะศึกษาว่าเมืองนครปฐมโบราณนี้อยู่ที่ไหน บางกลุ่มสรุปว่าอยู่บริเวณวัดพระประโทณเจดีย์เพราะดูจากภาพถ่ายทางอากาศ ทำให้ทราบว่า บริเวณนี้มีคลองผ่ากลางเมือง อาจจะเรียกว่าเป็นเมืองนอกแตกก็ได้ คลองนี้เชื่อมคูเมืองด้านใต้กับด้านเหนือตัดผ่านถนนเพชรเกษมและวัดพระประโทณ ไปบรรจบกับคูเมืองด้านเหนือหลังสถานีต้นสำโรง จากคูเมืองด้านตะวันออกมีลำคลองอีกสายหนึ่งตัดตรงมาบรรจบกับคลองพระประโทณในเขตวัดพระประโทณ นอกจากลำคลองแล้ว เมืองนครปฐมโบราณยังมีลำคลองบางแก้วมาแต่อกเมืองทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ ผ่านตัวเมือง

²⁴ สำนักงานจังหวัดนครปฐม, กระทรวงมหาดไทย. ล.ค. หน้า 55

²⁵ พระครูประโทณเจติยาภิบาล. วัดพระประโทณเจดีย์สมัยทวาราวดีมีประวัติ.

เข้ามาคัดลาคลองพระประโทณ ไปผ่านคูเมืองด้านตะวันออกหรือคลองพระยาทรง ผ่านวัดธรรมศาลา บ้านธรรมศาลาตกลงมาทางใต้ผ่านบ้านภูมิ บ้านห้วยตะโกแล้วไหลไปทางตะวันออก ผ่านบ้านบ่อทราย บ้านเพ็ญศ บ้านกลาง บ้านบางแก้ว วัดไตร ไปออกแม่น้ำนครชัยศรีในบริเวณตลาดนครชัยศรี ภายในตัวเมืองนครปฐมโบราณนี้ วัดพระประโทณเป็นวัดที่อยู่กลางเมือง และจากการที่ขุดแต่งซากโบราณสถาน จุดประโทณเจดีย์ทำให้พบสิ่งของมีค่ามากมาย พร้อมกับโบราณวัตถุที่สำคัญ เช่นพระพุทธรูป เทริยญเงิน 2 เทริยญ ลูกประคำ พระพิมพ์ดินเผาสมัยทวาราวดี ครุฑโลหะสัมฤทธิ์ขนาดใหญ่ ภาพปูนเต่า เช่น ภาพกุ่มกัณฑ์ รูปคนกำลังขี่ม้า ภาพคน 2 คน ขี่หลังเต่า ภาพคนกับลิง ภาพช้างกำลังถืองาตนเองไว้ด้วยงวง เป็นต้น ²⁶

จากการขุดแต่งและค้นพบโบราณวัตถุต่าง ๆ ทำให้นักประวัติศาสตร์และนักโบราณคดี ทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ สนใจพระประโทณเจดีย์มากขึ้น โดยเฉพาะภาพปูนเต่าที่จำหลักเป็นรูปต่าง ๆ นั้น เป็นสิ่งสำคัญในการศึกษาประวัติศาสตร์โบราณคดีของอาณาจักรทวาราวดีได้ดียิ่งขึ้น แต่บางคนก็เชื่อในตำนานที่อาจจะเกี่ยวข้องกับโบราณสถานแห่งนี้ คือตำนานพระยาทรงพระยาพาน โดยมีสาระสืบต่อกันมาว่า พระยาพานสร้างพระปฐมเจดีย์เพื่อล้างบาปที่ฆ่าพ่อและสร้างพระประโทณเจดีย์เพื่อล้างบาปที่ฆ่าชายหอมผู้เลี้ยงตนมาตั้งแต่เด็ก บางตำนานจะกล่าวว่าพระประโทณเจดีย์นี้เป็นที่บรรจุพระนันทกึ่งที่ใช้ดวงพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้า อย่างไรก็ตามพระประโทณเจดีย์นี้ ยังรอให้ชาวไทยและชาวต่างชาติได้เข้าไปสัมผัสและรู้จักอยู่จนถึงปัจจุบันนี้

3.1.19 เนินธรรมศาลา ²⁷

ตั้งอยู่วัดธรรมศาลา ตำบลธรรมศาลา อำเภอเมืองนครปฐม ห่างจากองค์พระปฐมเจดีย์ไปทางตะวันออกประมาณ 6 กิโลเมตร อยู่ทางด้านใต้ของถนนเพชรเกษม เป็น

²⁶ กรมศิลปากร. ล.ค. หน้า 41 - 48

²⁷ กองบริการท่องเที่ยว. ล.ค. หน้า 5

โบราณสถานที่น่าสนใจอีกแห่งหนึ่งมีลักษณะคล้ายกับที่วัดพระเมรุ ก่อนทำการขุดค้นเนินนี้ยังมิได้ทำการขุดค้นเช่นเดียวกับเนินวัดพระงาม เพราะมีสิ่งก่อสร้างอยู่หน้าเนิน โบราณวัตถุที่พบกันที่เนินนี้ ซึ่งมีโพรงหรืออิฐเป็นช่องเข้าไปด้านในคือ สมบัติอันล้ำค่าพวก ถ้วย ชาม เพชรนิลจินดา แต่ไม่สามารถนำออกมาได้ เพราะเชื่อกันว่ามีปุสุมเฝ้าอยู่ ใครนำออกมาจะต้องมีอันเป็นไป จึงเป็นเรื่องราวทางไสยศาสตร์ และปาฏิหาริย์ต่าง ๆ นานา

ภาพที่ 22 วัดพระประโทนเจดีย์

ภาพที่ 23 วัดพระเมรุ

3.1.20 เนินพระหรือเนินชายหอม ²⁸

อยู่ที่ตำบลคอนชายหอม ห่างจากองค์พระปฐมเจดีย์ไปทางใต้ประมาณ 9 กิโลเมตร และห่างจากวัดคอนชายหอมไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ไกลนัก วัดคอนชายหอม หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า "วัดโคกชายหอม" ตั้งอยู่กลางทุ่งนาใกล้กับถนนสายนครปฐม - อำเภอบ้านแพ้ว เป็นโบราณสถานเก่าแก่อีกแห่งหนึ่ง เมื่อประมาณปี พ.ศ. 2479 พระธรรมวาทิตตมาจารย์ (หลวงพ่อเงิน) เจ้าอาวาสวัดคอนชายหอม ได้ขุดเอาอิฐที่หักพังแถวชานเมืองไปสร้างพระอุโบสถ เมื่อขุดลึกลงไปเล็กน้อยพบศิลาเหลี่ยมสี่เหลี่ยมสูงประมาณ 4 เมตร มีลายจำหลักที่ปลายเสาค้ำกับเสาประตูสี่มุมเจดีย์ของพระเจ้าอโศกมหาราช กับวงกลมรอบ ทำด้วยศิลา 1 ตัว พระพุทธรูปศิลาสมัยทวารวดี 1 องค์ พระเสมาธรรมจักรทำด้วยหินแต่หักพัง เสาศิลาตอนบนมีง่ามสำหรับวางพระเสมาธรรมจักร เป็นแบบเดียวกับที่พบในบริเวณองค์พระปฐมเจดีย์ วัดพระงาม วัดพระประโทน และแบบพระราชวังสนามจันทร์ เสาศิลาชิ้นเวลานี้อยู่ที่วัดคอนชายหอม ส่วนวงกลมรอบกับพระพุทธรูปส่งไปเก็บไว้ที่พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ จากซากโบราณสถานและโบราณวัตถุที่พบเหล่านี้เป็นหลักฐานยืนยันว่าเดิมบริเวณนี้เป็นวัดเก่าและตัวเนินคงจะเป็นฐานเจดีย์ขนาดใหญ่ อยู่ภายในบริเวณวัดตั้งแต่สมัยทวารวดีหรือก่อนนั้นมีอายุกว่า 1,000 ปีมาแล้ว ถือว่าเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์และสำคัญ ในระหว่างวันขึ้น 14, 15 ค่ำ และแรม 1 ค่ำ กลางเดือน 4 ทางวัดจะมิ่งมาบำเพ็ญกุศลประจำปี มีการปิดทองพระพุทธรูปคุณชายหอม รูปจำลองหลวงพ่อเงินวัดคอนชายหอม

3.1.21 เมืองเก่าแพ่งแสน

เป็นเมืองโบราณเก่าแก่อยู่ห่างจากตัวเมืองนครปฐมไปทางทิศเหนือประมาณ 20 กิโลเมตร จากการค้นพบซากเมืองโบราณในบริเวณเมืองเก่าเก่าแพ่งแสน จึงสันนิษฐาน

ว่าเป็นเมืองที่สร้างในสมัยทวารวดี ชาวบ้านในแถบนั้นได้เล่าต่อ ๆ กันว่าเป็นเมืองที่เจ้าศิริชัยเชียงแสนหรือท้าวแสนปมเป็นผู้สร้างประมาณ ปี พ.ศ. 1862 และสถาปนามือเมืองว่า "เมืองเทพนคร" ต่อมาประชาชนเรียก "เมืองกำแพงแสน" ตามพระนามผู้สร้างเมือง คือ พระเจ้าศิริชัยเชียงแสน²⁰

เมืองกำแพงแสน เป็นเมืองโบราณเล็ก ๆ กำแพงเมืองทำด้วยดินไม่มีอิฐปูน ตัวเมืองกว้าง 750 เมตร ยาว 1,000 เมตร คูเมืองกว้าง 30 เมตร กำแพงเมืองที่ยังเหลืออยู่อีกส่วนเหนือสูงสุด 4 เมตร ในเมืองไม่มีซากถาวรวัตถุอย่างใดเลย มีแต่สระน้ำใหญ่สระหนึ่งอยู่กลางเมือง นอกกำแพงเมืองไปทางตะวันออก 400 เมตร มีคลองอยู่คลองหนึ่งเรียกว่า "รางพิบูล" คลองนี้เป็นทางน้ำ ไหลตรงไปทางตะวันออกติดต่อกับคลองบางปลาแล้วไปออกแม่น้ำนครชัยศรี ตรงเหนือวัดบางปลาประมาณ 100 เมตร ทางทิศตะวันออกไป ออกแม่น้ำแม่น้ำตรงเหนือบ้านท่ากระทุ่ม (ประมาณ 500 เมตร) คือได้ตลาดท่าเรือกระแทนลงมาเจ็ดร้อย เพราะฉะนั้นลำรางพิบูลนี้คงจะเป็นแม่น้ำเดิม การคมนาคมระหว่างเมืองโบราณคือคูทอง กำแพงแสนและกาญจนบุรี คงจะไปมาติดต่อกันโดยอาศัยลำน้ำแห่งนี้ ริมกำแพงเมืองทางด้านตะวันออกห่างจากกำแพงเมืองออกมาประมาณ 120 เมตร มีซากเจดีย์ขนาดเล็ก ๆ อยู่ 7 - 8 แห่ง และที่ฐานเจดีย์เหล่านี้เคยพบพระพุทธรูปดินเผาพวกปูนปั้น พระเศียรพระพุทธรูปและลวดลายเครื่องประดับอีก 3 - 4 ชิ้น ล้วนเป็นฝีมือช่างทวารวดี แสดงให้เห็นว่าเมืองนี้เคยเป็นชุมชนมาแล้ว ครั้งนครปฐมเป็นใหญ่ และคงจะร้างไปภายหลังที่นครปฐมเสื่อมความสำคัญลงแล้ว³⁰ และการที่พบพระพุทธรูปและเครื่องปั้นสมัยทวารวดีที่เมืองกำแพงแสนแสดงว่า เมืองนี้ต้องได้รับวัฒนธรรมที่แพร่ขยายไปจากเมืองนครปฐมแน่นอน

เนื่องจากเมืองกำแพงแสนมีขนาดเล็ก อยู่ใกล้กับเมืองนครปฐมและเมืองคูทอง

²⁰ กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ ทัศนศาสตร์ไทยจังหวัดนครปฐม หน้า 36

³⁰ นิคม มลิกะคามะ แผ่นดินไทยในอดีต (เล่ม 1) หน้า 223 - 227

มาก จึงเป็นเรื่องที่สันนิษฐานกันว่าเมืองนี้คงจะเป็นเมืองชั่วคราวของเจ้าผู้ครองนครคนใดคนหนึ่ง สร้างขึ้นสำหรับใช้เป็นที่พัก ก่อนที่จะได้ครองเมืองนครปฐมหรือเมืองอู่ทอง การที่มาสร้างเมืองขึ้นในตำบลนี้ คงเนื่องจากในสมัยนั้นตำบลนี้คงเป็นที่ที่อุดมสมบูรณ์ มีผู้คนอาศัยอยู่อย่างหนาแน่น แม้ในปัจจุบันปรากฏว่าพื้นที่บริเวณนี้ยังอุดมสมบูรณ์ ผู้คนยังอาศัยอยู่หนาแน่นทำสวนและไร่นา กำแพงแสนเป็นเมืองที่มีพื้นที่ป่าไม้กว้างขวาง มีลำน้ำอยู่ด้านเหนือของตัวเมือง จึงได้มีการปรับปรุงพื้นที่เป็นที่ตั้งของค่ายลูกเสือ ที่เป็นรู้จักกันในปัจจุบันว่า ค่ายลูกเสือเมืองกำแพงแสน ตั้งอยู่ในหมู่ที่ 5 ตำบลทุ่งขวาง อำเภอกำแพงแสน เป็นสถานที่กว้างขวางเหมาะสมกับกิจการของลูกเสือ และจัดเป็นส่วนพฤกษชาติเพื่อให้เป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจให้กับประชาชนทั่วไป

ในปัจจุบันการไปเมืองกำแพงแสนนับว่าสะดวกสบายมาก เพราะมีถนนตัดผ่านไปทางอำเภอกำแพงแสนแล้ว ถนนสายนี้แยกจากถนนเพชรเกษมที่ตรงกิโลเมตรที่ 59 และเดินทางไปชมเมืองกำแพงแสน สามารถขับรถเข้าชมได้ โดยเมืองนี้อยู่ห่างจากตัวอำเภอกำแพงแสน ประมาณ 15 กิโลเมตร ใช้เวลาเดินทางประมาณ 20 นาที หากต้องการคนนำชมสามารถติดต่อได้ที่ ที่ว่าการอำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม ในเวลาราชการ

3.1.22 หมู่บ้านไทยโชน^{๓๑}

ตั้งอยู่ที่บ้านเกาะแรด ตำบลบางปลา อำเภอบางเลน อยู่ห่างจากตัวอำเภอบางเลนมาทางทิศใต้ ตามถนนสายบางเลน - ดอนตูม ประมาณ 9 กิโลเมตร ชาวบ้านที่อาศัยอยู่แถบนี้มีเชื้อสายไทยโชน หรือไทยทรงดำ (ที่เรียกเช่นนั้นเนื่องจากชาวไทยโชนชอบในเครื่องแต่งกายสีดำ) หรือลาวโชน อพยพมาจากบ้านหนองปรัง อำเภอเขาชัยยศ จังหวัดเพชรบุรี มีวัฒนธรรมและประเพณีของตนเอง นอกจากนั้นภายในหมู่บ้านยังมีหัตถกรรมที่น่าสนใจ ได้แก่

^{๓๑} กองบริการท่องเที่ยว. ล.ค. หน้า 5

การทอผ้า และการทำเครื่องจักสานต่าง ๆ ทำให้มีนักท่องเที่ยวเข้าไปชมและเลือกซื้อของที่หมู่บ้านไทยโชนี้ นับเป็นจำนวนมาก ดังนั้น หมู่บ้านไทยโชนี้จึงจำเป็นต้องเที่ยวที่สำคัญของอำเภอบางเลน

3.1.23 วัดไทรทอง

วัดไทรทองหรือวัดจินดาราม (ไทรทอง) ตั้งอยู่ที่อำเภอสามพราน ห่างจากกรุงเทพฯ 32 กิโลเมตร มีทางเข้า 2 ทาง คือ ทางแยกหน้าสถานีรถไฟโพธิ์แก้ว และทางแยกหน้าสวนสามพราน วัดไทรทองเป็นวัดราษฎร์ สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2334 โดยสมเด็จพระพุฒาจารย์ (พุก) เรียกชื่อวัดตามชื่อตำบล เมื่อสร้างเสร็จแล้วได้อัญเชิญพระพุทธรูปจากวัดศาลาลูมาประดิษฐานไว้ที่วัดไทรทองด้วย ปัจจุบันชาวบ้านเรียกพระพุทธรูปองค์นี้ว่า "หลวงพ่อดาวไทรทอง" และให้ความเคารพนับถือมากถือว่าเป็นพระพุทธรูปคู่บ้านคู่เมืองของไทย เช่นเดียวกับหลวงพ่อบุญรอด จังหวัดฉะเชิงเทรา หลวงพ่อบ้านแหลม วัดเพชรสมุทร จังหวัดสมุทรสงคราม หลวงพ่อบางพลี วัดบางพลี จังหวัดสมุทรปราการ และหลวงพ่อดาวเขาตระเครา อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี ซึ่งทั้ง 5 ท่านนี้ ตามประวัติและตำนานกล่าวว่า เป็นพระที่เฝ้าลอยน้ำมาชาวบ้านจึงนิมนต์ขึ้นประดิษฐานเป็นพระคู่บ้านคู่เมืองแต่ละแห่ง สำหรับชาวนครปฐมได้อัญเชิญขึ้นไว้ที่วัดศาลาลู ก่อนที่จะนำไปประดิษฐานที่วัดไทรทอง

หลวงพ่อดาวไทรทอง ประดิษฐานอยู่บนฐานชุกชีสูง ในพระอุโบสถวัดไทรทอง เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย พระพุทธศิลป์แบบประยุกต์ องค์พระมีลักษณะผิวงายคล้ายทิวเขาเชียงแสน พระหัตถ์เป็นศิลปะสุโขทัย ส่วนพระพักตร์เป็นศิลปะแบบรัตนโกสินทร์ หน้าตักกว้าง 4 ศอก 2 นิ้ว สูง 4 ศอก 16 นิ้วเศษ³² สันนิษฐานว่าเป็นฝีมือช่างสมัยไทยล้านนาและล้านช้าง คณะกรรมการของวัดกำหนดให้จัดงานนมัสการหลวงพ่อดาวไทรทอง เป็นประจำทุกปี

³² กรมศิลปากร. ล.ค. หน้า 60

ระหว่างวันขึ้น 13 ค่ำ ถึงแรม 3 ค่ำ เดือน 5 ของทุกปี และช่วงเทศกาลตรุษจีน ประชาชนนิยมเดินทางไปนมัสการกันมาก ในระหว่างที่มีงานนมัสการประจำปีนั้นจะมีhurstต่าง ๆ มากมาย สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงพระราชทานนามว่า วัดไร่ขิง นี้ว่า "วัดมงคลจินดาราม" แต่ชาวบ้านเรียกชื่อกันเต็ม ๆ ว่า วัดมงคลจินดารามไร่ขิง จนกระทั่งปัจจุบันนี้เหลือแต่เพียงชื่อ วัดไร่ขิง สั้น ๆ เท่านั้น คนทั่วไปสามารถเข้าใจได้คือ สำหรับนักท่องเที่ยวที่จะไปนมัสการวัดไร่ขิง ด้วยการขับรถไปเองก็สามารถทำได้หรือบางท่านที่นั่งรถประจำทางไปเอง เมื่อลงที่ปากทางเข้าวัดไร่ขิงตรงถนนเพชรเกษมแล้ว สามารถนั่งรถสองแถวประจำทางเข้าไปวัดไร่ขิงได้เลย

3.1.24 สวนสามพราน

สวนสามพราน เป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ ตั้งอยู่ริมถนนเพชรเกษม ห่างจากตัวเมืองนครปฐมประมาณ 30 กิโลเมตร และห่างจากกรุงเทพฯ ราว 32 กิโลเมตร อยู่ติดกับแม่น้ำนครชัยศรี มีเนื้อที่ 137.5 ไร่ ภายในสวนสามพรานมีบรรยากาศที่ร่มรื่นและเงียบสงบ ตกแต่งไว้อย่างงดงามด้วยสวนกุหลาบและดอกไม้นานาชนิด แบ่งได้เป็น 3 ส่วน คือ มุมสวนดอกไม้ ศูนย์วัฒนธรรม ที่ได้จัดสร้างหมู่บ้านไทยในชนบท พร้อมทั้งจัดให้มีการสาธิต การทอผ้า ทำร่ม ปั่นหม้อ ร้อยมาลัย การลงรักปิดทอง และอื่น ๆ ที่เป็นงานฝีมือที่มีชื่อเสียงของประเทศไทยให้ชมกัน นอกจากนี้ยังมีการแสดงศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้าน ประกอบด้วย การฟ้อนรำ การแสดงมวยไทย ฟันดาบ ตลอดจนพิธีบวชนาค และการแต่งงานตามแบบไทยเดิม อีกส่วนหนึ่งคือมุมที่สร้างเป็นโรงแรม, ที่พัก และสนามกอล์ฟ โรงแรมสร้างขึ้นอย่างทันสมัยในทุกรูปแบบและทุกบรรยากาศ การบริการที่พักของโรงแรมสามพรานนั้น มีบริการห้องพัก 3 แบบ คือ เรือนไทย เก๋งจีน และตึกแบบฝรั่ง พร้อมทั้งห้องจัดประชุมสัมมนาระดับนานาชาติ รวมทั้งร้านอาหารที่ระลึก ส่วนสนามกอล์ฟนี้ตั้งอยู่ฝั่งตรงข้ามสวนสามพราน สร้างขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2515 บนเนื้อที่ 437 ไร่ ยาว 7.085 หลา จำนวน 18 หลุม พาร์ 72 เป็นสนามกอล์ฟมาตรฐานติดอันดับ

1 ใน 25 ของโลก พร้อมทั้งมีคลับเฮาส์ที่ทันสมัยไว้คอยบริการด้วย³³

การแสดงพื้นบ้านของศูนย์วัฒนธรรมในส่วนสามพรานนี้ แสดงให้ชมกันในช่วง บ่ายทุกวัน ค่าบัตรเข้าชมการแสดงคนละ 190 บาท ส่วนสามพรานเปิดให้เข้าชมกัน ตั้งแต่เวลา 8.00 - 18.00 น. ทุกวัน ค่าบัตรผ่านประตู ผู้ใหญ่ราคา 10 บาท, เด็ก 5 บาท รายละเอียดอื่น ๆ ติดต่อขอทราบได้ที่ 2530295 - 7, 2532276 ทุกวัน

3.1.25 ลานแสดงช้างและสวนสัตว์สามพราน³⁴

ตั้งอยู่ริมถนนเพชรเกษม กิโลเมตรที่ 31 ห่างจากสามพราน 1 กิโลเมตร มีเนื้อที่ประมาณ 62 ไร่ เป็นสวนสัตว์นานาชาติ พร้อมทั้งการแสดงโชว์ของช้างและการจับจระเข้ เช่น ชมประเพณีการคล้องช้างอันยิ่งใหญ่ของชาวส่วย ผู้มีบรรพบุรุษจากเมืองอัตปือแสนแปดวันจำปาศักดิ์ ซึ่งเป็นกลุ่มชนเชื้อสายไทยที่มีความชำนาญ ในการคล้องช้างเป็นอย่างยิ่ง, การแสดงของช้างแสนรู้ที่สามารถทำงานแทบคนได้ ช้างนักเดินเท้าไฟ ช้างเตะฟุตบอล และยิงใหญ่ โอฬารด้วยจากจำลองสงครามยุทธหัตถีในสมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ด้วยกระบวนช้างศึกที่สง่างาม ที่พุ่งไปด้วยพลังกำลังพลที่แข็งแกร่ง, การแสดงการต่อสู้กับจระเข้ด้วยมือเปล่าที่เสี่ยงต่ออันตรายทุกวินาที หมอจระเข้จึงต้องให้ความสามารถเฉพาะตัว ไหวพริบการตัดสินใจและจังหวะที่เหมาะสมตลอดการแสดง นอกจากนี้สวนสัตว์ยังมีสวนดอกไม้งามที่ส่งกลิ่นหอมของแคตลียานานาชาติ พร้อมทั้งการประกวดกล้วยไม้นานาชาติจากแหล่งต่าง ๆ ทั่วประเทศ ที่นำมาจัดประกวดทุกวันอาทิตย์ที่ 3 ของเดือน ห้องอาหารที่มีอาหารอร่อยและราคาเป็นกันเอง และร้านขายของที่ระลึก ที่ทำจากหนังจระเข้แท้ ๆ ไม่ว่าจะเป็นกระเป๋าถือ เข็มขัด พวงกุญแจ และผลิตภัณฑ์อื่น ๆ ด้วยคุณภาพที่วางใจได้

³³ กองบริการท่องเที่ยว. ล.ค. หน้า 5 - 6

³⁴ วิทย์ เกียงบุรณธรรม. แผนที่เมืองไทย 73 จังหวัด. หน้า 91

การแสดงของช้างและการจับจระเข้ เปิดให้เข้าชมได้ตามเวลาดังนี้³⁵

การแสดงการจับจระเข้

วันธรรมดา เริ่มตั้งแต่เวลา 12.45 - 16.50 น.

วันเสาร์ - อาทิตย์ เพิ่มรอบเช้า 10.30 - 16.50 น.

ระยะเวลาแสดงประมาณ 1 ชั่วโมง ต่อ 1 รอบ

การแสดงของช้าง

วันธรรมดา มี 2 รอบ บรรยายเป็นภาษาอังกฤษ

รอบแรกเริ่มเวลา 13.45 น. รอบที่สองเริ่มเวลา 15.30 น.

วันเสาร์ - อาทิตย์ เพิ่มรอบเช้า รอบที่สอง จะบรรยายเป็นภาษาอังกฤษ

รอบแรกเริ่มเวลา 11.30 น. รอบที่สอง 13.45 น. รอบที่สาม 15.30 น.

ระยะเวลาแสดงประมาณ 40 นาที

ค่าบัตรเข้าชมการแสดงของช้างและการจับจระเข้ราคา 170 บาท ติดต่อบริการ

ถามรายละเอียดได้ที่ สำนักงานกรุงเทพฯ บริษัทลานแสดงช้างและฟาร์มจระเข้สามพราน 461/31

ถ.นนทบุรี เขตยานนาวา กรุงเทพฯ 10120 โทร.2840273, 28411876 FAX: 2945211

3.1.26 เมืองนครชัยศรี

เมืองนครชัยศรี ปัจจุบันเป็นอำเภอนครชัยศรี ดินแดนแห่งส้มโอหวาน ตั้งอยู่ริมฝั่งตะวันตกของแม่น้ำท่าจีน ตอนที่เรียกว่า แม่น้ำนครชัยศรี ในเขตจังหวัดนครปฐม ชื่อของอำเภอนี้เป็นชื่อเก่าสืบเนื่องมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา ดังปรากฏในพงศาวดารว่า "ในแผ่นดินสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ พ.ศ.2092 โดยให้ตั้งบ้านท่านาเป็นเมืองนครชัยศรี" และปรากฏในตำนานต่าง ๆ อีกหลายเล่มดังที่ได้กล่าวไว้แล้วในประวัติความเป็นมาของเมืองนครปฐม บริเวณนี้มี

³⁵ สำนักงานจังหวัดนครปฐม. นครปฐม. หน้า 39

ภาพที่ 24 หลวงพ่อวัดไร่กิง

ภาพที่ 25 ลานแสดงช้างและสวนสัตว์สามพราน

อารยธรรมที่เจริญรุ่งเรือง และเป็นรัฐที่มีความมั่งคั่งในลุ่มน้ำเจ้าพระยา อารยธรรมลุ่มแม่น้ำนครชัยศรีปรากฏขึ้นบริเวณคลองบางพระ ซึ่งเป็นทางน้ำเชื่อมต่อมาจากลำน้ำแม่กลอง กาญจนบุรี ไหลผ่านเข้ามาในเขตจังหวัดนครปฐม และไหลลงสู่แม่น้ำนครชัยศรี หลักฐานที่ค้นพบเป็นพวก พระพุทธรูปเสี้ยนส่วนใหญ่ โบราณวัตถุพบได้ตามวัดต่าง ๆ ริมคลองบางพระ และแม่น้ำนครชัยศรี มีดังนี้³⁶

ก. วัดโบสถ์ เป็นวัดที่มีพระอุโบสถใหญ่และสวยงามมาก ตั้งอยู่ริมคลองบางพระ วัดนี้มีเนื้อที่เกือบร้อยไร่ แต่ปัจจุบันเหลือประมาณ 30 ไร่เศษ มีสระน้ำล้อมรอบอุโบสถ ด้านตะวันออกมีต้นโพธิ์ใหญ่และเจดีย์อยู่หน้าอุโบสถสององค์ เจดีย์ใหญ่อยู่ด้านหลังอีกองค์หนึ่ง มีกำแพงแก้วโดยรอบ ใบเสมาคู่เป็นหินทรายแดง แกะสลักลวดลายอย่างวิจิตร พระอุโบสถหันหน้าไปทางทิศตะวันออก ผนังอุโบสถก่ออิฐฉาบปูนขาว กว้าง 4 วา ยาว 8 วา สูงประมาณ 9 วา มีเพิงพะไลด้านหน้า หลังคามุงกระเบื้องมอญดินเผา ภายในพระอุโบสถมีพระพุทธรูปปฏิมากรศิลาทรายแดง ศิลาทรายขาว มากมาย ซึ่งพระพุทธรูปลักษณะของพระศิลาทรายแดง พระศิลาทรายขาวมีพระพักตร์คล้ายพระพุทธรูปสุโขทัยกับทวาราวดีผสมกัน พระศกเม็ดสำคัญ พระรัศมีเปลวเพลิงรูปอุณาโลมบังเกิดก็มี พระขนงขนไค้ตั้ง พระนาสิกคล้ายมนุษย์ พระหนุเป็นเหลี่ยม แบบที่คล้ายสุโขทัยจะมีกรอบพระศกเป็นเส้น พระโอษฐ์ยิ้มละไมและพระเนตรคล้ายสุโขทัย พระวรกายสูงชลุ่ จีวรห่มแนบเนื้อ สังฆาฎคล้ายสุโขทัย ปลายสังฆาฎตัดก็มี พระหัตถ์พระพาหาและพระกรคล้ายคนไม่อ่อนช้อย แต่นิ้วพระหัตถ์มีทั้งเสมอกันและไม่เสมอกัน นิ้วหัดสมาธิราบและแบบสัจจมาร จะมองเห็นเป็นลักษณะสามเหลี่ยม พระพุทธรูปปฏิมากร ซึ่งมีพระลักษณะตามที่กล่าวมานี้ ท่านผู้รู้ทางโบราณคดีกล่าวว่าเป็นพระพุทธรูปสมัยอู่ทอง (พุทธศตวรรษที่ 17 - 19) น่าจะได้รับอิทธิพลมาจากทวาราวดี ลพบุรี สุโขทัย รวมกัน จัดเป็นแบบอู่ทอง

³⁶ พระครูสุพนวราภรณ์. "อารยธรรมลุ่มแม่น้ำนครชัยศรี" ใน เมืองโบราณ.

รุ่นคลาสสิกที่สุด^{๓๗} ปัจจุบันนี้สภาพของบริเวณวัดโบสถ์เป็นพื้นที่ทำนาไปเสียแล้ว คงเหลือแต่เนินดินอุโบสถเท่านั้นเอง ส่วนพระพุทธรูป หลวงพ่อกองอินทสุวณโณ จากวัดพระธรรมศาลา ได้เก็บรักษาไว้ที่วิหารเคียงคู่อุโบสถวัดละมุด

ข. วัดศรีมหาโพธิ์ ในวัดนี้ได้พบสถูปก่ออิฐไม่สอปูน พระพุทธรูปดินเผา สำหรับประดับสถูป 2 องค์ ประมาณอายุพุทธศตวรรษที่ 13

ค. วัดห้วยตะโก พบพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่งเป็นพระยืนแต่ถูกนำมาตัดแปลงจนเสียรูปพรรณไป คงพบแต่ร่องรอยจิวรรูปโค้งทับอยู่บนสรวง นอกจากนี้พบใบเสมาแบบอุ้งทองขนาดย่อม จำหลักลงบนหินทรายแดงลวดลายล้วนไม่ซ้ำกันเลย ใบเสมาที่เล็กกว่าวัดสิงห์

ง. วัดไทร มีซากพระอุโบสถเก่าที่ฐานของพระอุโบสถใหม่ ก่ออิฐไม่สอปูนรวมทั้งกำแพงแก้วด้วย ใบเสมาที่วัดนี้เป็นใบเสมาอุ้งทองโดยเฉพาะใบเสมาหน้าพระอุโบสถมีลวดลายรูปปราหมอมจันทร์ งดงามมาก

จ. วัดบางแก้ว ซึ่งอยู่ใกล้กับวัดไทร มีพระพุทธรูปสัมมาสัมพุทธเจ้าและมีพระพุทธรูปอุ้งทองอีกหลายองค์ ซึ่งเข้าใจว่าเก่าแก่พอ ๆ กับวัดไทร

ช. วัดสิงห์ ซึ่งอยู่ไม่ไกลกับวัดไทรและวัดบางแก้วเท่าไรนัก มีเจดีย์แบบอโยธยา ระฆังกลมไม่มีบัลลังก์ สถูปเจดีย์ก่ออิฐไม่สอปูน ใบเสมาเป็นแบบอุ้งทองซึ่งมีลวดลายแปลกไม่ซ้ำกับที่ไหน ที่นามหัตถ์จารธรรมคือเสมาใบหนึ่งมีแท่งสิงห์ ใต้ทองสิงห์เป็นรูปหยักฟันปลาแบบเดียวกับที่เห็นพระพุทธรูปอุ้งทองในถ้ำเขาหลวง และเห็นที่ฐานพระพุทธรูปจำหลักไม้สัมมาสัมพุทธเจ้าในถ้ำวัดเขาหน่อ เป็นงานอันน่าสนใจเป็นอย่างยิ่ง สำหรับที่อุโบสถเดิมนั้น ได้ถูกรื้อทิ้งเสียแล้ว แต่ยังคงมีรูปถ่ายที่พระครูสุพนธ์ฯ ได้บันทึกไว้ จากภาพถ่ายจะเห็นบัวหัวเสาเป็นแบบอุ้งทอง ลักษณะหลายแบบเดียวกับบัว หัวเสาในวิหารวัดไธย จังหัดลพบุรี จากวัดสิงห์ไปไม่ไกลนัก จะเห็นวัดท่าใน ซึ่งที่วัดนี้มีเจดีย์ขนาดเล็ก แบบปาละอยู่ 2 องค์หลังอุโบสถก่ออิฐไม่

สอปูน ไม่มีบัลลังก์คล้ายกับเจดีย์ที่พบที่วัดสิงห์ ในบริเวณนี้ยังมีวัดสมัยทวารวดีอีกแห่งหนึ่ง คือ วัดหลวงประจำบูรณะ ได้พบซากเจดีย์ทวารวดีเก่าอยู่หลังอุโบสถใหญ่ นับว่าเป็นโบราณสถานอีกแห่งหนึ่งที่น่าสนใจมาก เป็นเจดีย์ฐานสี่เหลี่ยมแสดงว่าเป็นเจดีย์ปาละ ประมาณพุทธศตวรรษที่ 13 - 15 สิ่งที่น่าสนใจ คือ มีช่องเล็กตรงฐานเจดีย์ด้านตะวันออกช่องนี้ยอดแหลม การก่ออิฐใช้อิฐเหลี่ยมออกมา ระบบคอร์เบล (Corbel) อันเป็นระบบเก่าที่สุดของไทย ^{๓๘}

ข. วัดบางพระ ซึ่งตั้งอยู่ปากคลองบางพระ เป็นวัดเก่าแก่สมัยอุททอง เคยพบซากอุโบสถเก่า ก่ออิฐไม่สอปูน เรียงอิฐระบอบอุททอง เค็มอยู่หลังอุโบสถเก่า ส่วนที่ตัวอุโบสถสมัยอยุธยาตอนกลาง ภายในมีภาพเขียนอยู่บนผนัง ด้านบนเป็นรูปเทพชุมนุม แต่ในแถวล่างของเทพชุมนุมเป็นรูปอดีตพระพุทธเจ้าเรียงเป็นแถว ภาพเขียนที่ไม่เปิดทองแต่ลบเลือนมากแล้ววันแต่ภาพมาพจณเฝ้าด้านหน้าที่ยังคงเห็นได้ชัด

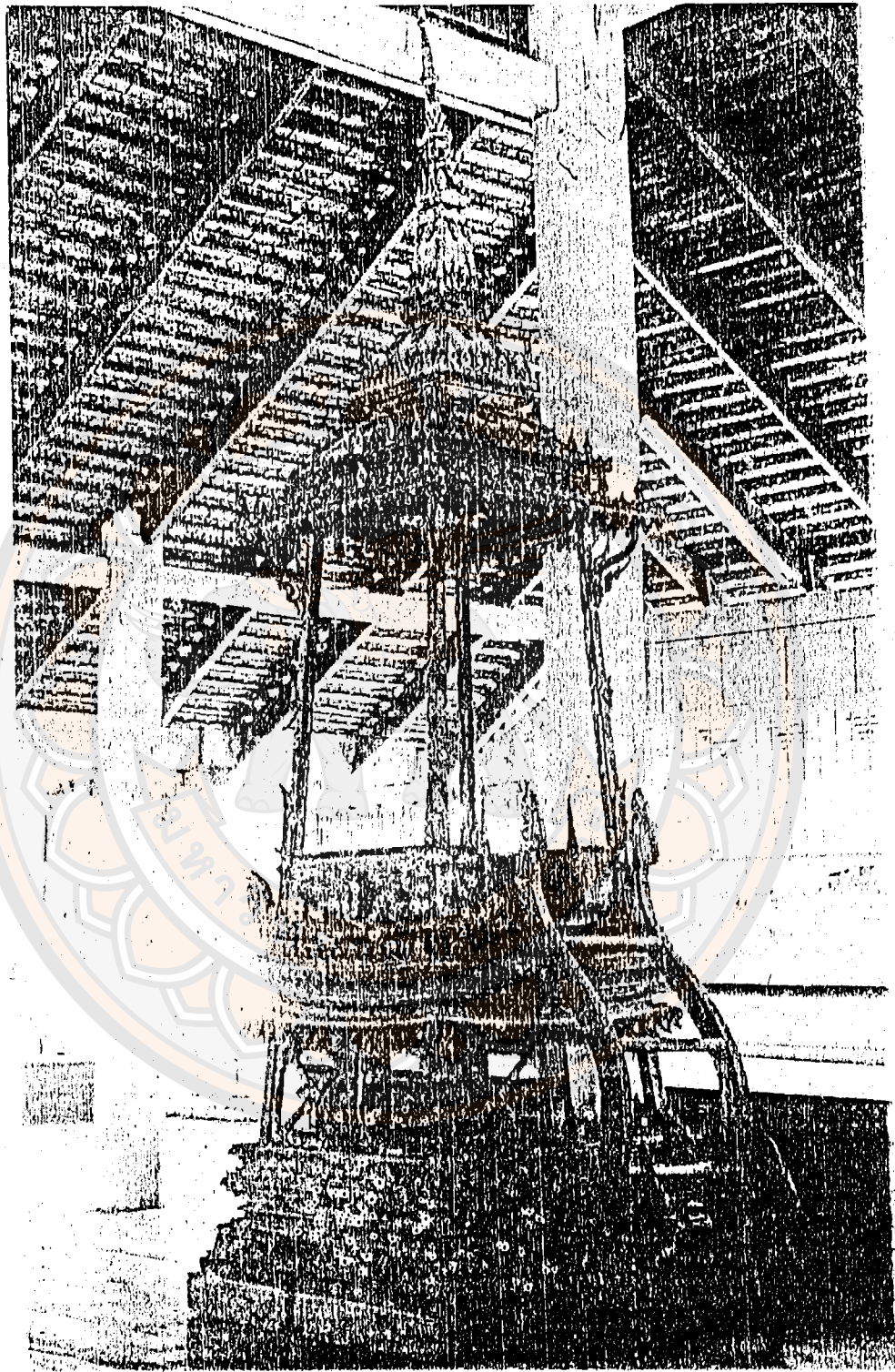
ค. วัดกลางบางแก้ว มีร่องรอยว่าศิลปะอยู่ในสมัยพระมหาจักรพรรดิ พบในเสมาของวัด เจดีย์เหลี่ยมย่อมุมไม้สิบสอง เช่นเดียวกับเจดีย์ศรีสุริโยทัย มีกำแพงแก้วล้อมรอบองค์เจดีย์ นอกจากนี้ยังมีมณฑปใหญ่คล้ายกับวัดห้วยพลู สันนิษฐานว่าอาจเป็นของเดิม แต่มีร่องรอยว่ามาซ่อมในสมัยรัตนโกสินทร์นี้เอง เพราะยอดเป็นทรงมณฑปแบบรัชกาลที่ 4 และที่ใกล้ทำน้ำมีศาลา 8 เหลี่ยม ซึ่งเป็นศาลาที่สวยงามไม่น้อย

ปัจจุบันนี้เมืองนครชัยศรียังมีไร่่องุ่นและโรงงานทำเหล้าองุ่น * ซึ่งยินดีเปิดให้นักท่องเที่ยวเข้าชมกิจการของโรงงานได้ โดยติดต่อทางจดหมายถึง บริษัทประมวลผล จำกัด อำเภอ นครชัยศรี จังหวัดนครปฐม 73120 หรือโทร (034) 241600, 241810

* โรงงานนี้มีชื่อว่า โรงงานไทยไวน์ ตั้งอยู่ใกล้ ๆ กับตลาดนครชัยศรี อำเภอ นครชัยศรี จังหวัดนครปฐม

ภาพที่ 26 รูปเจดีย์เวฬุสภาที่วัดหัวขลุ เมืองนครชัยศรี สมัยวัฒนธรรมทวารวดีตอนต้น

ภาพที่ 27 พระบรมมาสน์ สันนิษฐานชฎาตอนกลาง อยู่ในศาลาการเปรียญวัดกลางบางแก้ว

การท่องเที่ยวที่น่าสนใจอีกประการหนึ่งในเขตอำเภอนครชัยศรี ได้แก่ การล่องเรือเที่ยวในแม่น้ำนครชัยศรี (แม่น้ำท่าจีน) ^{๓๐}

จุดแรก ที่ทำเรือสามพราน (ปลายทางรถเมล์ บขส. กรุงเทพฯ - สามพราน) มีเรือเมล์รับส่งคนโดยสารระหว่างท่าเรือสามพรานถึงวัดบุญเปโตรหรือวัดโรมันในวันศุกร์ - เสาร์ - อาทิตย์ บริเวณหน้าวัดโรมันจะมีพ่อค้า แม่ค้า ชาวสวนนำของมาขายที่ตลาดนัด น่าชมยิ่งนัก

จุดที่สอง จากท่าเรือหน้าอำเภอ นครชัยศรี เช่น เรือไปชมฟาร์มกุ่มสวนส้ม ได้ทุกวัน ใช้เวลาล่องเรือประมาณ 1 - 2 ชั่วโมง

ดังนั้น การนั่งเรือเที่ยวในแม่น้ำนครชัยศรี นอกจากจะได้ชมธรรมชาติของแม่น้ำแล้ว ยังได้ชมวิถีชีวิตของชาวบ้านทั้งสองฝั่งแม่น้ำ พร้อมกับการเลือกซื้อของที่มีคุณภาพได้อีกด้วย จึงเป็นประโยชน์ต่อนักท่องเที่ยวมาก

3.1.27 พิพิธภัณฑ์หุ่นขี้ผึ้งไทย

พิพิธภัณฑ์หุ่นขี้ผึ้งไทย ตั้งอยู่เลขที่ 43/2 หมู่ที่ 1 ถนนบินเกล้า - นครชัยศรี กิโลเมตรที่ 31 ตำบลขนแก้ว อำเภอ นครชัยศรี จังหวัดนครปฐม เป็นสถานที่จัดแสดงหุ่นขี้ผึ้งไฟเบอร์กลาส ซึ่งเป็นผลงานสร้างสรรค์ของกลุ่มศิลปินไทย นำโดย อาจารย์ดวงแก้ว พิทยากรศิลป์ โดยมีวัตถุประสงค์ในอันที่จะส่งเสริม เผยแพร่และอนุรักษ์ไว้ซึ่งศิลปวัฒนธรรมประเพณีของไทย อันจะเป็นประโยชน์ในการศึกษาค้นคว้าของเขาชน ^{๔๐}

ประวัติความเป็นมาของการก่อตั้งพิพิธภัณฑ์หุ่นขี้ผึ้งไทยนั้น เริ่มด้วยการปั้นหุ่นขี้ผึ้งตามแบบของมาดาม ทุโซ ซึ่งเป็นผลงานของอาจารย์ดวงแก้ว พิทยากรศิลป์ แต่เนื่องจาก

^{๓๐} กองบริการท่องเที่ยว ล.ค. หน้า 6

^{๔๐} พิพิธภัณฑ์หุ่นขี้ผึ้งไทย. พิพิธภัณฑ์หุ่นขี้ผึ้งไทย. ไม่ปรากฏเลขหน้า

ว่าการดำเนินงานสร้างหุ่นขี้ผึ้งต้องประสบกับปัญหามากมาย เช่น สภาพอากาศของประเทศไทย ไม่เหมาะสมกับการสร้างหุ่นขี้ผึ้ง กล่าวคือ มีอุณหภูมิร้อน ความชื้นสูง รวมทั้งมีฝุ่นละอองมาก และที่สำคัญอีกประการหนึ่ง คือ ขี้ผึ้งเป็นวัสดุที่ไม่คงทน ไม่คงสภาพ สามารถจะเสื่อมสลายลงได้ ถ้าแม้ว่าจะได้มีการบำรุงดูแลรักษาเป็นอย่างดี อาจารย์ดวงแก้ว จึงได้พยายามคิดค้นหาวัสดุอื่นที่จะนำมาใช้แทนขี้ผึ้ง โดยที่วัสดุที่จะนำมาทดแทนได้นั้น ต้องมีความแข็งแรง คงทน และที่สำคัญ ต้องไม่ทำให้คุณลักษณะพิเศษของหุ่นขี้ผึ้งด้อยคุณค่าลงไป อาจารย์ดวงแก้ว ใช้เวลา ค้นคว้าอยู่พอสมควร จึงได้ค้นพบวิธีการนำเอาไฟเบอร์กลาส มาสร้างเป็นรูปหุ่นขี้ผึ้ง ซึ่งคุณสมบัติพิเศษของไฟเบอร์กลาสมีความเหมาะสมอย่างยิ่ง เพราะมีความคงทนถาวรมาก รวมทั้งให้ความรู้สึกนุ่มนวล สวยงามมากกว่าขี้ผึ้ง แต่อย่างไรก็ตาม ถึงแม้จะประสบความสำเร็จในการสร้างหุ่นขี้ผึ้งไฟเบอร์กลาส แต่ยังคงประสบกับปัญหาในด้านการค้นคว้า การทดลองรวมทั้ง ปัญหาทางด้านอุปกรณ์ เครื่องไม้เครื่องมือ ซึ่งไม่สามารถที่จะหาได้ตาท้องตลาด จำเป็นที่จะต้องออกแบบ คิดประดิษฐ์ขึ้นมาเอง อีกทั้งระยะเวลาในการค้นคว้าจะต้องใช้ความพยายาม และความอดทนเป็นอย่างมาก ดังนั้นทางกลุ่มผู้ร่วมงานจึงได้ลงความเห็นว่าจะได้สนับสนุนโครงการนี้อย่างจริงจัง โดยการทุ่มเททั้งกำลังสมอง กำลังเงิน กำลังกายและเวลาทั้งหมด ให้กับผลงานชิ้นนี้ จนกระทั่ง อาจารย์ดวงแก้ว สามารถคิดค้นวิธีการต่าง ๆ ในด้านการสร้าง สรรค์รูปปั้นหุ่นขี้ผึ้งไฟเบอร์กลาส ให้มีลักษณะเหมือนคนจริงที่สุด หุ่นขี้ผึ้งไฟเบอร์กลาสรูปแรกได้ เสร็จคือ หุ่นขี้ผึ้งรูปพระราชสังวราภิมณฑ์ (หลวงปู่โต๊ะ) ซึ่งเริ่มดำเนินการก่อสร้างขึ้นในราว ปี พ.ศ. 2525 และสร้างเสร็จในปี พ.ศ. 2527 ใช้ระยะเวลาในการสร้างทั้งสิ้น 3 ปี หลังจากประสบความสำเร็จในการสร้างรูปหุ่นขี้ผึ้งไฟเบอร์กลาสแล้ว คณะผู้ร่วมงานได้เล็งเห็นว่า ผลงานชิ้นนี้ สมควรที่จะได้รับการสนับสนุนให้ก้าวหน้าไปอีกขั้นหนึ่ง เพราะเป็นผลงานที่จะสร้างชื่อเสียงให้กับประเทศไทยได้

ดังนั้น ในราวปี พ.ศ. 2527 ทางคณะผู้ร่วมงานจึงได้วางโครงการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์หุ่นขี้ผึ้งไฟเบอร์กลาสขึ้น ใช้ชื่อว่า พิพิธภัณฑ์หุ่นขี้ผึ้งไทย (THAI HUMAN IMAGERY MUSEUM) โดยทางคณะผู้ร่วมงานได้ทำการซื้อที่ดิน จำนวน 12 ไร่ ริมถนนบินเกล้า -

นครราชสีมา จังหวัดนครปฐม สำหรับค่าเงินการก่อสร้างพิพิธภัณฑ์แห่งนี้ โดยเริ่มต้นค่าเงินการก่อสร้างตัวอาคาร ในปี พ.ศ.2529 และก่อสร้างสิ้นในเดือนธันวาคม พ.ศ.2531 รวมระยะเวลาการก่อสร้างทั้งสิ้น 2 ปี ถือได้ว่าเป็น พิพิธภัณฑ์หุ่นขี้ผึ้งไฟเบอร์กลาสแห่งแรกของประเทศไทย และในระหว่างที่ทางพิพิธภัณฑ์หุ่นขี้ผึ้งกำลังดำเนินการก่อสร้างอยู่นั้น ทางกลุ่มผู้ร่วมงานและอาจารย์ดวงแก้ว ยังคงสร้างสรรค์ผลงานหุ่นขี้ผึ้งรูปอื่น ๆ ไปเรื่อย ๆ จนกระทั่งปัจจุบันขณะที่งานสามารถสร้างสรรค์ผลงานหุ่นขี้ผึ้งไฟเบอร์กลาสได้ถึง 37 รูป และชุดใหม่ล่าสุด "ชุดพระอภัยมณี" อีก 14 รูป และพิพิธภัณฑ์แห่งนี้ เพิ่งจะฉลองครบรอบ 3 ปี ไปเมื่อวันที่ 14 มิถุนายน พ.ศ.2535 ที่ผ่านมานี้เอง

ภายในพิพิธภัณฑ์แห่งนี้ ได้จัดแสดงหุ่นขี้ผึ้งไฟเบอร์กลาสไว้หลายชุดด้วยกัน ซึ่งแต่ละชุดนั้น มีความเหมือนจริงและมีความงดงามยิ่งนัก นับแต่ผิวเนื้อของหุ่น สีเส้น ลายผิว รุขมขน ตลอดจนรอยแผลต่าง ๆ ไปจนถึงเส้นผมที่ได้รับการปลูกที่ละเอียด และดวงตาที่ได้รับการหล่อเป็นพิเศษ ให้ดูมีแววตาและน้ำหล่อเลี้ยง ทุกรายละเอียดได้รับการบรรจงสร้างสรรคอย่างลึกลับรวมทั้งจะบันทึกประสบการณ์ชีวิตของบุคคลต้นแบบนั้น ๆ ลงในทุกร่องรอย ให้ถ่ายทอดสู่ผู้ชมได้โดยไม่ต้องอาศัยคำบรรยายใด ๆ ประกอบด้วยหุ่นขี้ผึ้ง แต่ละชุดดังต่อไปนี้ ⁴¹

1) ชุดพระอริยสงฆ์ เป็นผลงานที่หล่อหลอมด้วยแรงศรัทธา ท่ามกลางบรรยากาศที่เหมือนจริงในทุกมุม ประกอบด้วยองค์พระอริยสงฆ์ที่มีชื่อเสียงหลายองค์ ดังนี้

1.1) พระครูภาวนาวัจณี (เปลื้อง เริงเกียรติ) ฉายา "วิไลโว" ⁴¹

1.2) พระธรรมญาณมุนี (ทองย้อย บัวอ่อน) ฉายา "กิตติพินฺนเถระ"

วัดวิศการามวรวิหาร อ.เมือง จ.ลพบุรี

1.3) ครูบาชัยวงศาพัฒนา (ครูบาวงศ์) ท่านเป็นพระนักพัฒนา

แห่งวัดพระพุทธรูปท่าชัยต้น อ.ลี้ จ.ลำพูน

1.4) หลวงจันตณาลัย จันพรด (ได้ชื่อเย็นบุญ) วัดทิพย์วารีวิหาร

กรุงเทพฯ

1.5) พระมงคลเทพมุนี สด จันทสโร หลวงพ่อวัดปากน้ำ

เขตภาษีเจริญ กรุงเทพฯ

1.6) พระราชสังฆวาริณทร์ (หลวงปู่โต๊ะ อินทสุวณฺโณ) วัดประดู่

ฉิมพลี กรุงเทพฯ

1.7) พระสุพรหมยานเถระ (พระครูบาพรหมา พรหมจุกโก)

วัดพระพุทธบาทตากผ้า อ.ป่าซาง จ.ลำพูน

1.8) พระนิโรธรังสีคัมภีร์ปัญญาจารย์ (หลวงปู่เทศก์ เทสรังสี)

วัดหินหมากเป้ง อ.ศรีเชียงใหม่ จ.หนองคาย

1.9) หลวงพ่อเกษม เขมโก สุสานไตรลักษณ์ จ.ลำปาง

1.10) สมเด็จพระพุทธอาจารย์ (โต พรหมรังสี) วัดระฆังโฆสิตาราม

จ.กรุงเทพฯ ปุชโยบุคคลที่พุทธศาสนิกชนกล่าวขวัญถึง

1.11) พระครูวิมลคุณากร (หลวงปู่ศุข) วัดปากคลองมะขามเฒ่า

อ.วัดสิงห์ จ.ชัยนาท

1.12) พระราชมนูสีมารามคุณปมาจารย์ "สามิราโมภิกษุ"

(หลวงปู่ทวด) วัดช้างให้ จ.ปัตตานี ผู้เหยียบน้ำทะเลจืด

1.13) พระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต (ภูริทัตตเถระ) วัดป่าสุขาวาส

จ.สกลนคร

1.14) ครูบาศรีวิชัย (สิริวิชัย) วัดพระธาตุคอกยสุเทพ จ.เชียงใหม่

2) ชุดพระบรมรูป อดิเทพมหากษัตริย์ราชวงศ์จักรี ผลงานเกิดพระเกียรติ

ประกอบด้วยหุ่นจำลองพระบรมรูปอดิเทพมหากษัตริย์ในราชวงศ์จักรี รัชกาลที่ 1 - รัชกาลที่ 8
ภายในท้องพระโรงอันโอฬารตระการตา

3) ชุดสมเด็จพระปิตุโฆษากับการเลิกทาส สร้างขึ้นด้วยความสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณอันล้นพ้นต่อองค์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ได้ทรงประกาศเลิกทาส เมื่อ พ.ศ. 2448 เปรียบประจักษ์แสงทองแห่งชีวิตใหม่ที่ฉายสาดลงปกแผ่ถึงความร่มเย็นเป็นสุขแก่ชาวไทยโดยทั่วหน้า หุ่นขี้ผึ้งชุดนี้ประกอบด้วยทาสทั้งของไทย และของต่างชาติ *

4) ชุด "มมหนึ่งของชีวิต" เป็นผลงานจากจินตนาการที่สะท้อนแง่มุมในชีวิตมนุษย์ ด้วยหุ่นจำลอง ปุถุชน ในอิริยาบถต่าง ๆ เช่น คนอ่านหนังสือพิมพ์ คู่ฮ้างพอมที่นอนหลับ คนเล่นหมากรุก ยาย แม่ หลาน ซึ่งชวนให้ผู้ชมได้ทึ่งกับฝีมืออันสร้างสรรค์และอารมณ์อันละเอียดอ่อนของศิลปิน

5) ชุด พระอภัยมณีของสุนทรภู่ ซึ่งเป็นชุดใหม่ล่าสุดของพิพิธภัณฑ์ ประกอบด้วย หุ่นรูปสุนทรภู่ พระอภัยมณี นางเงือก สดุดีสาคร ผู้เสื่อสมุทร ม้านิลมังกร ซีเปลือยสินสมุทร นางสุวรรณมาลี นางลเวง อสุเรน ศรีสุวรรณกับพราหมณ์ทั้ง 3 และฤาษี ซึ่งปั้นได้งดงามมาก สัมกับเป็นผลงานที่สร้างสรรค์ออกมาอย่างตั้งใจจริง

พิพิธภัณฑ์หุ่นขี้ผึ้งไทย เปิดบริการให้เข้าชมได้ทุกวันไม่เว้นวันหยุด (จันทร์ - ศุกร์ เปิดเวลา 9.00 - 17.30 น. ส่วนวันเสาร์ - อาทิตย์และวันหยุดนักขัตฤกษ์ เปิดเวลา 8.30 - 18.00 น.) ค่าเข้าชมคนไทย 30 บาท ชาวต่างประเทศ 140 บาท สอบถามรายละเอียดเพิ่มเติมได้ที่ โทร.01 - 2116261

3.1.28 พุทธมณฑล

เป็นสถานที่สำคัญทางพุทธศาสนา ตั้งอยู่ที่ตำบลศาลายา อำเภอนครชัยศรี และตำบลบางระทิก อำเภอสสามพราน มีพื้นที่ 2,500 ไร่⁴² การเดินทางจากกรุงเทพฯ ไป

* เป็นทาสในยุโรปกรีก ยุคโรมัน และทาสนิโกรในอเมริกา

⁴² วิทยุ เทียงบูรณธรรม. ล.ค. หน้า 91

พุทธมณฑล สามารถไปได้ 2 เส้นทาง เส้นทางแรกคือ ไปตามถนนเพชรเกษม พอถึง กม.ที่ 22 เลี้ยวขวาตามถนนพุทธมณฑลสาย 4 ประมาณ 8 กิโลเมตร ส่วนเส้นทางที่สอง คือ เดินทางไป ตามถนนสายปิ่นเกล้า - นครชัยศรี พอถึง กม.ที่ 20 ให้เลี้ยวซ้ายตามถนนพุทธมณฑลสาย 4

พุทธมณฑลเป็นสถานที่ซึ่งรัฐบาลและรัฐบาลชาวไทยร่วมกันจัดสร้างขึ้นในปี พ.ศ. 2500 - เนื่องในโอกาสที่พระพุทธศาสนาได้เจริญรุ่งเรืองมาถึง 2,500 ปี บริเวณจุดศูนย์กลางของพุทธมณฑลเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปปางลีลา ซึ่งเป็นพระประธานของพุทธมณฑล มีความสูง 2,500 กระเบียด (ประมาณ 13.75 เมตร) พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระราชทานว่า "พระศรีศากยทศพลญาณ ประธานพุทธมณฑลสุทรรศน์"⁴³ รอบองค์พระประธานเป็นสถานที่จำลองของสิ่งเวไนยสถาน 4 ตำบล คือ ตำบลอันเป็นที่ประสูติ ตรัสรู้ แสดงปฐมเทศนา และเสด็จดับขันธปรินิพพาน นอกจากนี้ยังมีศาสนาสถานที่สำคัญอื่น ๆ ได้แก่ พระวิหารพุทธมณฑล ตำหนักสมเด็จพระสังฆราช และที่พำนักสงฆ์อาคันตุกะ หอสมุด พิพิธภัณฑ์พุทธศาสนา หอกลาง และสวนพันธุ์ไม้ต่าง ๆ ในพุทธประวัติและในวรรณคดี ผู้ที่จะเข้าชมเป็นหมู่คณะโปรดแจ้งความจำนงได้ที่ฝ่ายประชาสัมพันธ์พุทธมณฑล พุทธมณฑล ศาลายา จังหวัดนครปฐม 73170

3.1.29 สวนศิลป์ มีเข็ม อินอินชอย

ตั้งอยู่เลขที่ 38/9 ถนนพุทธมณฑลสาย 7 ทางเข้าอยู่ตรงข้ามโรงเรียน กปร. เข้าไปราว 1 กิโลเมตร เป็นที่รวบรวมประติมากรรมของคุณมีเข็ม อินอินชอย เพื่อประโยชน์ในการศึกษาค้นคว้าและจัดสร้างสวนนิทรรศการชั่วคราว ในรูปของหอศิลป์ และสวนศิลป์กลางแจ้ง เพื่อให้การสนับสนุนศิลปิน ซึ่งต้องการเผยแพร่ผลงานศิลปะของตนออกสู่สายตาประชาชน นอกจากนี้ยังมีห้องหนังสือซึ่งรวบรวมวารสารและเอกสารด้านศิลปะต่าง ๆ ของคุณมีเข็ม เพื่อใช้ประโยชน์

⁴³ กองบริการท่องเที่ยว. ล.ด. หน้า 6

ภาพที่ 28 พุททมนฑล

ภาพที่ 29 พิธีภักดิ์ที่หน้าตมหลวง

ในการศึกษาค้นคว้า ส่วนศิลปินเปิดบริการให้เข้าชมเป็นครั้งคราว * หากต้องการรายละเอียดเพิ่มเติม ติดต่อคุณเขาวดี โทร.2868622 ⁴⁴

3.2 การพัฒนาการท่องเที่ยวของจังหวัดนครปฐม

จังหวัดนครปฐมเป็นจังหวัดหนึ่งที่มีความพร้อมในการพัฒนาการท่องเที่ยว เพราะมีทรัพยากรทางด้านการท่องเที่ยวถึง 3 ชนิด คือ

1. ทรัพยากรทางการท่องเที่ยวประเภทโบราณสถาน และโบราณวัตถุ เช่น พระปฐมเจดีย์, พระประโทณเจดีย์, พระราชวังสนามจันทร์, เนินธรรมศาลา ฯลฯ
2. ทรัพยากรทางการท่องเที่ยวประเภทศิลปวัฒนธรรมและประเพณี เช่น สามพราน, ตลาดน้ำลุ่มน้ำนครชัยศรี, หมู่บ้านไทยโซ่ง ฯลฯ
3. ทรัพยากรทางการท่องเที่ยวประเภทสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ เช่น สวนสัตว์และฟาร์มจระเข้สามพราน เป็นต้น

นอกจากนี้ทางจังหวัด ยังมีการวางโครงการวางแผนพัฒนาสถานที่ท่องเที่ยวอยู่เสมอ เพื่อเป็นการประชาสัมพันธ์จังหวัดและเป็นการอำนวยความสะดวก ให้แก่นักท่องเที่ยวชาวไทยและชาวต่างประเทศ และยังได้รับความช่วยเหลือ การปรึกษาหารือจากการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยด้วย ดังนั้นศักยภาพในการพัฒนาการท่องเที่ยวของจังหวัดนครปฐมจึงค่อนข้างสูงจากการศึกษาพบว่าจังหวัดนครปฐมมีการพัฒนาด้านการท่องเที่ยวอยู่เสมอ เนื่องจากมีทรัพยากรทางการท่องเที่ยวมาก แต่ยังมีสาเหตุอีกประการที่เป็นส่วนช่วยสนับสนุน คือ ⁴⁵

* คุณมีเชียม ยิบอินซอย จะเผยแพร่ผลงานของตน เปิดให้เข้าชมปีละครั้งเท่านั้น

⁴⁴ ล.

⁴⁵ ศูนย์บริการวิชาการ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ การศึกษาเบื้องต้นเพื่อพัฒนาการ

ก. ลักษณะของแหล่งที่ตั้งของจังหวัดซึ่งอยู่ใกล้กับกรุงเทพมหานคร เพียง 58 กิโลเมตร เป็นศูนย์รวมของนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ มีเส้นทางคมนาคมสะดวกทั้งทางถนนและรถไฟ อีกทั้งการคมนาคมทางน้ำยังใช้การได้ค่อนข้างสมบูรณ์ แบบตามเหตุผลทางเศรษฐกิจและวัฒนธรรม จึงได้เปรียบแหล่งท่องเที่ยวอื่น ๆ จึงอยู่ในฐานะที่สามารถดึงดูดนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศได้ง่าย โดยเฉพาะนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศที่ไม่สามารถอยู่ในประเทศไทยได้นาน ได้มีโอกาสที่จะชมประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมได้อย่างมีคุณค่า

ข. ในจำนวนสถานที่ท่องเที่ยวของจังหวัด พระปฐมเจดีย์และสวนสามพราน เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีศักยภาพสูง เป็นที่รู้จักของนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติ เป็นสถานที่ที่อยู่ในระดับสากล นอกจากนี้ยังมีสถานที่ท่องเที่ยวที่เริ่มเป็นจุดสนใจของนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศ เช่น พุทธมณฑลและลานแสดงช้างสวนสัตว์สามพราน

ค. จากสภาพภูมิประเทศของจังหวัดโดยทั่วไป ที่มักจะเป็นที่ราบลุ่มแม่น้ำ มีแม่น้ำไหลผ่านหลายสาย ทำให้มีลักษณะภูมิประเทศเด่นและแปลกไปกว่าแหล่งท่องเที่ยวอื่น ๆ ในประเทศไทย กล่าวคือ มีทรัพยากรการท่องเที่ยวประเภทตลาดน้ำ ซึ่งมีองค์ประกอบต่าง ๆ ที่สามารถดึงดูดนักท่องเที่ยวได้ คือมีการมองเห็นสภาพชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนที่มีอาชีพทางด้านเกษตรกรรม ทารค้าขาย ซึ่งใช้เส้นทางคมนาคมทางน้ำสัญจรไป - มา ซึ่งกันและกัน นอกจากนี้ยังมีการทำนาเกลือ นากุ้ง สวนผลไม้ ที่เป็นจุดเด่นและสวยงาม เป็นที่ตื่นตาตื่นใจของผู้ที่เดินทางผ่านไปมา สามารถส่งเสริมให้จุดนี้เป็นจุดหมายของการแวะชม โดยการขึ้นและลงสนับสนุนให้ผู้ประกอบการลงทุนจัดสถานที่และสาธิตการปลูก การเพาะเลี้ยง การดำเนินการผลิต ตามลักษณะของการประยุกต์สร้างที่พักระหว่างทาง (Rest Area) กับแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเข้าด้วยกัน

ง. การส่งเสริมงานหัตถกรรม ที่สามารถส่งเสริมให้เป็นรายได้เสริมแก่ประชาชน และเป็นสิ่งดึงดูดใจแก่นักท่องเที่ยวที่เดินทางเข้ามาท่องเที่ยว สามารถซื้อติดไม้ติดมือกลับบ้านเป็นของที่ระลึกได้ เช่นการทอผ้า จักรสาน ของหมู่บ้านชาวไทยโซ่ง เป็นต้น

จากสาเหตุที่กล่าวมาทั้งหมด ทำให้นครปฐมเป็นจังหวัดที่มีศักยภาพทางด้าน การท่องเที่ยวอยู่ในระดับสูง การพัฒนาในระยะแรก ส่วนใหญ่จะเน้นไปที่นักท่องเที่ยวชาวไทยก่อน แล้วจึงมาที่นักท่องเที่ยวต่างประเทศ การดำเนินการพัฒนาของทางสำนักงานจังหวัด ได้ริเริ่มโครงการที่สำคัญ ๆ ต่อการท่องเที่ยวคือ ⁴⁶ โครงการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวทางน้ำ ใช้งบประมาณ 75,000 บาท, โครงการจัดทำป้ายประชาสัมพันธ์อุทยานปลาในแม่น้ำท่าจีน หน้าวัดไทรถึง งบประมาณ 15,000 บาท, โครงการพัฒนาและขุดแต่งวัดพระเมรุ เพื่อจัดตั้งศูนย์ประสานงานการประชาสัมพันธ์โดย สำนักงานเทศบาลเมืองนครปฐม ใช้งบประมาณ 5,142,000 บาท, โครงการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว "หมู่บ้านไทยโง้ง" งบประมาณ 1,320,000 บาท, โครงการบูรณะพระราชวังสามจันทร์ งบประมาณ 4,680,000 บาท และโครงการเทศกาลอาหาร และผลไม้นครปฐม ปี 2532 งบประมาณ 1,112,692 บาท แต่การพัฒนาต้องมีการวางแผนควบคู่ไปกับการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นและเป็นอุปสรรคต่อการขยายตัวของการท่องเที่ยว สภาพของปัญหาและอุปสรรค มีดังนี้ ⁴⁷

- 1) ปัญหาการเข้าถึง การเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยวต่าง ๆ ยังไม่สะดวก ทั้งด้านถนน ตลอดจนป้ายชี้ทางต่าง ๆ รวมทั้งยังไม่มี การแนะนำในข้อมูลด้านการเดินทางให้แก่ นักท่องเที่ยว ทั้ง ๆ ที่นักท่องเที่ยวมีความสนใจ
- 2) ปัญหาการขาดการพัฒนา แหล่งท่องเที่ยวในเขตพื้นที่โครงการหลายแห่ง ถูกปล่อยทอดทิ้งให้เป็นไปตามธรรมชาติ บางแห่งคุณค่าในทางประวัติศาสตร์สูงแต่ยังไม่ได้ รับการวางแผนดำเนินการอย่างเหมาะสม แหล่งท่องเที่ยวที่กำลังประสบปัญหาเช่นนี้ คือ เนินวัดธรรมศาลา

⁴⁶ สำนักงานจังหวัดนครปฐม. บรรยายสรุปจังหวัดนครปฐม. หน้า 9

⁴⁷ ศูนย์บริการวิชาการ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์. ล.ด. หน้า 6/3 - 6/5

3) ปัญหาการขาดแคลนสิ่งอำนวยความสะดวก ได้แก่ สิ่งที่ต้องบริการนักท่องเที่ยว เช่น ที่พัก ร้านอาหาร ห้องน้ำ ที่จอดรถ แหล่งท่องเที่ยวส่วนใหญ่กำลังประสบปัญหานี้ค่อนข้างมาก

4) ปัญหาสภาพแวดล้อมในแหล่งท่องเที่ยว ส่วนใหญ่ของปัญหามีสาเหตุมาจากการพัฒนาชุมชนอุตสาหกรรมและกิจกรรมอื่น ๆ ในบริเวณใกล้เคียง อันก่อให้เกิดการเสื่อมคุณค่าของทรัพยากรการท่องเที่ยว เช่น การทำลายภูมิทัศน์

5) ปัญหาความสกปรกในแหล่งท่องเที่ยว ปัญหานี้อาจเกิดมาจากความมั่งคั่งของนักท่องเที่ยว ความไม่รับผิดชอบของเจ้าหน้าที่ที่รับผิดชอบหรือการขาดการดูแลเอาใจใส่จากผู้ประกอบการรวมทั้งเจ้าหน้าที่ด้วย ปัญหาความสกปรกในแหล่งท่องเที่ยวนี้ จะส่งผลกระทบต่อจิตใจของนักท่องเที่ยวโดยตรง เช่น ระบบท่อระบายน้ำในบริเวณพระปฐมเจดีย์ ซึ่งจะเต็มเอ่อส่งกลิ่นเหม็นโดยเฉพาะในระแวกที่มึงงาน ระบบห้องสุขา และน้ำในบ่อและคลองยังขังอยู่รอบ ๆ บริเวณที่ขาดการระบายน้ำ

6) ปัญหาเกี่ยวกับการกระจายกันอยู่ของแหล่งท่องเที่ยว แหล่งท่องเที่ยวต่าง ๆ ที่กระจุกกระจายกันอยู่ทำให้เกิดความไม่สะดวกต่อนักท่องเที่ยวที่จะเดินทางให้ทั่ว ดังนั้น จึงสมควรจะกำหนดบางจุดที่มีสาระสำคัญที่จะส่งเสริมได้ ซึ่งจะต้องคล้องจองกับความสะดวกที่จะได้รับจากเส้นทางคมนาคม โดยการส่งเสริมให้มีจุดท่องเที่ยวมากขึ้นในเส้นทางเดียวกัน

7) ปัญหาข้อจำกัดทางการขาดแคลนงบประมาณ ที่จะมาดำเนินการพัฒนาเป็นอุปสรรคที่สำคัญมาก เนื่องจากงบประมาณที่จังหวัด ได้รับจัดสรรจากรัฐบาลในแต่ละปีนั้น ต้องใช้ในการพัฒนาท้องถิ่นก่อน ส่วนงบประมาณที่ได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานอื่น ๆ เช่น กรมศิลปากร การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย นั้นยังไม่เพียงพอที่จะมาดำเนินการพัฒนาได้ เนื่องจากรัฐบาลยังขาดประสิทธิภาพ

8) ปัญหาทั่วไปเกี่ยวกับสภาพแวดล้อมของนโยบายการพัฒนา เช่น นักท่องเที่ยวไทย ยังขาดความเข้าใจในเรื่องอรรถประโยชน์ของการใช้บริการเชิงพาณิชย์ จาก

สิ่งอำนวยความสะดวก เช่น บริการบริษัทนำเที่ยว บริการโรงแรม ทำให้เกิดอุปสรรคในการพัฒนาการลงทุนและเสริมสร้างวัฒนธรรมของการเดินทางท่องเที่ยวที่มีมาตรฐาน และข้อจำกัดนานาประการในการกระจายรายได้สู่ท้องถิ่น และธุรกิจทางภาคเอกชน ไม่ได้ให้การสนับสนุน และร่วมมือดำเนินงานด้านการพัฒนาและลงทุนด้านการท่องเที่ยวอย่างเหมาะสม อันเป็นอุปสรรคสำคัญในการไม่เจริญเติบโตด้านการท่องเที่ยว

สำหรับวัตถุประสงค์การพัฒนาการท่องเที่ยวของจังหวัดนครปฐม ⁴⁸

1. เพื่อให้เกิดการพัฒนาการท่องเที่ยวในจังหวัดนี้ เป็นไปอย่างจริงจัง และมีการวางแผน การจัดระบบที่ถูกต้อง

2. เพื่อนำทรัพยากรท่องเที่ยวที่มีอยู่ในจังหวัดนครปฐมมาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด และมีความถาวรยั่งยืนนานที่สุด

3. เพื่อให้การท่องเที่ยวมีบทบาทในด้านการพัฒนาเศรษฐกิจ และสังคมในพื้นที่โครงการ โดยสามารถกระตุ้นให้เกิดการขยายตัว ในสาขาการผลิตอื่น ๆ และยกระดับผลิตภัณฑ์มวลรวมของจังหวัด ตลอดจนเพิ่มรายได้ต่อหัวให้กับประชาชนในจังหวัด

4. สร้างความประทับใจ ตลอดจนสร้างภาพพจน์และชื่อเสียงที่ดีให้กับท้องถิ่นแก่ผู้ที่ได้มาเยือน

จากวัตถุประสงค์ดังกล่าว สามารถกำหนดนโยบาย การพัฒนาในพื้นที่จังหวัดนครปฐม คือ ⁴⁹ พัฒนาให้จังหวัดนี้มีความสำคัญในการท่องเที่ยวระดับชาติ พร้อมทั้งมีการเชื่อมโยงกับแหล่งท่องเที่ยวหลัก คือ กรุงเทพมหานคร กาญจนบุรี เพชรบุรี และหัวหิน มีการพัฒนาที่คำนึงถึงการอนุรักษ์และสงวนรักษาไว้ซึ่งทรัพยากรธรรมชาติ ศิลปวัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณีท้องถิ่นไว้ให้มากที่สุด เนื่องจากสิ่งเหล่านี้เป็นแก่นแท้ของ

⁴⁸ ด. หน้า 6/13

⁴⁹ ค.

ศักยภาพ การส่งเสริมและสนับสนุนอาชีพด้านต่าง ๆ ให้แก่ประชาชนในท้องถิ่นโดยเฉพาะ ด้านหัตถกรรม ด้วยการผลิตสินค้าของที่ระลึก เพื่อรองรับจำนวนนักท่องเที่ยวต่อไป นอกจากนี้ควรยกระดับและสนับสนุนภาคเอกชนในการลงทุนผลิตสินค้า และการบริการอย่างจริงจัง การส่งเสริม และสนับสนุนให้มีการโฆษณาประชาสัมพันธ์สิ่งที่ดี มีการส่งเสริมพัฒนาไปทุกรูปแบบ จนกระจายไปทั่วทั้งภายในและภายนอกประเทศ และเป้าหมายในการพัฒนา คือ เพิ่มรายได้ให้กับจังหวัด ประกอบกับพยายามดึงนักท่องเที่ยวให้เข้าพักในจังหวัดนครปฐม ให้มากขึ้น

3.2.1 ข้อมูลการเดินทางของผู้นมาเยี่ยมจังหวัดนครปฐม⁵⁰

ในรอบปี 2530 มีผู้นมาเยี่ยมเยือนจังหวัดนครปฐม 2,121,292 คน เป็นนักท่องเที่ยวชาวไทย 470,274 คน นักทัศนอาจรชาวไทย 1,606,556 คน นักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศ 15,154 คนและนักทัศนอาจรชาวต่างประเทศ 29,308 คน

ผู้เยี่ยมเยือนเดินทางโดยรถขับไปเองมากที่สุด 860,332 คน รองลงมาเดินทางโดยรถโดยสารประจำทาง 837,004 คน เดินทางมาจากกรุงเทพมหานครมากที่สุด ร้อยละ 31.89 รองลงมาคือ ภาคเหนือ ร้อยละ 23.26 สำหรับจังหวัดใกล้เคียงบริเวณภาคตะวันตก ร้อยละ 72.26

การเข้าพักของนักท่องเที่ยวส่วนมากพักบ้านญาติ และบ้านเพื่อนมากที่สุด 338,693 คน รองลงมาพักโรงแรม 124,668 คน มีระยะเวลาพำนักเฉลี่ย 1.70 วัน ค่าใช้จ่ายต่อวันเฉลี่ยคนละประมาณ 462.81 บาท

ลักษณะรวมหน่วยของผู้นมาเยี่ยมเยือนจังหวัดนครปฐม ชาวไทยเดินทางเพื่อทำธุรกิจ

⁵⁰ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย รายงานโครงการสำรวจการท่องเที่ยวภายในประเทศ ปี 2531. หน้า ฉ 63 - 70

มากที่สุดร้อยละ 34.11 รองลงมาเพื่อท่องเที่ยวและพักผ่อนร้อยละ 21.03 เป็นเพศชายร้อยละ 76.12 เพศหญิงร้อยละ 23.88 ส่วนมากอยู่ในช่วงอายุ 25 - 34 ปี ร้อยละ 40.93 รองลงมาอยู่ในช่วงอายุ 15 - 24 ปี ร้อยละ 24.50 อาชีพส่วนมากเป็นข้าราชการและพนักงานรัฐวิสาหกิจ ร้อยละ 33.89 รองลงมาประกอบกิจการส่วนตัวร้อยละ 15.61 สำหรับชาวต่างประเทศเดินทางเพื่อท่องเที่ยวและพักผ่อนมากที่สุดร้อยละ 54.90 รองลงมาเพื่อปฏิบัติราชการ ร้อยละ 31.37 เป็นเพศชายร้อยละ 62.50 เพศหญิงร้อยละ 37.50 ส่วนมากอยู่ในช่วงอายุ 25 - 34 ปี ร้อยละ 49.52 รองลงมาอยู่ในช่วงอายุ 35 - 44 ปี ร้อยละ 15.53 อาชีพส่วนมากเป็นข้าราชการและพนักงานรัฐวิสาหกิจร้อยละ 27.36 รองลงมาเป็นพนักงานและลูกจ้างบริษัท ร้อยละ 11.32

ผู้เดินทางมาเยี่ยมเยือนจังหวัดนครปฐม เฉลี่ยคนละ 4.65 ครั้งต่อปี โดยแยกเป็นชาวไทยเฉลี่ยคนละ 4.73 ครั้งต่อปี ชาวต่างประเทศ เฉลี่ยคนละ 1.12 ครั้งต่อปี

ส่วนการเข้าพักในโรงแรมเขตเทศบาลเมืองนครปฐม ในปี พ.ศ.2531 มีผู้เข้าพักทั้งสิ้น 255,531 คน มีเวลาพักเฉลี่ย 2.1 วัน จำนวนห้องพักต่อวัน 636 ห้อง ซึ่งไม่เพียงพอแก่นักท่องเที่ยวและทำให้ต้องการจำนวนห้องพักเพิ่มต่อวันประมาณ 205 ห้อง

3.2.2 สถานที่พักในจังหวัดนครปฐม ⁵¹

สถานที่พักในที่นี้ หมายถึง โรงแรม, บังกาโล และรีสอร์ท ที่สามารถรับนักท่องเที่ยวเพื่อเป็นที่พักแรมค้างคืน จึงเป็นสิ่งที่จำเป็นมากในการให้บริการของชุมชนเมืองที่จำเป็นจะต้องเตรียมไว้สำหรับรองรับความต้องการในการพักแรมทั้งในปัจจุบันและอนาคต

สถานที่พักในจังหวัดนครปฐม มีดังนี้

⁵¹ กองบริการท่องเที่ยว. ล.ค. หน้า 7

1) อำเภอเมือง มีสถานที่พักทั้งสิ้น 11 แห่ง ได้แก่

โรงแรมเวล 151/79 ถนนราชวิถี โทร.251020 - 4, 243072

มีจำนวนห้องพัก 160 ห้อง ราคา 160 - 500 บาท (ปรับอากาศ)

โรงแรมนครินทร์ ตั้งอยู่กลางศูนย์การค้าใหม่ของนครปฐม แถบถนน

ราชวิถี โทร.251152 - 4, 242265 จำนวน 70 ห้อง ราคา 300 - 600 บาท

(ปรับอากาศ)

โรงแรมชั้นห้า ตั้งอยู่ที่ 101 หมู่ 1 ถนนเพชรเกษม โทร.242938,
251282 จำนวน 70 ห้อง ราคา 160 - 350 บาท (พัดลม, ปรับอากาศ)

โรงแรมสยาม 2/1 - 5 ถนนราชดำเนิน โทร.241754, 252230
จำนวน 60 ห้อง ราคา 140 - 300 บาท (พัดลม, ปรับอากาศ)

โรงแรมสุชาติพิศ 42/4 ถนนเทศบาล โทร.241940, 242240
จำนวน 54 ห้อง ราคา 120 - 200 บาท (พัดลม, ปรับอากาศ)

โรงแรมนครปฐม 11 หมู่ 1 ถนนเพชรเกษมตัดใหม่ โทร.243530,
241743 จำนวน 60 ห้อง ราคา 120 - 240 บาท (พัดลม, ปรับอากาศ)

โรงแรมมิตรไพศาล 120/30 ถนนพระยาพาน โทร.242422, 243122
จำนวน 59 ห้อง ราคา 100 - 200 บาท (พัดลม, ปรับอากาศ)

โรงแรมศิริชัย 37 - 41 ถนนสายพระ โทร.241800, 251639
จำนวน 22 ห้อง ราคา 100 - 200 บาท (พัดลม, ปรับอากาศ)

โรงแรมนิมาน 266 หมู่ 1 ถนนเพชรเกษม โทร.243555 จำนวน
25 ห้อง ราคา 100 - 120 บาท (พัดลม)

โรงแรมเมืองทอง 1 - 2 ถนนราชวิถี โทร.242618 จำนวน 22 ห้อง
ราคา 100 - 200 บาท (พัดลม, ปรับอากาศ)

ชวนดี บึงกาโล 103 หมู่ 6 ถนนสนามจันทร์ โทร.242003 - 5 จำนวน
59 ห้อง ราคา 100 - 200 บาท

2) อำเภอสามพราน มีสถานที่พักในส่วนสามพราน หรือโรสการ์เด็น
 ส่วนสามพราน 21 หมู่ 2 ถนนเพชรเกษม โทร.3111712 - 2 สำรอง
 ที่พักในกรุงเทพฯ โทร.2530295 - 7 ห้องพักในโรงแรม จำนวน 80 ห้อง และบ้านทรงไทย
 7 หลัง ราคา 1,550 บาท (ปรับอากาศ)

3) อำเภอนครชัยศรี
 กรีนเฮ้าส์ 63/43 หมู่ 6 ตำบลบางกระบือ โทร.331489 จำนวน
 14 ห้อง ราคา 80 - 160 บาท (พัดลม, ปรับอากาศ)

4) อำเภอกำแพงแสน
 สหมิตรบังกาโล 155 หมู่ 6 ตำบลทุ่งกระพังโหม โทร.351164 จำนวน
 20 ห้อง ราคา 100 - 200 บาท (พัดลม, ปรับอากาศ)

3.2.3 ภัตตาคารและร้านอาหาร ⁵²

ร้านอาหารในโรงแรมเวล ถนนราชวิถี โทร.251020 - 4

ร้านอาหารในโรงแรมนครอินทร์ โทร.251152

โพธิ์ทอง ถนนเทศบาล โทร.242974

วาเลนไทน์คาเฟ่ 71/1 ถนนเทศบาล ซอย 4 โทร.241105, 243662

เฟรนด์ชิปคาเฟ่ เลขที่ 2 ถนนเทศบาล ซอย 1 โทร.242566

ฮันนี่ 61/19 - 20 ถนนทรงพล โทร.243691

ส่งแสง 83 ถนนราชดำเนิน โทร.241966

สุชาติพย์ 42 - 44 ถนนเทศบาล โทร.241940

เพชรเกษม 40 - 42 ถนนราชวิถี โทร.241402

สวนอาหารพิมทอง ทางแยกเข้าที่ว่าการอำเภอสามพราน

นอกจากนี้บริเวณตลาดเทศบาลเมืองนครปฐม ยังมีร้านอาหารประเภทข้าวมันไก่ ก๋วยเตี๋ยวลูกชิ้น ฯลฯ และของฝากที่ขึ้นชื่อของจังหวัดนครปฐมได้แก่ ข้าวหลาม และผลไม้หนานาชนิด เช่นเดียวกับบริเวณหน้าองค์พระปฐมเจดีย์

3.2.4 ศูนย์บริการและของฝากจากจังหวัดนครปฐม ^{๕๓}

ศูนย์บริการที่สามารถช่วยเหลือและให้บริการแก่นักท่องเที่ยวได้ มีดังนี้

ศาลากลางจังหวัดนครปฐม โทร.243816, 242591

กองกำกับการตำรวจภูธรจังหวัดฯ โทร.242282, 191

สถานีตำรวจทางหลวง 1 กองกำกับการ 2 โทร.241426

โรงพยาบาลนครปฐม โทร.251552 - 3

สถานีขนส่ง โทร.251660

ที่ทำการไปรษณีย์โทรเลข โทร.251986, 242356

สำนักงานบริการโทรศัพท์ โทร.242501, 242966

ส่วนของฝากจากเมืองนครปฐม มีทั้งประเภทอาหารและผลไม้ ของฝากประเภทผลไม้ ได้แก่ ส้มโอ ส้มเขียวหวาน ส้มตรา ฝรั่ง ชมพู่ องุ่น มะพร้าวน้ำหอม ส่วนประเภทอาหารที่ขึ้นชื่อได้แก่ ข้าวหลาม หมูแผ่น หมูหยอง กุนเชียง เป็ดพะโล้ ไข่เค็ม ขนมเปี๊ยะ หมูย่าง เป็นต้น

^{๕๓} สำนักงานจังหวัดนครปฐม. ล.ล. หน้า 52

วัฒนธรรมประเพณีและงานเทศกาลที่สำคัญของจังหวัดนครปฐม

นครปฐมเป็นจังหวัดที่มีชื่อเสียงมาช้านาน นับตั้งแต่ความเจริญในสมัยอาณาจักรทวารวดี ดังที่ได้มีการค้นพบโบราณสถานและโบราณวัตถุหลายแห่ง ที่สำคัญก็คือ องค์พระปฐมเจดีย์ ซึ่งเป็นศูนย์รวมทางจิตใจของชาวจังหวัดนครปฐม รวมทั้งพุทธศาสนิกชนทั้งหลายในประเทศไทย จากรูปลักษณะขององค์พระปฐมเจดีย์ ที่บ่งบอกถึงความเจริญรุ่งเรืองของพุทธศาสนาและศิลปกรรม ตลอดจนพระราชอำนาจขององค์พระมหากษัตริย์เหนือแรงงานไพร่พล ความสงบสุขของบ้านเมืองในอดีต ทำให้พระปฐมเจดีย์กลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญแห่งหนึ่งของประเทศไทย ในแต่ละวันจะมีนักท่องเที่ยว ทั้งชาวไทย และชาวต่างประเทศจำนวนมาก มาเยี่ยมชมหรือสักการะพระร่วงโรจนฤทธิ์ ที่ประดิษฐานไว้ ณ พระปฐมเจดีย์ มีผลให้สินค้าพื้นเมืองจังหวัดนครปฐมหลายชนิด คือ ข้าวหลาม ส้มโอ มะพร้าวอ่อน ฯลฯ เป็นที่รู้จักแพร่หลายไปด้วย ทั้งนี้ชาวนครปฐมเป็นประจำในเดือนกันยายนของทุก ๆ ปี

ความสำคัญอีกประการหนึ่งของจังหวัดนครปฐม ที่ยังไม่ค่อยเป็นที่รู้จักกันแพร่หลายนัก เมื่อเปรียบเทียบกับจังหวัดอื่นๆ ก็คือ วัฒนธรรมประเพณีพื้นบ้าน ทั้ง ๆ ที่เป็นแหล่งรวมประเพณีของชนเชื้อสายไทย จีน ลาว และมอญ แม้ว่าคนไทยเหล่านี้จะมีลักษณะการดำรงชีวิตในรูปแบบที่คล้ายคลึงกัน แต่ยังคงสืบทอดวัฒนธรรมประเพณีดั้งเดิมของตนไว้จนกระทั่งปัจจุบัน ดังเช่น ประเพณีกินเจของคนเชื้อสายจีน ประเพณีแห่ธงสงกรานต์ของคนเชื้อชาติสายลาว และประเพณีตักบาตรดอกไม้ในชุมชนเชื้อสายมอญ (ไทยรามัญ) ประเพณีต่าง ๆ ดังกล่าวเป็นที่รู้จักกันแต่เฉพาะในจังหวัดนครปฐม หรือละแวกหมู่บ้านเท่านั้น แตกต่างจากประเพณีกินเจที่จังหวัดภูเก็ต ประเพณีแห่ธงสงกรานต์ของจังหวัดต่าง ๆ ในภาคอีสาน และประเพณีตักบาตรดอกไม้ที่จังหวัดสระบุรี ซึ่งได้รับการประชาสัมพันธ์ให้รู้จักกันทั่วไป

นอกจากประเพณีต่าง ๆ ดังกล่าวของจังหวัดนครปฐมจะยังมิได้รับการส่งเสริมเท่าที่

การแล้ว ทางด้านการศึกษาประวัติความเป็นมาและผู้ที่เกี่ยวข้องพิธีกรรมนั้น ผู้รู้ส่วนใหญ่มักจะเป็นผู้ที่มีอายุเฉลี่ยวัยกลางคนขึ้นไป คนวัยหนุ่มสาวมักให้ความสนใจ ส่วนประกอบพิธีที่สูงชันนาน เช่น การพ้อนรำหรือการเดินตามจังหวะเพลงในชบวนแต่เท่านั้น ดังนั้นเมื่อเวลาล่วงเลยไป ประเพณีเหล่านี้อาจแปรเปลี่ยนไปจากเดิม หรือสูญหายไป การรวบรวมประวัติความเป็นมา และรายละเอียดของพิธีกรรมเป็นลายลักษณ์อักษร จะช่วยให้ประเพณีพื้นบ้าน ดังกล่าวเผยแพร่ไปกว้างขวางมากขึ้น ประเพณีส่วนใหญ่ของจังหวัดนี้เป็นประเพณีทางพระพุทธศาสนา ซึ่งแตกต่างจากจังหวัดอื่น ๆ ในภาคกลาง คือ ประเพณีแห่ธงสงกรานต์ ประเพณีทำบุญข้าวจี ประเพณีได้น้ำมันของชุมชนเชื้อสายลาว ในเขตอำเภอคอนคมุ ประเพณีตักบาตรดอกไม้ ของชุมชนเชื้อสายมอญ อำเภอบางเลน¹ นอกจากนี้ยังมีประเพณีถวายพระเพลิงพระบรมศพพระพุทธเจ้า ที่วัดใหม่สุคนธาราม อำเภอนครชัยศรี ส่วนประเพณีการทำบุญของพุทธศาสนิกชนตามวันสำคัญทางพุทธศาสนา ก็มีได้ผิดแผกจากจังหวัดอื่น ๆ เช่น การถวายภัตตาหารแก่พระภิกษุสงฆ์ ทางสงฆ์พระพุทธรูป การบิณฑบาตที่ศาลเจ้าแม่กวนอิมให้แก่ผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว

รูปแบบของพิธีกรรมและข้อมูลจากคำบอกเล่าของผู้รู้ในท้องถิ่น ทำให้ทราบถึงประวัติความเป็นมาของการตั้งถิ่นฐานของชุมชนเหล่านี้ได้อีกด้วย กล่าวคือประเพณีของชุมชนเชื้อสายลาวจะมีลักษณะเดียวกับที่ปฏิบัติในจังหวัดทางภาคอีสาน จึงสอดคล้องกับคำบอกเล่าที่สืบต่อกันมาว่า ผู้คนส่วนใหญ่ในอำเภอคอนคมุ สืบเชื้อสายจากชาวลาวที่อพยพเข้ามาตั้งหลักแหล่ง ในสมัยรัชกาลที่ 5 แม้ว่าชุมชนเชื้อสายลาวและชุมชนเชื้อสายมอญจะตั้งถิ่นฐานอยู่ในจังหวัดนครปฐมเป็นเวลานับร้อยปี แต่ยังคงร่วมกันอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณีดั้งเดิมของตนไว้ จนปัจจุบันวัฒนธรรมดั้งเดิมเหล่านี้มีส่วนสะท้อนถึงความนึกคิดจิตใจของชาวจังหวัดนครปฐมได้อย่างดี ทั้งความศรัทธาในพุทธศาสนา ซึ่งแสดงออกด้วยการประกอบพิธีบุญในการถวายภัตตาหารและปัจจัยไทยทานแก่พระสงฆ์ ในประเพณีทำบุญข้าวจี ความร่วมมือร่วมแรงของชุมชนดังเช่นประเพณี

¹ วิทยาลัยครูนครปฐม. ประเพณีเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา. หน้า 2

ทำบุญกลางบ้าน เพื่อความร่มเย็น เป็นสุขร่วมกัน ประเพณีแห่งสงกรานต์ ซึ่งเป็นความร่วมมือกันระหว่างชาวบ้านแต่ละหมู่บ้านที่จะจัดทำพรม ผ้าสำหรับทำม่าน จีวร ฯลฯ ซึ่งแล้วแต่จะตกลงกันในแต่ละปีเป็นรูปขง. พร้อมทั้งพุ่มผ้าป่าถวายแก้ววัด ขณะเดียวกันก็บ่งบอกถึงความตั้งใจจะสืบทอดประเพณีที่มีประวัติความเป็นมาครั้งพุทธกาลไว้ จากประเพณีถวายพระเพลิงพระบรมศพ พระพุทธเจ้า ประเพณีตักบาตรดอกไม้วัด ความนึกคิดและความเจริญทางด้านจิตใจที่แสดงออกจากประเพณีที่เกี่ยวกับพุทธศาสนาเหล่านี้ คือวัฒนธรรมอันดีงามของชาวจังหวัดนครปฐมนั่นเอง

4.1 วัฒนธรรมประเพณีของชาวจังหวัดนครปฐม

จังหวัดนครปฐม นับว่าเป็นจังหวัดหนึ่งที่มีวัฒนธรรมประเพณีที่น่าสนใจ เพราะยังมีชาวนครปฐมบางกลุ่มที่ให้การอนุรักษ์ไว้เพื่อเป็นมรดกแก่ลูกหลาน และได้จัดประเพณีต่าง ๆ ทุกปี วัฒนธรรมประเพณีของชาวจังหวัดนครปฐม ส่วนใหญ่มีความเกี่ยวข้องกับอาชีพที่ทำคือ เกษตรกรรม และอิทธิพลของพุทธศาสนา วัฒนธรรมประเพณีที่น่าสนใจ มีดังนี้

4.1.1 ประเพณีการไถ่น้ำมัน²

การไถ่น้ำมัน เป็นกิจกรรมทางพุทธศาสนาอีกอย่างหนึ่ง ซึ่งพุทธศาสนิกชนในท้องที่ ตำบลสระสี่เหลี่ยม อำเภอคอนคาญ จังหวัดนครปฐม ได้ปฏิบัติสืบเนื่องกันมาเป็นเวลานานแล้ว การไถ่น้ำมันหมายถึงการจุดประทีปโคมไฟ เพื่อถวายเป็นพุทธบูชาในโอกาสเทศกาลออกพรรษา คือวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11 ของทุกปี

ประเพณีการไถ่น้ำมันนี้ ทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือเรียกกันว่า "บุญจุดประทีป" มีลักษณะคล้ายกับที่ชาวบ้านตำบลสระสี่เหลี่ยมปฏิบัติกันอยู่ ซึ่งชาวบ้านส่วนใหญ่มีเชื้อสายลาวครึ่ง จึงน่าจะเป็นไปได้ว่า ประเพณีการไถ่น้ำมันรับแบบอย่างมาจากงานบุญจุดประทีปของชาวตะวันออกเฉียงเหนือนั่นเอง

² ค. หน้า 4

ลักษณะของงานประเพณีได้นำมันก็คือ เวลาเช้าซึ่งเป็นวันพระ ชาวบ้านจะมาร่วมทำบุญตักบาตรและฟังพระธรรมเทศนาที่วัด ตอนเย็นประมาณ 17.00 - 18.00 น. จะมาร่วมพิธีกันครั้งหนึ่ง โดยนำประทีปหรือโคมไฟมาประดับหรือแขวนไว้ตามจุดสำคัญ ๆ ของวัดในสมัยก่อน การทำโคมไฟยังไม่มีครบแล้วสะดวกสบายอย่างสมัยนี้ ต้องใช้ผลไม้มาประดิษฐ์ตกแต่งเป็นโคมไฟ เช่น ใช้ลูกศมกา ลูกฟิกเหลืองหรือส้มโอมลขนาดใหญ่ มาควักเอาเมล็ดออกให้หมด ขูดผิวข้างนอกและเยื่อข้างในออกจนบางโปร่งดี ทำไส้ด้วยด้ายดินเหนียวเป็นเกลียวใช้น้ำมันมะพร้าวเทใส่เป็นเชื้อเพลิง จากนั้นทำหูหิ้วสำหรับแขวนตามต้นไม้บริเวณวัด

สำหรับที่วัดสระสี่เหลี่ยมในปัจจุบันนี้ การทำประทีปโคมไฟไม่ประดิษฐ์สวยงามเท่ากับประเพณีเดิม เพียงแต่ทางวัดจะจัดเตรียมถ้วยพร้อมกับไส้สำหรับใส่น้ำมันจุดไฟ วางไว้ตามจุดต่าง ๆ บริเวณวัด อาจเป็นบริเวณหน้าโบสถ์หรือรอบ ๆ ศาลาประมาณ 10 - 15 จุด เมื่อได้เวลาชาวบ้านจะทยอยกันนำน้ำมันมะพร้าวมาเติม หรือบางคนจะนำด้วยเฉพาะของตนมาวางต่างหาก จึงน่าที่จะได้มีการส่งเสริมฟื้นฟูประเพณีการตกแต่งประทีปโคมไฟแบบโบราณขึ้นมาอีกครั้งหนึ่งโดยเฉพาะการประกวดประชันการทำโคมไฟให้สวยงาม โดยใช้วัสดุพื้นบ้านซึ่งมิได้สิ้นเปลืองแต่อย่างใด

งานบุญจุดประทีปหรือได้นำมันนี้ นอกจากเพื่อถวายเป็นพุทธบูชาแล้ว ยังมีจุดประสงค์เพื่อให้เกิดแสงสว่างแก่พระสงฆ์ที่แสดงธรรมตอนกลางคืนอีกด้วย เมื่อชาวบ้านมาเติมน้ำมันจุดไฟกันเสร็จเรียบร้อยแล้ว จะร่วมกันฟังเทศน์ ซึ่งตามประเพณีโบราณจะมีการเทศน์เรื่อง "อานิสงส์การจุดประทีปโคมไฟ" และทำการกันถึง 3 วัน 3 คืน คือตอนเช้าจะมีการทำบุญตักบาตรและกลางคืนจุดประทีปโคมไฟและฟังพระธรรมเทศนา แต่ปัจจุบันได้ลดลงเหลือเพียงคืนเดียว

4.1.2 ประเพณีการทำบุญข้าวจี³

การทำบุญข้าวจี เป็นประเพณีการทำบุญชนิดหนึ่งของชาวบ้านวัดสระสี่เหลี่ยม ตำบลคอนรวก อำเภอคอนคม ซึ่งส่วนใหญ่ชาวบ้านแถบนี้มีเชื้อสายลาวครึ่ง จึงคาดว่าประเพณีนี้ น่าจะรับแบบอย่างมาจาก "บุญข้าวจี" ของชาวไทยภาคอีสาน ซึ่งจะทำกันประมาณกลางเดือน 3 ของทุกปี โดยชาวบ้านบางหมู่บ้านจะนัดหมายกันว่าจัดงานทำบุญขึ้นบริเวณที่โล่งกว้าง อาจเป็นกลางหมู่บ้านหรือกลางลานวัด สถานที่จัดไว้ทำบุญนั้นเรียกว่า "พามบุญ" ชาวบ้านจะนิมนต์พระสงฆ์มาจากวัดหมู่บ้านอื่นด้วย

งานบุญข้าวจีเริ่มขึ้นตอนเย็น มีการสวดพระปริตมงคล พระสงฆ์แสดงธรรมเทศนานิยมกันคือเทศน์เรื่อง "อุททวิชัย" เช้าวันรุ่งขึ้นจะมีการทำบุญตักบาตร ซึ่งมีข้าวจี* เป็นส่วนประกอบสำคัญโดยการทำข้าวจีจะเตรียมทำไว้ตั้งแต่ตอนกลางคืน แล้วนำมาอุ่นใหม่ตอนเช้า ถวายพระเป็นอาหารหวาน

สำหรับข้าวจีของชาวบ้านวัดสระสี่เหลี่ยมนี้ ได้ดัดแปลงไปจากแบบดั้งเดิมของชาวอีสานคือเปลี่ยนมาเป็นข้าวหลาม ซึ่งอาจจะเนื่องมาจากความสะดวกในการทำและความนิยมรับประทาน ตลอดจนความชำนาญของประชาชนในจังหวัดนครปฐม ที่ทำข้าวหลามขายเป็นอาชีพสำคัญอยู่แล้ว ทั้งข้าวจีและข้าวหลามต่างก็ทำด้วยข้าวเหนียวและปรุงรสด้วยน้ำตาลเหมือนกัน เพียงแต่ข้าวหลามจะเพิ่มด้วยกระทิเพื่อให้มีรสอร่อยยิ่งขึ้น และการทำบุญข้าวหลามนี้ยังคงเรียกว่าทำบุญข้าวจี ตามประเพณีเดิม

* ข้าวจี คือการนำข้าวเหนียวที่ึ่งสุกแล้วมาปั้น เป็นก้อนโตขนาดเท่ากำปั้นผู้ใหญ่ แล้วเอาน้ำอ้อยหรือน้ำตาลบิกัดเป็นไส้ใน เสียบไม้เข้าข้างในกองไฟ พลิกกลับไปกลับมารจนสุกเหลืองมีกลิ่นหอม จากนั้นเอาไข่ไก่ทารอบข้าวปั้น นำไปอังไฟให้สุกอีกครั้ง

การทำบุญข้าวใจของชาวไทย เชื้อสายลาวครั้งที่วัดสระเหล็สม หรือชาวไทยภาคอีสาน ต่างนิยมทำกันหลังฤดูการเก็บเกี่ยว หรือช่วง "ข้าวใหม่" ซึ่งข้าวจะหอมนุ่มมีรสอร่อย ชาวบ้านคงมีจุดประสงค์ที่จะนำข้าวไปประกอบอาหารพิเศษเพื่อถวายพระ โดยเชื่อว่าจะได้กุศลมากกว่าการทำบุญตักบาตรตามปกติ เพราะในสมัยโบราณมีการทำนาเพียงปีละครั้งเดียว ช่วงข้าวใหม่จึงมีอยู่ระยะเดียว ทำนองเดียวกับการทำข้าวฮาก จากข้าวซึ่งกำลังเป็นน้ามนเป็นอาหารพิเศษ ไปถวายพระซึ่งเชื่อว่าได้บุญมากเช่นเดียวกัน

4.1.3 ประเพณีการทำบุญกลางบ้าน⁴

การทำบุญกลางบ้านเป็นงานบุญที่น่าสนใจและแปลกออกไปจากการทำบุญอื่น ๆ ของชาวบ้านหมู่ที่ 3 ตำบลวัดละมุด อำเภอนครชัยศรี ซึ่งกระทำกันทุกปีประมาณกลางเดือนเจ็ด (ขึ้น 15 ค่ำ) โดยเชื่อกันว่าการทำบุญในวันพระนั้นจะได้บุญมากเป็นพิเศษ เพราะเป็นวันปล่อยผี การทำบุญกลางบ้านนี้จะนำเอาความเชื่อถือผีแบบโบราณเข้ามาผสมกับพิธีทางพุทธศาสนา

วัตถุประสงค์ของการทำบุญ นอกจากเพื่อการทำบุญตักบาตรกันตามปกติแล้วยังเพิ่มเติมด้วยการทำพิธีเช่นสรวงต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ด้วยตุ๊กตาที่ปั้นด้วยดินเหนียวเป็นรูปคนเท่าจำนวนสมาชิกในครอบครัวและสัตว์เลี้ยง เพื่อการยังชีพ ประเภทวัว ควาย เป็ด ไก่ ตลอดจนเครื่องใช้ในครัวต่าง ๆ เช่น หม้อ ไห ถ้วย ชาม ฯลฯ พร้อมด้วยอาหารทั้งแห้งและสด รวมทั้งน้ำ และเงิน ดอกไม้ ธูปเทียน เครื่องเช่น เหล่านี้ เชื่อกันว่าเป็นการอุทิศส่วนกุศลให้แก่เจ้ากรรมนายเวรทั้งหลาย โดยเฉพาะสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เรียกว่า "ท้าวแสนห้าพระยาแสนโกฏิ" เพื่อขอความคุ้มครองให้อยู่เย็นเป็นสุขและประสบความสำเร็จรุ่งเรืองในอาชีพการงาน ถ้าไม่ทำพิธีเช่นไหว้สิ่งศักดิ์สิทธิ์อาจจะมาเอาชีวิตคนในครอบครัวหรือสัตว์เลี้ยงของตนไปได้

พิธีการทำบุญจะเริ่มขึ้นด้วยการสวดมนต์เย็น (สวดพระปริต) ในวันขึ้น 14 ค่ำ

⁴ ค. หน้า 23

๗ บริเวณลานกว้างกลางหมู่บ้านอันเป็นที่สาธารณะ ชาวบ้านจะใช้ลานวัดบึง ซึ่งเป็นวัดร้าง เป็นที่จัดงานเพราะนอกจากจะกว้างขวางแล้วยังมีศาลาเล็ก ๆ อยู่เรียบร้อยแล้ว เข้าวันรุ่งขึ้น (ประมาณ 7 นาฬิกา) มีการสวดมนต์เช้า ชาวบ้านจะนำอาหารหวานคาวมาตักบาตร เมื่อถวายอาหารแก่พระสงฆ์และรับศีลรับพรเรียบร้อยแล้ว ชาวบ้านจะนำเอาเครื่องเช่นตุ๊กตา ซึ่งแต่ละบ้านจัดใส่ภาชนะต่าง ๆ มาอาจใส่ในกระบะ กระถงหรือกระจาด ประมาณบ้านละ 2 กระจาด ไปวางเรียงรายไว้บริเวณหน้าศาลเพียงตาของหมู่บ้าน ซึ่งอยู่ใกล้ ๆ กับศาลาที่ทำบุญ ตรงข้าง ๆ กระจาดเครื่องเช่นของแต่ละคนจะมีกิ่งไม้เล็ก ๆ ปักไว้ด้วย เพื่อแขวนเสื้อผ้าที่จะ อุกฤษ์ให้แก่ผู้ตาย จากนั้นต่างก็จุดธูปเทียนถวาย (นั่งหันหน้าไปทางทิศตะวันตก) พร้อมทั้ง อธิษฐานให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์คุ้มครองเมื่อเสร็จพิธีแล้วกวาดน้ำอุทิศส่วนกุศล บางคนซึ่งส่วนใหญ่เป็น ผู้สูงอายุจะร้องรำถวายหน้าศาลเป็นการฉลอง เพลงที่ร้องเป็นเพลงพื้นบ้านคล้ายเพลงอีแซว หรือเพลงพวงมาลัย

การทำบุญในลักษณะเดียวกันนี้ ชาวบ้านหมู่ 2 ตำบลศรีมหาโพธิ์ อำเภอ นครชัยศรี ได้จัดกระทำเป็นประจำทุกปีเช่นกัน แต่เรียกว่า "ทำบุญหลังบ้าน" และทำในวันขึ้น 8 ค่ำ เดือนหก

4.1.4 ประเพณีการตักบาตรดอกไม้ของชาวไทยรามัญ⁵

ความเชื่อทางพุทธศาสนาอย่างหนึ่งที่ชาวไทยปฏิบัติสืบต่อกันมากก็คืออามิสบูชา ซึ่ง ได้แก่การบูชาพระรัตนตรัยด้วยดอกไม้ ธูปเทียน ทั้งในวันสำคัญทางพุทธศาสนาและวันธรรมดา โดยทั่วไป แต่ในบางแห่งการถวายดอกไม้จะกระทำเป็นพิธีที่ถือปฏิบัติสืบเนื่องกันเป็นประเพณี ประจำท้องถิ่น เรียกว่า "ประเพณีตักบาตรดอกไม้" ดังเช่นที่วัดบึงลาดสวาย ตำบลบางภาษี อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม ซึ่งนับเป็นแห่งเดียวของจังหวัดนครปฐม ที่จัดให้มีประเพณีนี้ขึ้น

⁵ ค. หน้า 51

วัดบึงลาดสวายเป็นแหล่งชุมชนชาวมอญ ซึ่งอพยพมาจากอำเภอพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ และจากตำบลเจ็ดริ้ว อำเภอบ้านแพ้ว จังหวัดสมุทรสาคร เมื่อประมาณ 60 ปีที่แล้ว ชาวบ้านแถบนี้มีความเชื่อเกี่ยวกับการจัดประเพณีตักบาตรดอกไม้นี้ว่า เป็นการถวายดอกไม้แก่พระสงฆ์ซึ่งโดยเสด็จพระพุทธเจ้ากลับจากการเทศนาโปรดพระพุทธมารดา ณ ดาวดึงส์ ประเพณีจัดขึ้นในวันออกพรรษา (วันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11) ของทุก ๆ ปี ตรงกับวันที่วัดอื่น ๆ จัดประเพณีตักบาตรเทโว โดยเริ่มพิธีในตอนเช้าตรู่ ด้วยการถวายภัตตาหารเช้าแก่พระสงฆ์ทั้งวัด การฟังพระธรรมเทศนา และการใส่บาตรอาหารคาวหวาน ในภาชนะซึ่งทางวัดจัดเตรียมไว้ เพื่อถวายเป็นภัตตาหารเพล จนกระทั่งตอนบ่ายประมาณ 14.00 น. ประเพณีการตักบาตรดอกไม้จึงเริ่มขึ้น โดยพระสงฆ์จะเข้าแถวออกมาจากกุฏิต่าง ๆ เริ่มเคลื่อนไปสู่โบสถ์ เพื่อทำวัตรสวดปาติโมกข์ ผู้คนที่เรียงรายอยู่สองข้างทางจะถวายดอกไม้ธูปเทียน ที่จัดเตรียมมาแก่พระสงฆ์ บางส่วนจะนำน้ำมาล้างเท้าให้แก่พระสงฆ์ ด้วยดอกไม้ ธูปเทียนที่ได้รับการถวาย พระภิกษุสงฆ์จะนำไปสักการะพระพุทธรูปองค์ประธานในพระอุโบสถต่อไป ความน่าสนใจของประเพณีการตักบาตรดอกไม้ที่วัดบึงลาดสวายนี้ มิใช่อยู่ที่ประเพณีแก่หาคุได้ยากเท่านั้น แต่ยังรวมถึงความสวยงามของดอกไม้ที่เบ่งบานหลากสีสันทอง ทั้งสองข้างทาง และการแต่งกายแบบพื้นเมืองของกลุ่มชนชาวมอญ ซึ่งมีที่สังเกตได้เด่นชัด คือ การนุ่งผ้าซิ่น และห่มผ้าสไบไปตักกับเสื้อตัวนอกของสตรี

ประเพณีการตักบาตรดอกไม้ ในจังหวัดนครปฐม ที่อำเภอบางเลนนี้ มีความคล้ายคลึงกับที่จังหวัดสระบุรี ที่วัดพระพุทธบาท และที่วัดบวรนิเวศวิหาร กรุงเทพมหานคร ซึ่งมีได้จัดขึ้นในวันเดียวกัน แต่เป็นประเพณีที่มุ่งทำบุญกุศลเพื่อร่วมกันถวายดอกไม้ แก่พระภิกษุสงฆ์ผู้สืบทอดพระพุทธศาสนา

4.1.5 ประเพณีแห่งสงกรานต์^๑

ประเพณีการแห่ธงเป็นส่วนหนึ่งของงานเทศกาลสงกรานต์ ซึ่งปฏิบัติสืบทอดกันมาช้านานในหมู่คนไทยเชื้อสายลาวครึ่ง ในจังหวัดนครปฐม มีชาวไทยครึ่งอาศัยอยู่มากในเขตตำบลโพรงมะเดื่อ อำเภอเมือง และในตำบลห้วยด้วน ตำบลคอนรวก ตำบลลำเหย อำเภอคอนท่อม ชาวไทยเชื้อสายลาวครึ่ง เหล่านี้เข้ามาตั้งถิ่นฐานทำมาหากินอยู่บริเวณดังกล่าว มาตั้งแต่ครั้งสมัยรัชกาลที่ 2 แต่ยังคงยึดถือประเพณีบางอย่างสืบทอดกันมาอย่างแน่นแฟ้น

การแห่ธงสงกรานต์เป็นประเพณีเกี่ยวกับพุทธศาสนาที่ปฏิบัติแตกต่างไปจากคนไทยกลุ่มอื่น และมีปฏิบัติกันในกลุ่มชาวไทยเชื้อสายลาวครึ่ง ที่อยู่ในจังหวัดอื่น ๆ ด้วยเช่น สระบุรี อุทัยธานี นครสวรรค์ เป็นต้น กล่าวคือในช่วงเทศกาลสงกรานต์ของทุกปี นอกเหนือจากการทำบุญตักบาตร การก่อเจดีย์ทราย การสรงน้ำพระ และการบั้งสกลุทธิศีลวันศุกร์ผู้ล่วงลับเหมือนแก่ที่ปฏิบัติกันทั่ว ๆ ไปแล้ว ชาวไทยครึ่งยังมีการแห่ธงหรือที่ชาวบ้านเรียกกันว่า "ทอผ้าปาลาว" ในวันสุดท้ายของงานอีกด้วย จุดประสงค์สำคัญของการแห่ธงนั้นเพื่อหาเงินและสิ่งของที่จำเป็นเข้าวัด และให้ชาวบ้านได้มาร่วมการสังสรรค์รื่นเริงกันเป็นการส่งท้ายเทศกาลสงกรานต์ การกำหนดวันแห่ธง มักจะจัดให้ตรงกับวันเสาร์ - อาทิตย์ เพื่อความสะดวกแก่ผู้ที่จะมาร่วมงาน ซึ่งมีทั้งคนในท้องถิ่น และญาติมิตรจากถิ่นอื่นเดินทางมาร่วมงานด้วยการแห่ธงแต่ละวัดหรือแต่ละตำบลอาจจะกำหนดไม่ตรงกัน * แต่โดยทั่ว ๆ ไปมักจะกำหนดวันแห่ธงหลังวันที่ 13 เมษายน ประมาณ 7 วัน

เมื่อกำหนดวันงานได้แล้ว แต่ละหมู่บ้านจะเริ่มเตรียมการด้วยการหาทุนทรัพย์ โดยการเรียไร่ บอกรูปไปยังที่ต่าง ๆ เพื่อเรียกร้องความสนใจและความสนุกสนาน ขบวน

* เช่นที่วัดกงลาด ตำบลห้วยด้วน อำเภอคอนท่อมมีการแห่ธงสงกรานต์ประจำปี ในวันที่ 23 เมษายน

^๑ ๓. หน้า 8

เรือโรจึงมักประกอบด้วยกลองยาวและแคน ซึ่งเป็นเครื่องดนตรีสำคัญของชาวลาวกับผู้เพื่อนรำนานหน้าไปด้วย เมื่อเรือโรได้เงินมาแล้ว หัวหน้าจ้งกาหรือผู้ใหญ่บ้าน จะรวบรวมเงินนำมาเปรียบกับไม้ไผ่ปักบนต้นกล้วยทำเป็นพุ่มเงิน เพื่อนำไปถวายวัดต่อไป จากนั้นจะเตรียมการทำธงซึ่งประกอบด้วยส่วนสำคัญ 2 ส่วน คือ เส้าธง และตัวธงหรือหางธง เส้าธงทำด้วยไม้ไผ่สดซึ่งต้องเลือกตัดลำต้นที่ตรงและแข็งแรงพอที่จะรับน้ำหนักผืนธงได้ หรือถ้าเห็นว่ากิ่งไม้เล็กเกินไปอาจใช้แผ่นไม้มาเจาะรูตรงกลางสวมเข้ากับเส้าธงทำเป็นแป้นสำหรับแขวนธง นอกจากนี้เส้าธงนั้นบางหมู่บ้านจะใช้กระดาษหุ้มให้มีสีที่สวยงามอีกด้วย

ตัวธงหรือหางธงซึ่งเป็นส่วนสำคัญที่สุดที่จะนำไปแขวนบนเส้าธง จะประกอบด้วยวัสดุที่จำเป็นสำหรับใช้ในวัด ซึ่งคณะกรรมการจัดงานจะตกลงกันว่า แต่ละปีทางวัดขาดแคลนสิ่งใด จะนำสิ่งของนั้น ๆ มาทำเป็นธง เช่น อาจเป็นผ้าสีต่าง ๆ เพื่อใช้ทำม่าน, พรหมปูพื้น, หรือเสื่อ ซึ่งเป็นของที่ไม่หนักเกินไป พอที่จะแขวนอยู่บนเส้าธงได้ การเตรียมธงนี้ถ้าเป็นผ้าที่มีน้ำหนักเบา อาจจะหนักด้วยไม้ไผ่ตามความกว้างของผืนธงเป็นตอน ๆ เพื่อให้ธงคลี่ลงมาเป็นผืน เวลาแขวนกับเส้าธงสูง ๆ มองดูสวยงาม บริเวณผืนธงก็จะตกแต่งด้วยดอกไม้สดทำเป็นพู่หรืออุบะแล้ว แต่จะประดิษฐ์ให้สวยงาม ประกวดประชันกันในแต่ละหมู่บ้านด้วย

ในวันแห่งธง เริ่มด้วยการทำบุญตักบาตร ที่วัดตอนเช้า ช่วงบ่ายมีการเล่นกีฬาพื้นบ้าน เช่น ซักเย่อ บิดตาคีหม้อ ฯลฯ หลังจากนั้นประมาณสี่โมงเย็นจะมีพิธีสงฆ์น้ำพระ ซึ่งชาวบ้านจะเล่นสาคน้ำกันอย่างสนุกสนาน บางวัดอาจมีการช่วยกันล้างทำความสะอาดศาลาวัดกันครั้งใหญ่ประจำปี นับว่าได้ทั้งความสนุกและบุญกุศล เมื่อเสร็จพิธีสงฆ์น้ำพระ ชาวบ้านซึ่งกลับไปเปลี่ยนชุดให้สวยงาม แล้วแต่ละหมู่บ้านจะเริ่มแห่ธงมารวมกันที่วัด ขบวนแห่ธงนำโดยกลองยาวและแคน คณะผู้เพื่อนร่ำซึ่งประกอบด้วยชาวบ้านทั้งหนุ่มสาวและผู้เฒ่าผู้แก่ทั้งหลายตามด้วยคันทันธงซึ่งใช้ชายฉกรรจ์ ประมาณ 8 - 10 คน ช่วยกันแบกตามแนวนอน สำหรับผืนธงและเครื่องตกแต่งจะพับใส่ภาดหรือพานถือตามมา พร้อมกับพุ่มเงิน บางหมู่บ้านที่อยู่ไกลวัดจะใช้รถกระบะ เป็นที่นั่งสำหรับเทพีประจำหมู่บ้าน ทำหน้าที่ถือหางธงมาพร้อมกับพุ่มเงิน ขบวนแห่ธงไปวัดนี้จะร้องรำ ทำเพลงกันอย่างสนุกสนาน เมื่อถึงบริเวณวัดแต่ละขบวนจะทยอยกันแห่

ชวงนรอบโบสถ์หรือศาลาวัด 3 รอบ ระหว่างนรอบโบสถ์นี้ ใช้เวลานานพอสมควร เนื่องจากบรรดาผู้แบกเส้าชงจะตั้งคั่นชงชั๊กเอ่อกันท่ามกลางกองเขี้ยวอย่างสนุกสนาน เมื่อชบวนแห่งชงทั้งหมดวนรอบโบสถ์เสร็จเรียบร้อยแล้ว ต่างก็ผูกผืนชงเข้ากับปลายเส้าชงที่เตรียมไว้ แล้วยกขึ้นปักลงในหลุมที่ขุดเตรียมไว้บริเวณลานวัด ปักเรียงเป็นแถวตามจำนวนชง ซึ่งแต่ละปีอาจจะมียชงประมาณ 7 - 10 ชง ตามจำนวนชาวบ้านแต่ละตำบล เมื่อปักชงเสร็จเรียบร้อยแล้วจะนำพุ่มเงินของแต่ละหมู่บ้านมานับ และประกาศจำนวนเงินที่แต่ละหมู่บ้านรวบรวมได้ เป็นการแข่งชันกัน พร้อมทั้งมีคณะกรรมการตัดสินว่าการตกแต่งชงของหมู่บ้านใดสวยงามมากที่สุดอีกด้วย⁷ การทอดผ้าป่าลาวหรือประเพณีแห่งสงกรานต์นี้ บางปีได้เงินรวมกันถึงวัดละประมาณหนึ่งแสนบาท นับว่าชาวไทยครั้งเหล่านี้ มีศรัทธาต่อพุทธศาสนาอย่างแท้จริง

ตอนค่ำหลังจากปักชง จะมีการเล่นของชาวบ้านและมีมหรสพแสดงเป็นการฉลองเข้าวันรุ่งขึ้นมีการทำบุญตักบาตรอีกวันหนึ่ง เพื่อฉลองชง และทำพิธีถวายเป็นการโยงสายลัญจ์ที่ผูกไว้กับเส้าชงทุกต้นมายังศาลาที่ทำพิธี หลังจากพระสงฆ์ทั้งวัดฉันภัตตาหารเสร็จแล้ว หัวหน้าหมู่บ้านเป็นผู้กล่าวว่การถวายเป็นและปัจจัยทั้งหมด พระสงฆ์อนุโมทนา แล้วเจริญพระพุทธมนต์เป็นเสร็จพิธี ตอนเย็นวันนั้นทางวัดจะนำชงลงเพื่อใช้สอยตามจุดประสงค์ต่อไป ตอนกลางคืนชาวบ้านอาจมีการเล่นสง่ทำยกันอีก 1 คืน อันเป็นวันสิ้นสุดงานสงกรานต์ประจำปีนั้น

4.1.6 ประเพณีการเผาศพพระพุทธรเจ้า⁸

ประเพณีการเผาศพพระพุทธรเจ้า หรือวันอัฐมีบูชา เป็นงานบุญสำคัญอีกวันหนึ่งที่มีขึ้นนับแต่ครั้งพุทธกาล แต่มิได้เป็นที่รู้จักกันโดยแพร่หลาย เช่น วันวิสาขบูชา วันอาสาฬหบูชา เป็นต้น ประเพณีนี้ในจังหวัดนครปฐมจัดให้มีขึ้นเป็นประจำทุกปี ที่วัดใหม่สุคนธาราม ตำบล

⁷ ค. หน้า 10

⁸ ค. หน้า 35

วัดละมุด อำเภอนครชัยศรี ตรงกับวันแรม 7 ค่ำ เดือน 6 จึงนับเป็นแห่งเดียวในภาคกลางของประเทศไทยที่จัดให้มีประเพณีนี้ขึ้น ความน่าสนใจในประเพณีนี้ นอกจากชบวนทางพิธีกรรมที่หาชมได้ยากแล้วยังมีการจัดชบวนแห่ของชาวบ้านที่แปลกตาอีกด้วย ชบวนแห่ของชาวบ้านแต่ละหมู่บ้าน จะประกอบไปด้วยผ้าป่า ดอกไม้ไฟ พลุ ตะไล ไฟพะเนียง กรวดหรือจรวด (บั้งไฟแบบอีสาน) สำหรับผู้ร่วมชบวนอาจแต่งกายรำฟ้อนมาร่วมด้วยหรืออาจเป็นการแสดงเหตุการณ์เกี่ยวกับคติธรรมต่าง ๆ ดังเช่น เรื่องราวทรงพระพุทธรูปประวัติ ตอนमारพญานางสุชาดาถวายข้าวมธุปายาส แก่พระพุทธรองค์ เรื่องจำลองเกี่ยวกับนรกภูมิ ตอนผู้กระทำผิดศีลข้อต่าง ๆ ทั้งผู้ที่กระทำผิดด้วยการฆ่าสัตว์ตัดชีวิต จะได้รับกรรมตอบสนองในรูปแบบเดียวกัน การจัดรูปชบวนแห่ด้วยการนำภาพเหตุการณ์ในนรกมาแสดงนี้ นอกจากจะแสดงถึงจุดมุ่งหมายว่าต้องการย้ำเตือนให้พุทธศาสนิกชนคำนึงถึงบาปบุญ คุณโทษแล้ว ผู้ร่วมงานยังได้รับความสนุกสนานเพลิดเพลินและยังบ่งบอกถึงความสามัคคีร่วมแรงร่วมใจกัน ความเสียสละของประชาชนในหมู่บ้านด้วย

สำหรับพิธีกรรมของการถวายพระเพลิงพระบรมศพสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า (การเผาศพพระพุทธเจ้า) จะเริ่มด้วยการบำเพ็ญกุศลสวดพระอภิธรรมในคืนวันแรม 6 ค่ำ เดือน 6 ก่อนจะจัดงานประเพณี 1 วัน ทั้งนี้ทางวัดจะทำโถงขนาดเล็ก กว้างประมาณ 75 ซม. ยาวประมาณ 1.5 เมตร เปรียบดังที่พระบรมศพพระพุทธเจ้า ประดิษฐานไว้บนศาลากการเปรียญ เข้าครู่ในวันงานประเพณีมีการตักบาตรถวายภัตตาหารแด่พระสงฆ์ ครั้นตอนบ่ายประมาณ 15.00 นาฬิกา จึงอัญเชิญพระบรมศพจากศาลากการเปรียญเดินทักษิณาวรรตพระเมรุมาศ 3 รอบแล้วจึงประดิษฐานไว้ยังพระเมรุมาศนั้น เนื่องจากการก่อสร้างพระเมรุมาศเป็นไปเพื่องานประเพณีนี้โดยเฉพาะ จึงมีขนาดพอเหมาะกับโถงสมมติและได้รับการตกแต่งอย่างสวยงามด้วยหอคอกแกะสลัก ผ้าแพรพรหม และที่สำคัญคือจะต้องมีพระพุทธรูปปางไสยาสน์ประดิษฐานบนโต๊ะหมู่บูชาหน้าพระบรมศพด้วย

ภายหลังจากที่ชบวนแห่จากหมู่บ้านต่าง ๆ เคลื่อนเข้ามายังวัดและเดินทักษิณาวรรตพระเมรุมาศ 3 รอบแล้ว พระสงฆ์ทั้งวัดจะร่วมกันสวดพระอภิธรรม จากนั้นจึงนำดอกไม้จันทร์

ที่ทางวัดจัดเตรียมไว้นำไปถวายยังหน้าพระบรมศพ โดยเริ่มจากพระสงฆ์ที่ละรูป ติดตามด้วยชาวบ้านที่มาร่วมพิธี จะทยอยนำดอกไม้จันทน์ ไปถวายจนเสร็จพิธี ในช่วงเวลาเดียวกันนั้นชาวบ้านในแต่ละชบวนนั้นก็ร่วมกันจุดกรวด ตะไล พลุ ในบริเวณทุ่งนาใกล้เคียงกับวัด เพื่อเป็นการเฉลิมฉลองตามประเพณีไทยแต่โบราณ

การจัดงานประเพณีถวายพระเพลิงพระบรมศพพระพุทธเจ้าของจังหวัดนครปฐม คล้ายคลึงกับที่มีขึ้นที่วัดพระบรมธาตุทุ่งยั้ง อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์ จะแตกต่างกันบ้างก็ในส่วนรายละเอียดปลีกย่อย กล่าวคือการจัดงานบุญของจังหวัดอุตรดิตถ์ จะมีขึ้นในวันแรม 8 ค่ำ เดือน 6 จึงล่าช้ากว่ากำหนดการของจังหวัดนครปฐม 1 วัน นอกจากนี้งานบุญของชาวบ้านทุ่งยั้งยังเริ่มตั้งแต่ก่อนวันงานวิสาขบูชา โดยจะร่วมกันประดิษฐ์องค์พระสรีระจำลองของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ประทับในท่าลีลาไสยาสน์ ด้วยโครงไม้ไผ่ หุ้มด้วยกระดาษทาสีและตกแต่งด้วยจีวร จากนั้น จึงนำไปประดิษฐานไว้ ณ ศาลาวัดพระบรมธาตุทุ่งยั้ง ตลอดช่วงเวลาดังตั้งแต่วันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 6 ซึ่งเป็นวันวิสาขบูชา จนถึงวันแรม 7 ค่ำ เดือน 6 ก่อนวันงานประเพณีถวายพระเพลิงพระบรมศพ บรรดาชาวบ้านทั้งหลาย จะนำดอกไม้ธูปเทียนมาสักการะองค์พระสรีระจำลอง พร้อมทั้งการทำบุญถวายภัตตาหารเช้าและเพลแด่พระสงฆ์ด้วย

ในวโรกาสที่มีบูชา ยังคงมีการถวายภัตตาหารเช้าและเพลตั้งแต่วันที่ผ่านมา ตอนบ่ายเป็นการแสดงพระธรรมเทศนาเกี่ยวกับพระพุทธประวัติ จนกระทั่งในยามค่ำ พิธีกรรมจึงเริ่มขึ้น โดยชาวบ้านทั้งหลายจะเดินทักษณาวัตรรอบองค์พระบรมธาตุ ซึ่งเป็นที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ ส่วนพระนลาฏของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า จากนั้นจึงร่วมกันถวายพระเพลิงพระบรมศพพระพุทธองค์ที่บริเวณลานวัด โดยพยายามจำลองเหตุการณ์ให้คล้ายคลึงกับในสมัยพุทธกาล ชาวบ้านทั้งชายและหญิงแต่งกายเป็นเทวดา นางฟ้า พรานหมัน กษัตริย์ อุบาสก อุบาสิกา พุทธศาสนิกชนนั่งประจำในที่ต่าง ๆ ลดหลั่นตามฐานะ เมื่อได้เวลาเริ่มพิธีการ

° ร่ำไห้พรณ แก้วสุริยะ. "งานบุญถวายพระเพลิงพระบรมศพพระพุทธเจ้าที่บ้านทุ่งยั้ง" ใน ขวัญเรือน. ปีที่ 21 ฉบับที่ 419 พฤษภาคม 2532 หน้า 150

ผู้ดำเนินงานจะบรรยายให้ผู้ร่วมงานเกิดจินตนาการตั้งเหตุการณ์ในครั้งพระพุทธรูป และ พร้อมทั้งประกาศเชิญให้บุคคลต่าง ๆ ในบทบาทสมมุติทำพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพพระพุทธรูปเจ้า นับตั้งแต่พระเจ้ามัลลกะกษัตริย์แห่งกุสินารา แต่เนื่องจากการจุดพระเพลิงถวายพระบรมศพกระทำไม่ได้สำเร็จ แม้ว่าจะทรงพยายามอยู่หลายครั้ง จึงต้องรอมพระมหากัสสปะ จนกระทั่งพระสงฆ์รูปหนึ่งในบทบาทของพระมหากัสสปะปรากฏตัว พิธีการจึงเริ่มต่อไป โดยพระสงฆ์รูปนั้นจะเดินทักษิณาวรรต 3 รอบ จากนั้นถึงถวายพระเพลิงแก่ พระบรมศพจำลอง ประกายไฟซึ่งเกิดจากพลุขนาดเล็กจึงลุกไหม้ขึ้น ลำดับต่อไป พระภิกษุสามเณร ผู้สมมุติเป็นพระอินทร์ พรหมเทวดา อสูราศ อสูราศิกา ฯลฯ จะทยอยกันเข้าไปถวายดอกไม้ธูปเทียนที่องค์พระสร้อยจำลอง จนกระทั่งเสร็จพิธี จึงเห็นได้ว่า งานวันนี้มีจุดมุ่งหมาย เพื่อสร้างศรัทธาแน่นแฟ้นในพระพุทธศาสนา และต้องการที่จะจรรโลงประเพณีอันดีงามนี้สืบต่อไป

4.1.7 ประเพณีการเสด็จบั้ง ¹⁰

ประเพณีเกิดขึ้นบริเวณบ้านเกาะแรต ตำบลบางปลา อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม ซึ่งเป็นประเพณีของชาวไทยโซ่ง ที่อพยพมาจากเพชรบุรีบ้าง สมุทรสงครามและราชบุรีบ้าง แล้วมาตั้งหลักแหล่งที่อำเภอบางเลน ประเพณีนี้เป็นการเล่นเรือผีเรือธรรมดาบ้านใดที่มีพ่อหรือปู่ เป็นผู้มีเวทย์มนต์หรือเรียกว่าเป็นผู้มีวิชา มีครูบาอาจารย์สามารถรักษาไข้ ถอนพิษ ถอนเคล ด้วยเวทย์มนต์ได้ เมื่อผู้ใดตายไปแล้วลูกหลานจะอัญเชิญมาเป่าผีเรือ จะต้องจัดห้องที่อยู่ให้ไว้โดยเฉพาะต่างหาก แตกต่างจากผีบรรพบุรุษธรรมดา แต่อยู่ในห้องผีเรือเดียวกัน ในโอกาสที่ผู้สืบผี (ลูกชาย) จะทำการเซ่นไหว้ประจำปี ผู้สืบผีจะต้องเตรียมเครื่องเซ่นไหว้ 2 ชุด แยกกันและเครื่องเซ่นต่างกันด้วย

อุปกรณ์และเครื่องใช้ในพิธีจะมีการตกแต่งห้องมนต์ด้วยผ้าไหมสีแดงขาว ไข่ฟ้าไหม

¹⁰ นกุล ชุมภูนิช. วัฒนธรรมไทยโซ่งหมู่บ้านเกาะแรต ตำบลบางปลา อำเภอบางเลน. หน้า 119

สีแดงขนาดกว้าง 70 ซม. ทาบติดกับผ้าขาว ซึ่งมีขนาดใหญ่กว่าข้างละ 1 นิ้ว ผ้าทั้งสองสีนี้ ยาวเท่ากันคือยาวประมาณ 250 ซม. พาดเต็มหน้าห้องพอดี ให้ทั้งชายให้ห้อยลงมาถึงพื้นห้อง (ห้องสูงเลขหัวคน) ชายผ้าที่ห้อยลงมาจะเห็นใบกับราวพาดผ้าสะไบเฉียงสีขาว ซึ่งตอกติดไว้ กับผนังบ้าน มีการตั้งเสาหลัก 1 หลัก ทำด้วยไม้ไผ่ทั้งลำสูงจากพื้นบ้านยังเพดาน ตั้งอยู่ตรงกับหน้าห้องมนต์ยาวประมาณ 250 ซม. เรียกว่า "เสาลั้ง" หรือเสาลั้ง เดิมเสานี้ชาวไทยซึ่ง จะใช้เสาของบ้านต้นตรงกลางบ้าน (บ้านแบบตั้งเค็ม) ปัจจุบันนี้จึงทำเสาสมมติขึ้นเอง ที่โคนเสา มีโหล่ตั้งอยู่ ถัดจากโคนเสานี้ไป 120 ซม. มีร่มสีขาวสีแดงขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 45 ซม. 2 คัน เป็นร่มที่ทำขึ้นเอง ไม้ร่มที่ทำชาย ผูกติดไว้กับเสาในลักษณะที่จะหยิบออกใช้ได้ สะดวก คือปักไว้โดยเอาค้ำสวมกับกระบอกลำไผ่ซึ่งผูกติดไว้กับเสาอีกที่หนึ่งก็ได้ ถัดจากร่มลง มามียอดค้ำลิง ยอดหญ้าใบแหลม ๆ ยอดกระถิน 2 - 3 ยอด ใช้เชือกผูกติดไว้รอบ ๆ เสา มีการนำเครื่องบูชาครุของหมอพิธี เรียกว่า "บุงข้าวม้า" ซึ่งประกอบด้วยกระบุงข้าวเปลือก 1 กระบุงเต็ม ข้าวสาร 1 ชาม วางไว้บนข้าวเปลือก ไข่ไก่ 1 ฟอง วางไว้กลางชาม ข้าวสาร เงิน 1 บาท และค้ายศิบ 1 ใจ ยาวพอเคียนหัวหมอพิธีได้และกำไล 1 อัน ไก่ต้ม เหล้า 1 ขวด หมากพลู 1 ชูต เครื่องเช่นมนต์ ประกอบด้วยหัวหมู 1 หัว ไก่ต้ม ขนมจันอับ และผลไม้จัดใส่เชิงสานด้วยไม้ไผ่จำนวน 4 เชิง และเหล้า มีกระบุงตักน้ำใส่น้ำให้เต็ม พร้อมขันตักน้ำล่อขอยอยู่ มีห่อเสื้อผ้าของเจ้าของบ้าน (4 - 5 ชูต) และมีห่อข้าวเหนียว 10 ห่อ ห่อปลา 9 ห่อ เพื่อใช้เลี้ยงทายการดำเนินชีวิตในอนาคต นอกจากนี้ยังมีดนตรีประกอบด้วย เครื่องดนตรีที่จะใช้ประกอบด้วยไม้กระดานยาว 3 เมตร กว้าง 8 นิ้ว 1 แผ่น กระบอกลำไผ่ ยาว 170 ซม. 4 อัน แต่ละอันมีที่สำหรับมือจับกระแทกกระดานคล้าย ๆ กับสามเกลอที่ใช้กระทุ้ง เสาเข็ม ตุ่มมังกรมีฝาปิด และไม้ไผ่สานคล้ายพัดมีตัวยาว 50 ซม. (เหมือนไม้ตีแมลงวัน) สำหรับเคาะบนถาดให้มีจังหวะแทนกลองหรือฉาบ *

* จังหวะในการเคาะ คือ 1, 2, 3 เเพ็ง 4, 5, 6 หรือ ตึง ตัด ตึง, ตัด ตึง, ตัด ตึง, เเพ็ง, ตึง ตัด ตึง, ตัด ตึง, ตัด ตึง, ตัด ตึง, เเพ็ง

ขั้นตอนของพิธีกล่าวโดยย่อ ๆ มีดังนี้

- 1) หมอพิธีเชิญครูลงมาแล้วนำของมาบูชาครู เป็นการไหว้ครูของหมอ โดยของที่นำมาบูชามีพวกเครื่องบูชาครูของหมอพิธี ที่เรียกว่า "บุงข้าวม้า"
- 2) หมอพิธีเรียกมนต์ (ผีมนต์หรือผีที่เคยเป็นหมอเวทย์มนต์) ให้ตื่นเพื่อลงมา รับเครื่องเซ่นที่ลูกหลานนำมาเซ่นไหว้
- 3) หมอพิธีกล่าวคำเป็นภาษาโขนเป็นกลอน เพื่อตามมนต์ให้ลงมารับเครื่องเซ่น ในการรับขวัญของมนต์ที่ลงมารับเครื่องเซ่นไหว้ของลูกหลานนี้ ในพิธีมีการสร้างสิ่งสมมุติเป็นสถานที่ ขวัญมนต์จะลงมาประทับ เช่น สร้างเป็นสาวแก้ว หอแก้ว ค้าย
- 4) เชิญขวัญแล้วฉลองขวัญเจ้าเสื่อ (เจ้าของบ้านที่ประกอบพิธี)
- 5) เชิญมนต์ลงมารับเครื่องเซ่น โดยให้มาประทับในตัวหมอพิธีเอง เพื่อรำยรำ และรับประทานอาหารที่นำมาเซ่น
- 6) ขึ้นสุดท้ายของพิธีหมอพิธีจะกล่าวเชิญมนต์กลับที่เดิม เจ้าภาพนำอาหารมาเลี้ยงหมอพิธีและแขกที่มาในงานเป็นอันเสร็จพิธีเส่นตั้งบั้ง ซึ่งเป็นการเล่นที่มีลักษณะพิเศษกว่า การเล่นอื่น ๆ เพราะผีบ้านผีนั้นเป็นเทวดา การเชิญลงมาต้องมีการประโคมและรำยรำประกอบเป็นพิเศษ

4.1.8 การละเล่นพื้นเมือง

การละเล่นพื้นเมืองของชาวจังหวัดนครปฐม นั้น มีหลายประเภทที่น่าสนใจ มีทั้ง การละเล่นพื้นเมืองของชาวพื้นเมืองนครปฐมเองและการละเล่นของชาวไทยโชน มีดังนี้ ¹¹

ก. การเล่นลูกช่วง จะเล่นกันก่อนค่ำ แบ่งเป็น 2 ฝ่าย ฝ่ายชายและฝ่าย หญิง ฝ่ายละ 5 - 6 คน มักเป็นชายและหญิงที่ชอบพอกันอยู่แล้ว อุปกรณ์การเล่น คือ ผ้าขาว

¹¹ จุไรรัตน์ ณ หนองคาย. ประวัติเมืองนครปฐม. หน้า 38

ม้าขมวดปหน้าเป็นก้อน เวลาเล่นฝ่ายหญิงโยนก่อน ฝ่ายชายที่ชอบพอกับหญิงที่โยนผ้าจะวิ่งออกมาจับให้ได้ คนอื่นๆ จะหลีกทางให้เพราะรู้กัน ถ้าชายจับได้หญิงก็ต้องถูกยึดของ เช่น คอกไม้ที่ทัดหู ผ้าสะไบ เข็มขัดหรืออะไรก็ได้ที่มีติดตัวอยู่ในขณะนั้น ผู้หญิงก็เช่นเดียวกัน แต่การเล่นนั้นต้องสุภาพระหว่างการเล่น พร้อมทั้งมีการขับลำไปด้วย การเล่นอาจจะเรียกอีกอย่างว่า "การเล่นคอน"

ข. พ็อนแคน มักเล่นในวันสงกรานต์ ชานหม่มมักจะพักอยู่บ้านสาวที่ตนชอบ เป็นเดือน ๆ โดยไม่ต้องเสียอะไรเลย พ่อแม่เฒ่าจะไม่หวงห้าม โดยคนหนุ่มจะทำหน้าที่เป่าแคนให้สาวกับหม่มรำเกี้ยวกัน ฝ่ายชายหญิงจะร้องสลับกัน ชายจะร้องทำนองเกี้ยวหญิงร้องตอบทำนองตัดพ้อว่า หม่มสาวจะรำเป็นคู่ ๆ รำแค่เกี้ยวคืน หลังจากนั้นจะจับคู่คุยกันจนสว่าง แต่ไม่ถูกเนื้อต้องตัวกัน ถ้าชอบกันจะมีการส่งเต้าแก่มาสู่ขอทีหลัง

ค. มะลือกักกักแก็ก¹² มีวิธีการเล่น คือแบ่งผู้เล่นออกเป็น 2 ฝ่าย ฝ่ายหนึ่งมีคนเดี่ยวอีกฝ่ายหนึ่งหลายคน ฝ่ายคนเดี่ยวสมมติเป็นเจ้า อีกฝ่ายหนึ่งจะมาชวนเจ้าไปคุยหนึ่งพูดจาโต้ตอบกัน แล้ว "เจ้า" จะวิ่งไล่จับอีกฝ่ายหนึ่ง ถ้าใครถูกจับได้คนนั้นต้องเป็นเจ้าแทน การเล่นมะลือกักกักแก็กนี้จะมีเพลงร้องประกอบไปด้วย

ง. การลงช่วง¹³ เป็นกิจกรรมสำหรับหญิงและชายจะได้พบปะกัน เพื่อนำไปสู่การเลือกคู่ครอง ช่วงคือ ลาน อันหมายถึงสถานที่บริเวณบ้านของหมู่บ้าน ซึ่งตั้งอยู่ชิดติดกันตามใต้ถุนของบ้านแต่ละบ้านในหมู่บ้านที่มีประเพณีการลงช่วงนี้ จะมีหญิงสาวลงมาทอผ้าและเย็บปักถักร้อยในเวลาหัวค่ำ บรรดาชายหนุ่มในบ้านหรือต่างหมู่บ้าน ที่ต้องการจะไปจับสาวหรือไปแ้วสาว จะไปติดต่อกับพี่เลี้ยงของสาว ๆ ในช่วงนั้น โดยมีหมอแคน หมอขับ และหมอลำ

¹² สะออบ โปษะกฤษณะ. เพลงกล่อมเด็กและเพลงประกอบการเล่นของเด็กภาคกลาง 16 จังหวัด. หน้า 172 - 173

¹³ นกุล ชัมภูนิช. ล.ค. หน้า 201

ซึ่งเป็นคนมีอายุ และติดตามด้วยหนุ่ม ๆ ไปชวนให้หญิงในหมู่บ้านลงมาเล่นตอกลอนกัน โยบลูกช่วงกัน ในลานเรียกว่า "เล่นคอน" หลังจากนั้นจึงมีการตอกลอนและพ้อนรำแคนกัน เนื้อความที่เป็นกลอนภาษาไทยซึ่งโต้ตอบกันนั้นส่วนใหญ่เป็นการชมความงาม

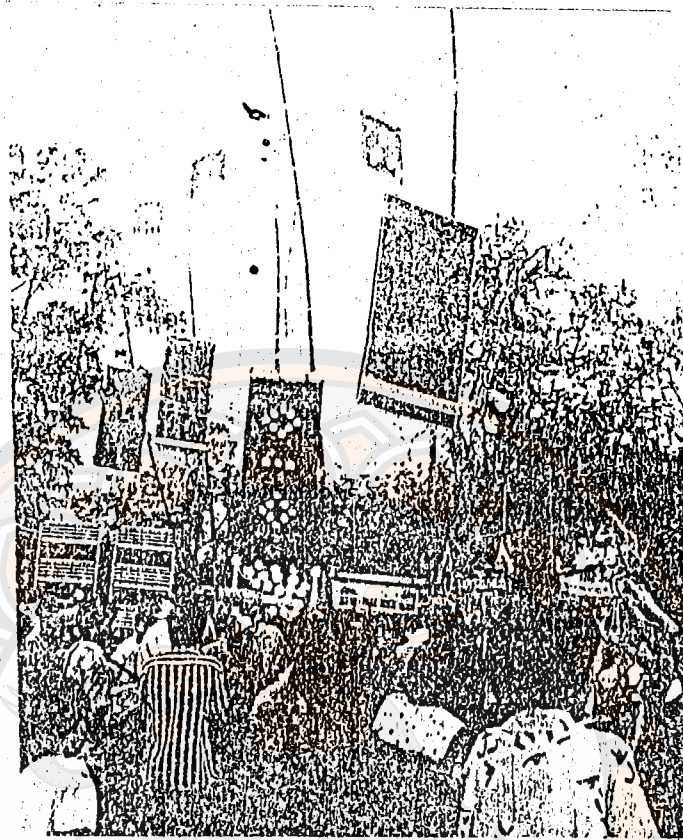
จ. เพลงพื้นบ้านของตำบลสระกระเทียม จังหวัดนครปฐม เพลงพื้นบ้านของตำบลนี้มีความสำคัญไม่เ็นข้อต่อการศึกษาวรรณกรรมและประเพณีพื้นบ้าน ที่แห่งนี้เป็นที่มั่งงเพลงของชาวบ้านกลุ่มหนึ่ง ที่ยังเล่นตามงานได้อยู่จนถึงปัจจุบัน เพลงพื้นบ้านที่มีอยู่หลายอย่างที่สำคัญมีจำนวน 8 ชนิด คือ เพลงปรบไต่ เพลงพวงมาลัย เพลงส่งคอลำพวน เพลงฉ่อย เพลงทรงเครื่อง เพลงแห่นางแมว เพลงเข้าทรงต่าง ๆ เพลงสำหรับเด็ก สำหรับในบทนี้จะกล่าวถึงเพลงปรบไต่ ซึ่งเป็นเพลงที่กล่าวถึงบ่อยครั้งในวรรณคดีสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น อาจกล่าวว่าเป็นมหรสพชนิดหนึ่งก็ได้ วรรณคดีที่กล่าวถึงเพลงปรบไต่หรือคบบไต่ เช่น จารึกวัดพระเชตุพนฯ บทละครเรื่องอิเหนา เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน นิราศภูเขาทอง พระอภัยมณี เป็นต้น ¹⁴

เพลงปรบไต่เป็นเพลงที่มีจังหวะเป็นแบบฉบับของตนเอง จังหวะนี้ได้วิวัฒนาการเป็นลักษณะเพลงหน้าทับชนิดหนึ่ง * เรียกกันว่าหน้าทับปรบไต่ ปัจจุบันคนส่วนใหญ่แทบจะไม่รู้จักเพลงปรบไต่ เพราะมีเล่นอยู่ที่จังหวัดเพชรบุรี, สุพรรณบุรี และนครปฐมเท่านั้น เพลงปรบไต่ของจังหวัดนครปฐมจะเป็นเพลงปรบไต่สำนวนใหม่ เรียกว่า เพลงวง ¹⁵ มักเล่นกันเฉพาะผู้หญิง ไม่ใช่เพลงโต้ตอบกันเหมือนของจังหวัดสุพรรณบุรี เป็นเพลงร้องส่ง

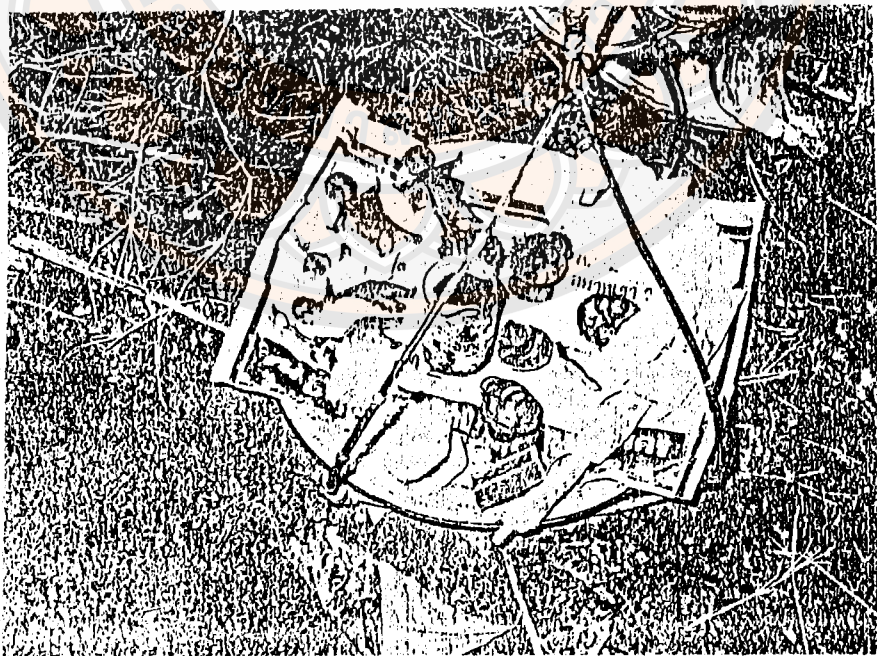
* หน้าทับ คือ วิธีตีเครื่องหนังที่เลียนเสียงจากทับ ซึ่งใช้เป็นเครื่องตีกำกับจังหวะแต่โบราณเพื่อให้รู้ส่วนและเสียงสำคัญของเพลง

¹⁴ มหาวิทยาลัยศิลปากร. นิทรรศการชีวิตไทยในภูมิภาคตะวันตก วันที่ 19 - 22 กรกฎาคม 2525. หน้า 42

¹⁵ ค. หน้า 43

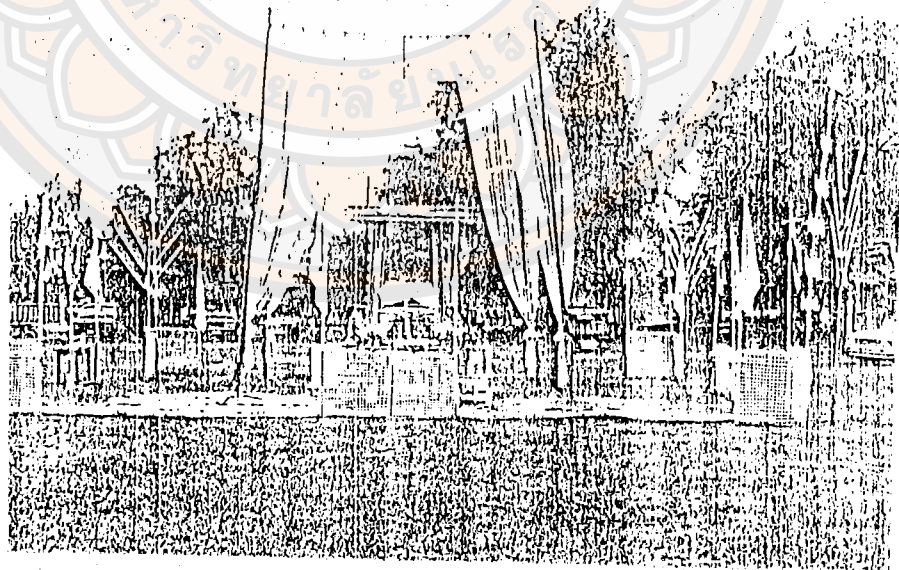
ภาพที่ 30 ประเพณีแห่ขงสงกรานต์

ภาพที่ 31 ประเพณีการทำบุญกลางบ้าน

ภาพที่ 32 ประเพณีการเสนาตั้งบัง

ภาพที่ 33 ประเพณีการเผาศพพระพุทธรเจ้า (ลือขมิ้นขาว)

ให้พิณพาทย์รับคนร้องจะรำกันเป็นวง พร้อมทั้งมีพิณพาทย์รับเมื่อร้องจบแต่ละตอน เพื่อให้เกิดความสนุกสนานขึ้น เพลงปรบปี่จะใช้เล่นในทุกโอกาส โดยเฉพาะตรุษสงกรานต์ งานขึ้นปีใหม่ งานบวช งานแต่งงาน ฯลฯ

ดังนั้น จึงเห็นได้ว่าวัฒนธรรมประเพณีของชาวจังหวัดนครปฐมนั้น จะสอดคล้องกับความเชื่อทางศาสนา สิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ และสอดคล้องกับวิถีการดำรงชีวิตของชาวจังหวัดนี้โดยมีอาชีพเกษตรกรรมด้วย

4.2 งานเทศกาลที่สำคัญของจังหวัดนครปฐม

งานเทศกาลที่สำคัญของจังหวัดนครปฐมนี้ มีการส่งเสริมสนับสนุน โดยการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย และศาลากลางจังหวัดนครปฐม และมีการฟื้นฟู อนุรักษ์ ศิลปวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยว ให้คงเป็นเอกลักษณ์ของไทยไว้ให้ดีที่สุด งานเทศกาลของจังหวัดนี้ได้รับความสนใจจากนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ มีดังนี้ ¹⁶

4.2.1 งานเทศกาลอาหารและผลไม้นครปฐม

งานเทศกาลอาหารและผลไม้นครปฐม จะจัดให้มีขึ้นระหว่างวันที่ 1 - 7 กันยายนของทุกปี ณ บริเวณองค์พระปฐมเจดีย์ เพื่อเผยแพร่ผลิตภัณฑ์ด้านเกษตรกรรมและอุตสาหกรรมที่มีชื่อเสียงของจังหวัด โดยงานนี้ได้ถูกจัดขึ้นเป็นครั้งแรก ในปี พ.ศ. 2528 ผลไม้ที่นิยมปลูกในจังหวัดนครปฐม ได้แก่ ส้มโอ องุ่น มะพร้าว น้ำหอม กล้าย เป็นต้น ส่วนผลิตภัณฑ์อาหารอื่น ๆ ได้แก่ กุนเชียง หมูแผ่น หมูหยอง ฯลฯ . ในระหว่างงานนี้ จะมีการจัดกิจกรรม คือ การประกวดชบวนแห่และรถผลไม้บพชาติ การจัดตลาดนัดจำหน่ายผลไม้และพันธุ์ผลไม้นานา

¹⁶ สำนักงานจังหวัดนครปฐม. นครปฐม. หน้า 46

ชนิด การจัดการตลาดจำหน่ายอาหารในกลุ่มเซลล์ชวนชิม เปิบพิศดาร และอาหารที่อยู่ในความ
ควบคุมของเทศบาลเมืองนครปฐม การจัดการตลาดจำหน่ายขนม, สินค้าพื้นเมือง การแข่งขันวิ่งหมู
แข่งปอกและรับประทานส้มโอ การจัดการนิทรรศการทางการเกษตร การแสดงมหรสพ และการ
ประกวดนางงาม ทัศนาเงินและผลไม้ต่าง ๆ

4.2.2 งานประเพณีนมัสการองค์พระปฐมเจดีย์¹⁷

จัดขึ้นระหว่างวันขึ้น 12 ค่ำ ถึง วันแรม 5 ค่ำ เดือน 12 ของทุกปี รวม 9 วัน
ณ บริเวณวัดพระปฐมเจดีย์ราชวรมหาวิหาร ประวัติความเป็นมาของงานประเพณีนี้มีมาตั้งแต่
สมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อพระองค์ทรงโปรดฯ ให้มีการเฉลิมฉลองสมโภช
องค์พระปฐมเจดีย์ หลังจากที่ได้ปฏิสังขรณ์เป็นครั้งแรกเรียบร้อยแล้ว งานประเพณีจึงได้ถูกจัดขึ้นมา
จนถึงปัจจุบันนี้ ในงานนั้นนอกจากมีผู้คนจากที่ต่าง ๆ หลังไหลมานมัสการพระปฐมเจดีย์ แล้วยังมี
มาแวะชมและซื้อของฝากกลับบ้าน เพราะในงานมีการออกร้านจำหน่ายสินค้า นอกจากนี้ยังมี
มหรสพต่าง ๆ การประกวดนางแพมาศ การประกวดกระทง การประกวดโคมแขวน และมีประเพณี
ลอยกระทงกัน ณ บริเวณพระราชวังสนามจันทร์ เนื่องจากประเพณีจัดขึ้นใกล้ ๆ หรือตรงกับวันลอย
กระทง

4.2.3 งานนมัสการปิดทองหลวงพ่อไฉน¹⁸

งานนมัสการปิดทองหลวงพ่อไฉน จัดขึ้นระหว่างวันขึ้น 13 ค่ำ เดือน 5 ถึง
วันแรม 4 ค่ำ เดือน 5 ของทุกปี รวม 7 วัน 7 คืน เพื่อสักการะองค์หลวงพ่อไฉนที่
ศักดิ์สิทธิ์ งานนี้จะมีพิธีการเริ่มโดยเจ้าอาวาสเป็นผู้เปิดงาน พร้อมคณะกรรมการในตอนเช้า

¹⁷ ล.

¹⁸ กองบริการท่องเที่ยว. นครปฐม. หน้า 6

โดยเฉพาะหัวหน้าคณะกรรมการไปจับคู่กับเกษตรกรผู้ปลูกข้าวหอมมะลิ อธิษฐานมุ่งหวังเป็นสิริมงคลแก่ผู้
เคารพสักการะ ที่จะมาสัมผัสการหลวงพ่อบ้าง ขออ้อมมือกับอันตราสใดใคร่มีความสุขความเจริญรุ่ง
เรืองด้วยปิตุชน และสัมพันธชนทั่วกัน พอได้เวลาจะจุดพลุเป็นสัญญาณ 6 ครั้ง นับเป็นสัญญาณ
ของการเปิดงาน มีการนมัสการปิดทองรูปหลวงพ่อบ้างไว้ตั้งทั้งกลางวันและกลางคืน ในงานจะ
มีการออกร้านจำหน่ายสินค้าจากหน่วยงานต่าง ๆ ทั้งภาครัฐและเอกชน และเกษตรกร มีการ
ประกวดผลไม้พร้อมทั้งมีมหรสพในตอนกลางคืนด้วย

4.2.4 งานประเพณีสงกรานต์¹⁰

งานนี้จะเหมือนกับงานสงกรานต์ทั่ว ๆ ไป ในประเทศไทย ถูกจัดขึ้นระหว่าง
วันที่ 13 - 17 เมษายนของทุกปี บริเวณองค์พระปฐมเจดีย์ มีการทำบุญสงน้ำพระพุทธรูป
พระร่วงโรจนฤทธิ์ มีการก่อพระเจดีย์ทราย พร้อมทั้งการละเล่นพื้นเมืองและมหรสพต่าง ๆ
นอกจากงานประเพณีสงกรานต์ของชาวไทยครั้ง แแถบตำบลโพรงมะเดื่อ อำเภอเมือง ตำบล
คอนรวก อำเภอคอนทูน ที่เรียกว่า ประเพณีการแห่สงกรานต์ ก็มีความน่าสนใจและเป็นจุด
สำคัญต่อการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว

วัฒนธรรมประเพณี และงานเทศกาลที่สำคัญของจังหวัดนครปฐม เป็นสิ่งที่ควร
ค่าแก่การอนุรักษ์ไว้เป็นมรดกของชาติ เพราะในปัจจุบันสังคมหรืออารยธรรมของตะวันตกได้
เข้ามามากขึ้น ประชาชนเริ่มหันความสนใจไปนิยมความเป็นฝรั่งมากกว่าที่จะสนใจในประเพณี
อันเก่าแก่ของชาวไทย เช่นเดียวกับลูกหลานชาวนครปฐมที่ปัจจุบัน มักจะลืมวัฒนธรรมและประเพณี
ต่าง ๆ จึงควรหันมาสนใจบ้าง ดังคำขวัญที่ว่า "นครปฐมมรดกมรดกไทย ควรร่วมใจกันรักษา"

¹⁰ ค.

ภาพที่ 34 ผลิตภัณฑ์เกษตรและของฝากจากเมืองนครปฐม

ข้าวสารขาว

ส้มโอหวาน

ข้าวหลามอร่อย

ภาพที่ 35 งานเทศกาลอาหารและผลไม้นครปฐม

บทสรุป

จังหวัดนครปฐมเป็นจังหวัดหนึ่งทางภาคกลางของไทย อยู่ห่างจากจังหวัดกรุงเทพมหานคร เพียง 58 กิโลเมตร มีประวัติศาสตร์ความเป็นมานับแต่อดีต เคยเป็นศูนย์กลางของความเจริญในสมัยสุวรรณภูมิ ทั้งในด้านการค้า วัฒนธรรมประเพณีต่าง ๆ โดยเฉพาะทางด้านศาสนานั้น จังหวัดนครปฐมได้ชื่อว่าเป็นเมืองแรกแห่งพระพุทธศาสนา ศึกษาได้จากหลักฐานที่พบได้และปรากฏอยู่จนถึงปัจจุบัน เช่น องค์พระปฐมเจดีย์ วัดพระประโทนเจดีย์ และสิ่งก่อสร้างอื่น ๆ ทางพุทธศาสนาอย่างมากมาย เมืองนครปฐมได้เสื่อมลงในสมัยทวารวดี เนื่องจากตกอยู่ภายใต้อำนาจของขอม และได้กลายเป็นเมืองร้างไปในราวพุทธศตวรรษที่ 18 ตามหลักฐานทางโบราณคดีและภาพถ่ายทางอากาศ เหตุที่เป็นเมืองร้างอีกประการหนึ่งเนื่องจากแม่น้ำท่าจีนและแม่น้ำกลาง ซึ่งเคยไหลผ่านเมืองนครปฐมได้เปลี่ยนทิศทางใหม่ ผู้คนจึงอพยพไปอาศัยตามริมบริเวณแม่น้ำซึ่งห่างไกลไปจากเดิม

เมืองนครปฐมได้เจริญรุ่งเรืองอีกครั้งในสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ แห่งกรุงศรีอยุธยา ได้ทรงตั้งนามเมืองใหม่ที่ตำบลท่านา ริมแม่น้ำท่าจีน เมืองนครชัยศรี ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 5 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ โปรดฯ ให้จัดตั้งมณฑลนครชัยศรีขึ้น ในปี พ.ศ. 2438 ประกอบด้วยเมืองนครชัยศรีสมุทรสาคร และสุพรรณบุรี ต่อมาในปี พ.ศ. 2444 ได้ทรงโปรดฯ ให้ย้ายเมืองนครชัยศรีจากตำบลท่านา มาตั้งอยู่บริเวณองค์พระปฐมเจดีย์ และในปี พ.ศ. 2456 โปรดฯ ให้เปลี่ยนชื่อเมืองนครชัยศรี เป็นเมืองนครปฐม ขึ้นอยู่กับมณฑลนครชัยศรีตามเดิม จนถึงปี พ.ศ. 2475 ได้มีประกาศยกเลิกมณฑลนครชัยศรี เมืองนครปฐม จึงได้ขึ้นอยู่กับมณฑลราชบุรี และเมื่อมีการประกาศใช้พระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการแผ่นดิน พ.ศ. 2476 จังหวัดนครปฐมจึงแยกเป็นเขตการปกครองอิสระเป็นจังหวัดนครปฐม เรื่อยมาจนถึงทุกวันนี้ ซึ่งปัจจุบันจังหวัดนครปฐม ประกอบด้วย 6 อำเภอ และ 1 กิ่งอำเภอ คือ อำเภอเมืองนครปฐม อำเภอ นครชัยศรี อำเภอสามพราน อำเภอกำแพงแสน อำเภอบางเลน อำเภอดอนตูม และกิ่งอำเภอพุทธมณฑล ซึ่งแต่ละอำเภอมีความสำคัญทั้งทางด้านเศรษฐกิจและวัฒนธรรมประเพณี แตกต่างกันออกไปขึ้นอยู่กับประชากรในพื้นที่ และสภาพทางด้านภูมิศาสตร์

โดยทั่วไปแล้ว ประชากรในจังหวัดนครปฐม นับถือศาสนาพุทธ ประกอบอาชีพทางด้านเกษตรกรรม สภาพพื้นที่เป็นพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์ ระบบการชลประทานค่อนข้างทั่วถึง จึงเป็นแหล่งผลิตผลทั้งทางด้านเกษตรกรรมและผลิตภัณฑ์ทางด้านอุตสาหกรรม ที่มีความสำคัญจังหวัดหนึ่งภายในประเทศ ดังนั้น สภาพทางด้านสังคมจึงเป็นสภาพที่สอดคล้องกับการดำเนินชีวิตของประชากรในจังหวัดนครปฐม บางประเพณีจะเป็นประเพณีเฉพาะกลุ่มชน เช่น ประเพณีของชาวไทยโซ่ง ในเขตอำเภอบางเลน แต่ส่วนใหญ่ประเพณีต่าง ๆ จะมีส่วนเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาทั้งสิ้น

ด้านเศรษฐกิจของจังหวัดนครปฐมนั้น เคยเป็นศูนย์กลางทางการค้าขาย ในสมัยโบราณ และในปัจจุบันนี้จังหวัดนครปฐม ยังคงมีความสำคัญทางด้านเศรษฐกิจอยู่ เนื่องจากสภาพพื้นที่ของจังหวัดมีความอุดมสมบูรณ์ สามารถปลูกพืชผักผลไม้ได้ในทุกฤดูกาล ประกอบกับมีโรงงานอุตสาหกรรมเป็นจำนวนมาก และเป็นศูนย์กลางการคมนาคม ระหว่างกรุงเทพมหานครกับจังหวัดทางภาคใต้ ทั้งทางรถยนต์และรถไฟ อย่างไรก็ดี ปัญหาสำคัญที่เกิดขึ้นลงได้แก่ ปัญหาด้านการตลาดและราคา เนื่องจากเกษตรกรถูกเอาเปรียบจากพ่อค้าคนกลางอยู่เสมอ โดยเฉพาะปัญหาข้าวและสุกร ซึ่งในเรื่องนี้ก็ได้รับการแก้ไขจากหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องทั้งทางจังหวัดและส่วนกลาง นอกจากนี้ยังมีปัญหาเกี่ยวกับการพัฒนาและสิ่งแวดล้อมเป็นพิษ ปัญหาทางการพัฒนาส่วนใหญ่จะเกี่ยวข้องกับน้ำ เพราะขาดแคลนน้ำในฤดูแล้ง ข้ายังมีน้ำเสียจากโรงงานอุตสาหกรรม และฟาร์มเลี้ยงสุกร ปัญหาทางด้านสิ่งแวดล้อมที่ขาดการควบคุมที่ดี เรื่องนี้ทำให้ทางจังหวัดได้พยายามเร่งแก้ไขแล้ว

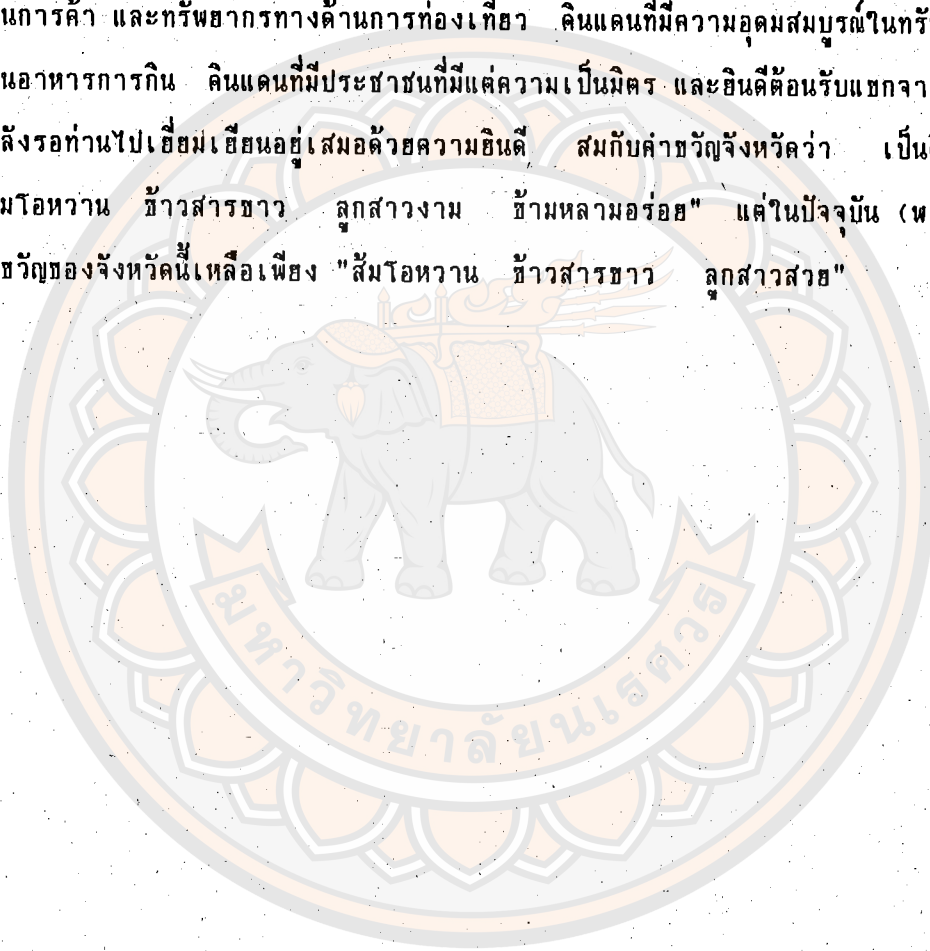
ส่วนทรัพยากรทางการท่องเที่ยว และการพัฒนาการท่องเที่ยวของจังหวัดนครปฐมนั้น นับว่ามีมากพอสมควร ทรัพยากรทางด้านท่องเที่ยวที่เป็นส่วนช่วยดึงดูดนักท่องเที่ยวนี้ ส่วนใหญ่จะอยู่ไม่ห่างไกลกันมากนัก อย่างเช่น องค์พระปฐมเจดีย์กับพระราชวังสนามจันทร์ มีระยะห่างกันประมาณ 1 กิโลเมตร นักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศสามารถเดินชมได้ ทั้งยังได้สัมผัสกับสภาพชีวิตความเป็นอยู่ของชาวจังหวัดนครปฐมได้ ในจังหวัดนครปฐมนี้ยังมีแหล่งข้อมูลที่สามารถให้ความรู้และเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาค้นคว้าต่อผู้ที่สนใจในประวัติความเป็นมาของจังหวัด การ

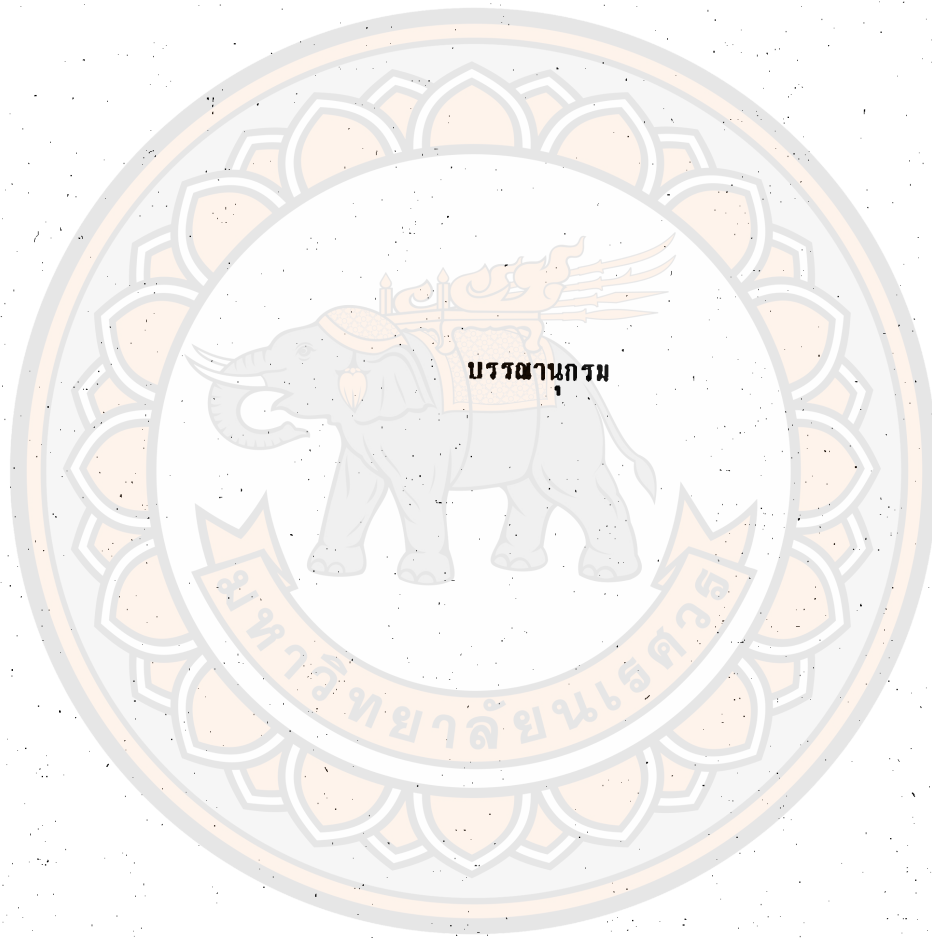
ก่อสร้างพระราชวัง โบราณวัตถุ โบราณสถาน พร้อมทั้งศิลปวัฒนธรรมประเพณีได้ เช่น พิพิธภัณฑ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระปฐมเจดีย์ ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดนครปฐม วิทยาลัยครุนครปฐม และห้องสมุดมหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตพระราชวังสนามจันทร์ เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีแหล่งที่ให้ข้อมูลกับนักท่องเที่ยวต่างชาติ คือ สวนสามพราน ซึ่งมีลานแสดงวัฒนธรรมพื้นบ้านให้ชมเป็นประจำทุกวัน การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวในจังหวัดนครปฐม ได้รับการดูแลเอาใจใส่โดยสำนักงานจังหวัดอยู่เสมอ โดยการวางแผนพัฒนาอย่างเป็นทางการ การพัฒนาการท่องเที่ยวของจังหวัดนี้จะเน้นไปที่การจัดตั้งศูนย์การประชาสัมพันธ์ ในการท่องเที่ยว เพื่ออำนวยความสะดวกให้แก่นักท่องเที่ยวทั้งชาวไทย และชาวต่างประเทศ ส่วนทางด้านที่พักและอาหารซึ่งเป็นปัจจัยหนึ่งของการพัฒนาการท่องเที่ยว ทางจังหวัดมีความพร้อมอยู่พอสมควร แต่ยังไม่เจริญถึงขีดสุด สามารถขยายการเจริญเติบโต และการพัฒนาได้อีก ไม่ว่าจะเป็นการลงทุนทางด้าน การสร้างโรงแรม ที่พัก สนามกอล์ฟ หรือการลงทุนทางด้านอาหาร เพราะสิ่งที่เป็นส่วนช่วยในการสนับสนุนความเจริญเติบโต คือ การที่อยู่ไม่ห่างไกลกรุงเทพฯ มากนัก อยู่ใกล้กับแหล่งทรัพยากรทางด้านอาหารการกิน และสภาพภูมิประเทศที่ร่มรื่น การมีระบบสาธารณูปโภคที่ดีทั้งไฟฟ้า น้ำประปา และโทรศัพท์ ย่อมเป็นส่วนช่วยในการเจริญเติบโตได้

ศักยภาพทางด้านการท่องเที่ยวของจังหวัดนครปฐมนั้นอยู่ในระดับที่สูงทีเดียว โดยจุดใหญ่ที่นักท่องเที่ยวให้ความสนใจมากที่สุด คือ พระปฐมเจดีย์และสวนสามพราน ทั้งยังมีการร่วมมือหรือการวางแผนพัฒนาทางด้านการท่องเที่ยวร่วมกันในระดับจังหวัด เช่น จังหวัดนครปฐม กับจังหวัดราชบุรี หรือจังหวัดสมุทรสงคราม โดยเฉพาะเส้นทางท่องเที่ยวจากกรุงเทพฯ ไปยังสวนสามพราน ต่อจากนั้นก็ไปชมตลาดน้ำดำเนินสะดวกนั้น ได้รับความนิยมนักท่องเที่ยวต่างชาติมาก สามารถเรียกเงินตราจากต่างประเทศได้เข้ามาท่องเที่ยวในจังหวัดนครปฐมนี้ ย่อมจะต้องมีการซื้อของที่ระลึกหรือของฝากกลับบ้าน ดังนั้น ทางจังหวัดจึงมีนโยบายให้ประชาชนมีรายได้มากขึ้นโดยงานหัตถกรรมพื้นบ้าน เครื่องจักรสานต่าง ๆ เพื่อผลิตออกมาในรูปแบบของที่ระลึก และการส่งเสริมในการจัดงานเทศกาลต่าง ๆ เพื่อเผยแพร่วัฒนธรรมและความเป็นเอกลักษณ์ของไทย

โดยความร่วมมือจากภาครัฐและเอกชน เช่นการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย และบริษัท ห้างร้านต่าง ๆ ของเอกชน โดยงานเทศกาลที่สำคัญและจัดขึ้นเป็นประจำทุกปี เช่น งานเทศกาลอาหารและผลไม้จังหวัดนครปฐม งานนมัสการองค์พระปฐมเจดีย์ และงานนมัสการหลวงพ่อดำไร่ชิง

นครปฐม ดินแดนที่มีความสำคัญทางด้านประวัติศาสตร์ ดินแดนที่มีความเจริญรุ่งเรืองทางด้านการค้า และทรัพยากรทางด้านการท่องเที่ยว ดินแดนที่มีความอุดมสมบูรณ์ในทรัพยากรทางด้านอาหารการกิน ดินแดนที่มีประชาชนที่มีแต่ความเป็นมิตร และยินดีต้อนรับแขกจากต่างเมือง กำลังรอท่านไปเยี่ยมชมอยู่เสมอด้วยความยินดี สัมกับคำขวัญจังหวัดว่า เป็นดินแดนแห่ง "ส้มโอหวาน ข้าวสารขาว ลูกสาวงาม ข้าวหลามอร่อย" แต่ในปัจจุบัน (พ.ศ. 2535) คำขวัญของจังหวัดนี้เหลือเพียง "ส้มโอหวาน ข้าวสารขาว ลูกสาวสวย"

บรรณานุกรม

1. เอกสารชั้นต้นที่ยังไม่ได้ตีพิมพ์

หอสมุดแห่งชาติ. เลขที่ 225. จดหมายเหตุรัชการที่ 4. จ.ศ.1229 - 1230.

เรื่อง เสด็จไปขอพระธาตุที่ปฐมเจดีย์

..... เลขที่ 241. จดหมายเหตุรัชการที่ 4 จ.ศ.1229 - 1230 เรื่องสร้างนครปฐม

2. เอกสารชั้นต้นที่ตีพิมพ์แล้ว

กรมพระยาคำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระบรมวงศ์เธอ. ตำนานพุทธเจดีย์. พิมพ์ครั้งที่ 3

กรุงเทพฯ : องค์การคำครุสภา, 2518

..... พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม 1. พระนคร : คลังวิทยา, 2516

..... เอกสารตรวจราชการเมืองนครไชยศรี. พิมพ์ครั้งที่ 2 พระนคร : โรงพิมพ์

ครุสภาพระสุเมร, 2511

ครุสภา, องค์การคำ. ประชุมพงศาวดาร เล่ม 1. พระนคร : โรงพิมพ์ครุสภา, 2505

ทิพากรวงศ์ (ข้า บุนนาค), เจ้าพระยา, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 4.

พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : องค์การคำครุสภา, 2521

..... เรื่องพระปฐมเจดีย์. พิมพ์ครั้งที่ 23. นครปฐม : สำนักงานจัดประโยชน์และรักษา

องค์พระปฐมเจดีย์, 2533

ศิลปากร, กรม. พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ ฉบับหอสมุดแห่งชาติ. พระนคร :

คลังวิทยา, 2506

3. เอกสารชั้นรอง

กมล การกุศล. วรรณคดีนิราศ. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พิมพ์เนศ, 2520

กฤษณา เกษมศิลป์. 2400 ปีในแหลมทอง. กรุงเทพฯ : วงศ์สว่าง, 2527

กองวัฒนธรรม. ทัศนศาสตร์ไทย จังหวัดนครปฐม. กรุงเทพฯ : สำนักงานปลัดกระทรวง
ศึกษาธิการ, ม.ป.ป.

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. นครปฐม. กรุงเทพฯ : กองบริการท่องเที่ยว, 2534

_____. หนังสือ 25 ปี การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. กรุงเทพฯ : การท่องเที่ยวแห่ง
ประเทศไทย, 2534

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. รายงานเรื่องงานเทศกาลประเพณีที่น่าสนใจทางการ
ท่องเที่ยว. กรุงเทพฯ : การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2531

_____. รายงานเรื่องงานเทศกาลประเพณีที่น่าสนใจทางการท่องเที่ยว. กรุงเทพฯ :
การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2533

_____. รายงานโครงการสำรวจการท่องเที่ยวภายในประเทศไทย ปี 2531. กรุงเทพฯ :
กองสถิติและวิจัย ฝ่ายวิชาการ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2531

_____ ประเพณีท่องเที่ยว. โบราณคดีประวัติศาสตร์. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2531

_____ คณะประมุขศาสน์. เที่ยวทั่วเมืองไทย. พระนคร : ประมุขศาสน์, 2511

จังหวัดนครปฐม, สำนักงาน กระทรวงมหาดไทย. ประวัตินครปฐมส่วนภูมิภาค. กรุงเทพฯ :
โรงพิมพ์อักษรสมัย, 2528

จังหวัดนครปฐม, สำนักงาน แผนปฏิบัติการพัฒนาจังหวัดนครปฐม ปี พ.ศ. 2525.

นครปฐม : สำนักงานจังหวัดนครปฐม, 2533

_____. บรรณานุกรมจังหวัดนครปฐม ปี 2533. นครปฐม : สำนักงานจังหวัดนครปฐม, 2533

_____. พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวกับจังหวัดนครปฐม. กรุงเทพฯ : อักษรสุวรรณ,
2529

_____. ที่ระลึกพระปฐมเจดีย์. พระนคร : โรงพิมพ์อักษรสัมพันธ์, 2512

_____. บรรณานุกรมจังหวัดสำหรับนักศึกษาโรงเรียนนายอำเภอ รุ่นที่ 28. นครปฐม :
สำนักงานจังหวัดนครปฐม, 2531

- จังหวัดนครปฐม. พิมพ์เพื่อประชาสัมพันธ์แนะนำสถานที่ท่องเที่ยว อาหาร ผลไม้ และบริการต่าง ๆ นครปฐม : องค์การบริหารส่วนจังหวัดนครปฐม, ม.ป.ป. จังหวัดนครปฐม, สำนักงานพาณิชย์. แผนปฏิบัติการพัฒนาชนบทระดับจังหวัด. นครปฐม : สำนักงานพาณิชย์จังหวัด, 2533
- จังหวัดนครปฐม, หอการค้า. งานมหกรรมสินค้าดีเด่นนครปฐม ปี 2529. นครปฐม : หอการค้าจังหวัดนครปฐม, 2529
- จุไรรัตน์ ณ หนองคาย. ประวัติเมืองนครปฐม. นครปฐม : 2519
- จุไรรัตน์ อุดมะ. จังหวัดนครปฐม. นครปฐม : นครปฐมการพิมพ์, 2520
- ชูลี จามรมาน. พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวกับงานโบราณคดีในมณฑล นครชัยศรี. นครปฐม : มหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตพระราชวังสนามจันทร์, 2513
- ตรี อมาตยกุล. ประวัติเมืองสำคัญ. กรุงเทพฯ : แพร่พิทยา, 2513
- กัศนาสารไทยจังหวัดนครปฐม. พระนคร : สภาวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2499
- เทศบาล, สำนักปลัด. งานวิเคราะห์นโยบายและแผน. สำนักปลัดเทศบาล เทศบาลเมือง นครปฐม, 2530
- ธิดา ชมภูนิช. ศิลปวัตถุพื้นบ้านในศูนย์ศิลปวัฒนธรรม วิทยาลัยครูนครปฐม. นครปฐม : ศูนย์ศิลปวัฒนธรรม วิทยาลัยครูนครปฐม, 2531
- ธิดา สาระยา. (ศรี) ทวาราวดี : ประวัติศาสตร์ยุคต้นของสยามประเทศ. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์เมืองโบราณ, 2532
- นายมี (หมื่นพรหมสมพัตสร). นิราศพระแท่นดงรัง. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2504
- นิคม มุสิกคามะ. แผ่นดินไทยในอดีต (เล่ม 1) เอกสารค้นคว้าและวิจัยทางโบราณคดี. พระนคร : แพร่พิทยา, 2515
- นุกุล ชมภูนิช. วัฒนธรรมไทยวังหม้อบ้านเกาะแรต ตำบลบางปลา อำเภอบางเลน จังหวัด นครปฐม. นครปฐม : ศูนย์ศิลปวัฒนธรรม วิทยาลัยครูนครปฐม, 2530
- ปราณี ศิริธร. เหนือแคว้นแดนสยาม. เชียงใหม่ : ลานนาสาร, 2528

- ปราโมทย์ ประสาทกุล. ศาลาษา : ชานเมืองพระนครในวันพรุ่งนี้. นครปฐม : สถาบันวิจัย
ประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล ศาลาษา, 2526
- ผะอับ ไบชะกฤษณะ. เพลงกล่อมเด็กและเพลงประกอบการเล่นของเด็กภาคกลาง 16
จังหวัด. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2527
- ผาสุข อินทราราช. รายงานการทัศนที่ตำบลพระประโทน อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม.
กรุงเทพฯ : คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2526
- พรพจน์ สุขเกษม. การศึกษาเพื่อการวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยว จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
และจังหวัดใกล้เคียง (สพพรรณบุรี นครปฐม). กรุงเทพฯ : ภาควิชาผังเมืองบัณฑิต
วิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2523
- พลศึกษา, กรม. ปทานุกรมกีฬาพื้นเมือง. กรุงเทพฯ : อักษรเจริญทัศน์, 2524
- พระครูประโทณเจติยาภิบาล. วัดพระประโทนเจดีย์สมัยทวารวดีมีประวัติ. กรุงเทพฯ :
สมชายการพิมพ์, 2525
- พิทักษ์ สายัณห์. ศิลปวัตถุในประเทศไทย. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : บรรณกิจ, 2524
- พุทธสมาคมแห่งประเทศไทย. รายการธรรมที่ศนาจร ณ จังหวัดนครปฐม. ในการประชุม
สมาคมพุทธศาสนาทั่วราชอาณาจักร, 2530
- มนู วัลยะเพชรและคนอื่น ๆ. รายงานผลการวิจัย เรื่องการศึกษาของภูมิศาสตร์เกี่ยวกับ
ที่ภูมิประเทศของจังหวัดนครปฐม. นครปฐม : ภาควิชาภูมิศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์
มหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตพระราชวังสนามจันทร์, 2532
- มณูญ โต๊ะฮามา. โครงสร้างเศรษฐกิจของภาคและจังหวัดในภาคตะวันตก 2524 - 2530.
นครปฐม : ศูนย์ข้อมูลภูมิภาคตะวันตก สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยศิลปากร
วิทยาเขตพระราชวังสนามจันทร์, 2533
- ลำพรณ นวมบุญลือ. ประเพณีเกี่ยวกับพุทธศาสนาในจังหวัดนครปฐม. นครปฐม :
ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดนครปฐม วิทยาลัยครูนครปฐม, 2533
- วงชาติราชสนิท, กรมหลวง. นิราศพระประธม. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2522

- วิทย์ เกียงบุรณธรรม. แผนที่เมืองไทย 73 จังหวัด. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, 2532
- วัดพระปฐมเจดีย์. ที่ระลึกงานนมัสการองค์พระปฐมเจดีย์. กรุงเทพฯ : ประสูรวงศ์, 2521
- ศิลปากร, กรม. ชีวิตและงานของสุนทรภู่. พิมพ์ครั้งที่ 10. กรุงเทพฯ : องค์การคำคุณสุภา,
2520
- ศิลปากร, มหาวิทยาลัย. พระราชวังสนามจันทร์และพระตำหนักมารีราชรัตบัลลังก์.
กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้ง กรุป, 2534
- . พระตำหนักทับขวัญและพระราชวังสนามจันทร์. กรุงเทพฯ : วิคตอรี เพาเวอร์
พอยท์, 2527
- . นิทรรศการชีวิตไทยในภูมิภาคตะวันตก 19 - 22 กรกฎาคม 2525 ณ มหาวิทยาลัย
ศิลปากร ทับแก้ว จ.นครปฐม. นครปฐม : มหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตพระ
ราชวังสนามจันทร์, 2525
- . สื่อใจ : แนะนำมหาวิทยาลัยศิลปากร. นครปฐม : คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัย
ศิลปากร วิทยาเขตพระราชวังสนามจันทร์, 2522
- ศิริวิธานอาภากร, ชุน (ผล ศิริวิธานกุล). เมืองทองหรือสุวรรณภูมิ. กรุงเทพฯ : ช.สุมนุมช่าง,
2514
- สุลภากร, กรม. กฐิน : หนังสือที่ระลึกงานพระกฐินพระราชทาน ทอด ณ วัดพระประโทนเจดีย์
พระอารามหลวง จังหวัดนครปฐม 5 พฤศจิกายน 2531
- ศูนย์บริการวิชาการ. การศึกษาเบื้องต้นเพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวจังหวัดนครปฐม ราชบุรี
สมุทรสาครและสมุทรสงคราม. กรุงเทพฯ : ศูนย์บริการวิชาการ สถาบันบัณฑิตพัฒน
บริหารศาสตร์, 2531
- ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดนครปฐม. บุคลากรทางวัฒนธรรมในจังหวัดนครปฐม. นครปฐม : วิทยาลัย
ครุนครปฐม, 2530
- สมชาย พุ่มสอาด. ถิ่นไทยในแหลมทอง. กรุงเทพฯ : กรุงสยาม, 2532
- สวาท เสถาณรงค์ และนิยม งามนิสัย. ไทยแอตลาส. กรุงเทพฯ : อักษรเจริญทัศน์, 2529

ศิริพรรณ อิศริโยตี. จุลประโทนเจดีย์. นครปฐม : วิทยาลัยเทคนิคนครปฐม, 2529
 สุภา ลือศิริและคณะ. 73 จังหวัด (เล่ม 4) ภาคกลาง. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช,
 2526

สุภาภรณ์ ตัณสุลาภิรักษ์. การศึกษาลุ่มน้ำท่าจีน การสำรวจและศึกษาข้อมูลเบื้องต้น : การศึกษา
 ประวัติศาสตร์สมัยใหม่ - ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นลุ่มน้ำท่าจีน. กรุงเทพฯ : หมวด
 ประวัติศาสตร์ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2527

สุภัทราธิศ ตีศกุล, มจ. ศิลปในประเทศไทย. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : คณะโบราณคดี
 มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2513

สำนักพิมพ์ดวงกมล. แผ่นดินทองของไทย. กรุงเทพฯ : ศูนย์การพิมพ์ดวงกมล, 2532

สำนักพิมพ์นครชน. ท่องเที่ยวไทย 73 จังหวัด. กรุงเทพฯ : นครชน, 2528

สำนักพิมพ์พรานนกวิทยา. ท้องถิ่นไทยงาม. กรุงเทพฯ : กิ่งจันทร์การพิมพ์, ม.ป.ป.

อรุณ เวชสุวรรณ. เรือนำริบนแผ่นดินไทย. กรุงเทพฯ : 2518

4. บทความ

พระครูสุพนธ์วาราวรณ. "อารยธรรมลุ่มแม่น้ำนครชัยศรี". เมืองโบราณ. 8(3) : 24 - 32;
 สิงหาคม - พฤศจิกายน 2525.

ราไพพรรณ แก้วสุริยะ. "งานบุญถวายพระเพลิงพระบรมศพพระพุทธเจ้าที่บ้านทุ่งยั้ง".

ขวัญเรือน. 21 (419) : 150 - 153 ; พฤษภาคม 2532

_____. "ชวนให้ทวน ทบทวนใหม่". อนุสาสน อ.ส.ท. 24 (4) : 12 - 18 ; พฤศจิกายน
 2526

วิยะดา ทองมิตร. "นครปฐมในอดีต". หนังสืออนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพและดินฝัง
 ศพ นายสุธี บุญศรีสวัสดิ์. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์โพสท์พับลิชชิ่ง, 2520

ศรีศักร วัลลิโภดม. "นครปฐมอยู่ที่ไหน". โบราณคดีไทยในทศวรรษที่ผ่านมา. กรุงเทพฯ :
 เมืองโบราณ, 2525

____. "นครชัยศรี". เมืองโบราณ. 8 (3) : 7 - 18 ; สิงหาคม - พฤศจิกายน 2525.
 สุวรรณ เกียรติไกรเพชร. "พระยากง พระยาพาน". หนังสืออนุสรณ์งานพระราชทานเครื่องมา
 และคินฝังศพ นายสุธี บุญศรีสวัสดิ์. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์โพสท์พับลิชิ่ง, 2520

5. รายงานการประชุม

การสัมมนาประวัติศาสตร์โบราณคดีและศิลปวัฒนธรรม นครปฐม. นครปฐม : มหาวิทยาลัย
 ศิลปากร, 2525

ประชุมทางวิชาการเรื่องพระราชกรณียกิจที่เกี่ยวกับภูมิภาคตะวันตกในพระบาทสมเด็จพระ
 มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. นครปฐม : มหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตพระราชวัง
 สยามจันทร์, 2527

6. วิทยานิพนธ์

อารยะหญิง ศรัณพฤติ. ประวัติศาสตร์นิพนธ์เรื่อง "เมืองนครปฐม". วิทยานิพนธ์
 ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
 กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2507

7. เอกสารประชาสัมพันธ์ (แผ่นพับ)

พิพิธภัณฑ์หุ่นขี้ผึ้งไทย, ม.ป.ท., ม.ป.ป.

ลานแสดงช้างและฟาร์มจระเข้สามพราน, ม.ป.ท., ม.ป.ป.

ภาคผนวก

ถนนและสะพานที่สำคัญในพระราชวังสนามจันทร์

ถนน มีสายใหญ่ ๆ ได้แก่

1. ถนนราชดำเนิน เป็นถนนสายเอก เชื่อมต่อจากถนนสายตรงจากองค์พระปฐมเจดีย์มายังพระที่นั่งพิมานปฐม
2. ถนนราชวิถี ได้แก่ ถนนที่ขนานอยู่ทางด้านเหนือ
3. ถนนราชดำเนิน และถนนทรงพล ได้แก่ ถนนที่อยู่ทางด้านใต้
4. ถนนราชมรรคา คือ ถนนด้านตะวันตก ถนนสายย่อย ๆ ในพระราชวังสนามจันทร์ มีหลักฐานปรากฏชื่อดังต่อไปนี้

โก่งป่า พญามังกร พระสรณี สีมรกต กลดหรรษา เมขลาโชนมณี ปิตยาลัย
ไวยเวลา ทิพาภิรมย์ อาคมคเชนทร์ กระเวนสิญจกร กลอนสิบสอง ฆ้องปลาศ ระนาดประไลย
ไพสค์ รุ่งสว่าง ส่างแสง แอ้งระบำ ค่านฤมิตร *

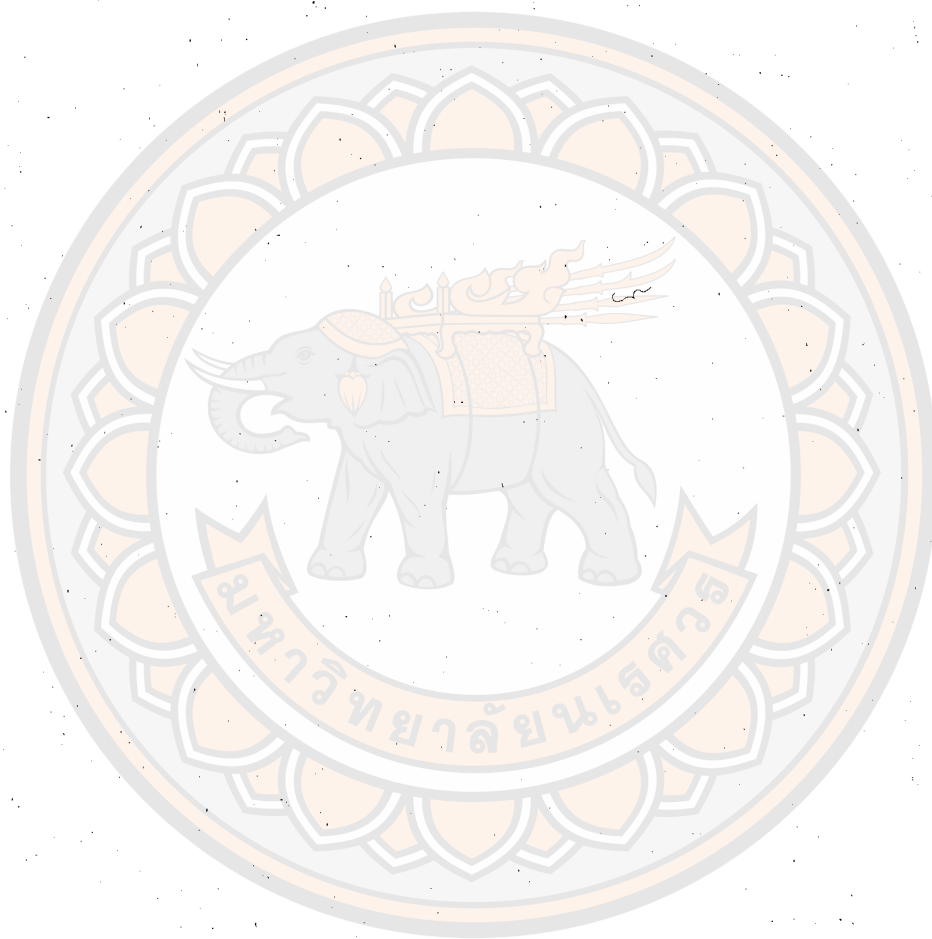
สะพาน มีทั้งหมด 4 สะพาน ได้แก่

1. สะพานรามประเวศน์ ได้แก่สะพานโง่งข้ามคูพระราชวังทางถนนราชดำเนิน เป็นสะพานเหล็กตามแบบตะวันตก
2. สะพานนเรศวร์จรลี เป็นสะพานคอนกรีตอยู่ทางด้านตะวันออกเฉียงเหนือ
3. สะพานจักรีชาติรา ได้แก่ สะพานโง่งทางทิศเหนืออยู่ใกล้พระที่นั่งสามัคคีมุขมาศย์ และสถานีรถไฟ

* มหาวิทยาลัยศิลปากร พระราชวังสนามจันทร์และพระตำหนักมารีราชรัตนบัลลังก์

** สะพานนี้สร้างขึ้นใหม่ด้วยแפרโรคอนกรีตโดยพระยาสุทรบุรี

4. สะพานสุนทรภาย ** เป็นสะพานคอนกรีตอยู่ระหว่างพระตำหนักกับแก้ว
กับพระตำหนักทับขวัญ

** สะพานนี้สร้างขึ้นใหม่ด้วยפרויคตคอนกรีตโดยพระยาสุนทรบุรี